T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ BİLİM DALI

DEVLETLERARASI SİLAHLI ÇATIŞMALARIN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

FAHMİN MİKAYİLOV

İstanbul, 2021

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI POLİTİK EKONOMİ BİLİM DALI

DEVLETLERARASI SİLAHLI ÇATIŞMALARIN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA ETKİSİ

Yüksek Lisans Tezi

FAHMİN MİKAYİLOV

Danışman: DOÇ. DR. GONCA OĞUZ GÖK

İstanbul, 2021

ÖZET

DEVLETLERARASI SİLAHLI ÇATIŞMALARIN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLARA ETKİSİ

Devletlerarası silahlı çatışmalar Doğrudan Yabancı Yatırımlar`ı (DYY) olumsuz olarak etkilemekte midir? Devletlerarası çatışmalar taraf ülkelerde siyasi riski artırmakla yatırım profiline olumsuz etki etmektedir. Taraf ülkedeki DYY`ın hacimleri yatırım profilinin etkilenmesi ile beklenmeyen değişimler (artış/ azalma) göstermektedir. DYY`ın giriş ve çıkış hacimlerinin hem yatırım yapan, hem de ev sahibi ülkeye yüksek ekonomik kazancı gözlemlenmektedir. İlgili literatürde çatışmaların yarattığı siyasi riskin hem DYY`ı azalttığını, hem de artırdığını iddia eden ampirik çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışma, devletlerarası silahlı çatışmaların taraf ülkelerdeki DYY`ın hacimlerine etkisini araştırmaktadır. 1970-2019 dönemini kapsayan tüm devletlerarası silahlı çatışma vakalarını (en az 25 savaş kurbanı) ele alan ampirik inceleme devletlerarası çatışmaların yüksek gelirli olmayan ülkelerdeki DYY`ın hacimlerini, yüksek gelirli ülkelerdekine oranla daha fazla etkilediğini göstermektedir. Devletlerarası silahlı çatışmaların çıkması; yoğunluğu ve çıkma nedenini kapsayan araştırma modellerinin regresyon analizi sonucunda çatışma değişkenleri istatistiksel olarak çıkış DYY değişkenini, giriş DYY değişkenine oranla daha fazla olumsuz etkilemektedir. Monodik verilerle ülke düzeyinde yapılan bu ampirik inceleme gelecek araştırmalarda şirket veya bölgesel düzeyde geliştirilebilir.

Anahtar Kelimeler: devletlerarası silahlı çatışmalar; Doğrudan Yabancı Yatırımlar; siyasi risk; yüksek gelirli olmayan ülkeler; olumsuz etki

ABSTRACT

EFFECTS OF INTERSTATE ARMED CONFLICTS ON FOREIGN DIRECT INVESTMENTS

Do interstate armed conflicts negatively affect Foreign Direct Investment (FDI)? Conflicts between states have a negative effect on the investment profile by increasing the political risk in the party countries. Unexpected changes (increase / decrease) occur in the volumes of FDI in the party country via the effect of the investment profile. High economic gains from FDI inflow and outflow volumes are observed for both the home and the host country. There are empirical studies in the relevant literature not only claiming that the political risk created by the conflict decreases FDI, but also increases it. This study explores the impact of interstate armed conflicts on the volumes of FDI in the party countries. Empirical analysis of all cases of interstate armed conflict (at least 25 battle-related deaths) covering the period 1970-2019 shows that interstate conflicts affected FDI more in non-high-income countries, than in high-income countries. As a result of the regression analysis of the research models that include outbreak; density and reason of interstate armed conflict, conflict variables statistically affect the FDI outflow variables more negatively than the FDI inflow variables. This empirical analysis at the country level with monodic data can be developed at the firm or regional level in future researches.

Keywords: interstate armed conflict; Foreign Direct Investment; political risk; non-high income countries; negative effects

ÖNSÖZ

Bir Azerbaycanlı olarak hayatım boyunca Dağlık Karabağ sorununun ülkemize etkileriyle karşılaştım. Özellikle, ülkemizin ekonomisinin bu çatışmadan çok fazla etkilenmesi toplumsal refahı her düzeyde olumsuz etkilemekteydi. Her ne kadar, bu çatışma ilgili literatürde devletlerarası çatışma gibi yer almasa da fiilen iki ülkenin karşı karşıya kaldığı gözlemlenmektedir. Bu çatışmadan etkilenen bir öğrenci olarak, devletlerarası çatışmaların ülkelere negatif ekonomik etkisini araştırmayı hedefledim.

Devletlerarası silahlı çatışmaların yabancı yatırımlara etkisini araştırdığım bu çalışmada karşılaştığım temel sorun ülkelerin siyasi verilerine erişimin sınırlı olmasıdır. Özellikle, ülkelerin demokrasi ve yolsuzluk durumlarını gösteren veriler yüksek oranda eksik olmakla beraber, tüm araştırmacılara açık değildir. Diğer bir sorun ilgili literatürde Türkçe kaynakların nadiren bulunmasıdır. Ana dilim Azerbaycanca ve Türkçe her ne kadar yakın diller olsa da çalışmanın akademik olarak yazılımında zorluklarla karşılaştım. Tezimi akademik olarak düzenlemede yardımcı olan Yurtdışı Türkler ve Akraba Toplulukları Başkanlığı (YTB)`nın İstanbul Ofisi`ne; tez yazım süresinde teknik desteğinden dolayı yakın arkadaşım Kenan MAMMADOV`a ve bu çalışmada benim kadar kendisinin de emeği olduğunu düşündüğüm danışman hocam Doç. Dr. Gonca OĞUZ GÖK`e içten minnettarım.

Fahmin MİKAYİLOV

İstanbul, 2021

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TABLO LİSTESİ…… vi

KISALTMALAR…… vii

SİMGELER……..... ix

EKLER LİSTESİ……..... x

1. GİRİŞ…… 1

2. LİTERATÜR TARAMASI……. 15

2.1. Ticaretin Çatışmalara Etkisini Araştıran Çalışmalar……. 15

2.1.1. Ticaretin Çatışmalara Etkisini Araştıran Teorik Çalışmalar…. 15

2.1.1.1. Liberal Yaklaşımlar……... 15

2.1.1.2. Realist Yaklaşımlar……... 21

2.1.2. Ticaretin Çatışmalara Etkisini Araştıran Ampirik Çalışmalar.. 25

2.1.2.1. Liberal Çalışmalar……. 25

2.1.2.2. Realist Çalışmalar……. 30

2.1.2.3. Diğer Çalışmalar……... 32

2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar`ın Çatışmalara Etkisini Araştıran Ampirik Çalışmalar……. 38

2.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar Karşılıklı Ticaretten Daha Etkili Bir Ekonomik Etken midir?..... 38

2.2.2. Fırsat Maliyeti Mekanizmasıyla Doğrudan Yabancı Yatırımlar`ın Çatışmalara Etkisi..... 46

2. 3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar`ı Açıklayan Teorik Çalışmalar..... 50

2.3.1. İşletme İktisatçıları`nın Çokuluslu Şirketler`i Açıklama Girişimleri..... 50

2.3.2. Politik İktisatçılar`ın Çokuluslu Şirketler`i Açıklama Girişimler 53

2.3.3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Arz-Talep Teorisi……. 55

2.3.3.1. Çokuluslu Şirketler`in Doğrudan Yabancı Yatırım Arzı 55

2.3.3.2. Ülkelerin Doğrudan Yabancı Yatırım Talebi…… 58

3. DEVLETLERARASI SİLAHLI ÇATIŞMALAR`IN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR`A ETKİSİ..... 61

3.1. Çatışmaların Doğrudan Yabancı Yatırımlar`a Olumsuz Etkisi……... 61

3.2. Araştırma Hipotezleri……..... 64

3.2.1. Çatışmanın Olup Olmamasının Doğrudan Yabancı Yatırımlar`a Etkisi……..... 64

3.2.2. Çatışma Yoğunluğunun Doğrudan Yabancı Yatırımlar`a Etkisi…….……... 70

3.2.3. Çatışma Nedeninin Doğrudan Yabancı Yatırımlar`a Etkisi……..... 74

4. METODOLOJİ VE VERİLER..... 78

4.1. Bağımlı Değişken(ler)……..... 79

4.2. Bağımsız Değişken(ler)…….. 80

4.3. Kontrol Değişkenleri……..... 82

5. BULGULAR..... 86

5.1. Regresyon Sonuçları……..... 87

5.2. Hipotezlerle Uygunluk……... 104

6. SONUÇ……...…….. 107

EKLER……...…….. 112

KAYNAKÇA……...……. 129

TABLO LİSTESİ

			Sayfa No.
Tablo 1	**:**	Tek Değişkenli İstatistikler……..	85
Tablo 2	**:**	H1-A Modeli için Çoklu Doğrusal Regresyon Sonuçları	88
Tablo 3	**:**	H1-B Modeli için Çoklu Doğrusal Regresyon Sonuçları	90
Tablo 4	**:**	H2-A Modeli için Çoklu Doğrusal Regresyon Sonuçları	92
Tablo 5	**:**	H2-B Modeli için Çoklu Doğrusal Regresyon Sonuçları	94
Tablo 6	**:**	H3-A Modeli için Korelasyon Değerleri…….	95
Tablo 7	**:**	H3-B Modeli için Korelasyon Değerleri…….	96
Tablo 8	**:**	H1-A* Modeli için Çoklu Doğrusal Regresyon Sonuçları	98
Tablo 9	**:**	H1-B* Modeli için ANOVA Anlamlılık Testi……	99
Tablo 10	**:**	H2-A* Modeli için ANOVA Anlamlılık Testi……	100
Tablo 11	**:**	H2-B* Modeli için ANOVA Anlamlılık Testi……	101
Tablo 12	**:**	H3-A* Modeli için Çoklu Doğrusal Regresyon Sonuçları	102
Tablo 13	**:**	H3-B* Modeli için Çoklu Doğrusal Regresyon Sonuçları	104

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Bknz.	Bakınız
Ch.	Chapter (Bölüm)
COPDAB	Conflict and Peace Data Bank
COW	Correlates of War
CPIA	Country Policy And Institutional Assessment
CSR	Corporate Social Responsibility (Kurumsal Sosyal Sorumluluk)
çev.	Çeviren
DPY	Doğrudan Portföy Yatırımlar
drl.	Derleyen
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırımlar
ed.	Editör
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HO	Heckscher-Ohlin
IBM	International Business Machines
ICOW	The Issue Correlates of War
ICRG	International Country Risk Guide
IMF	International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)
ITERATE	International Terrorism: Attributes of Terrorist Events
ing.	İngilizce
MIDs	Militarized Interstate Disputes
mlr.	Milyar
No.	Number (Sayı)
NPV	Net Present Value (Net Bugünkü Değer)

ODA	Official Development Assistance (Resmi Kalkınma Yardımı)
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı)
OLI	Ownership-Location-Internalization
PRS	Political Risk Service
s.	Sayfa
sig.	Significant (Anlamlı)
SPSS	Statistical Package for the Social Sciences
ss.	Sayfalar
UCDP/PRIO	Uppsala Conflict Data Program/ Peace Research Institute Oslo
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı)
v.	Versiyon
VER	Voluntary Export Restraint (Gönüllü İhracat Kısıtlaması)
Vol.	Volume (Cilt)
VRA	Virtual Research Associates

SİMGELER

$	ABD Doları
p	Anlamlılık
pr^2	Etki Büyüklüğü/ Açıklanan Varyans (Partial Korelasyon Değerinin Karesi)
R	Bağımsız Değişkenlerin Bağımlı Değişkenle olan Korelasyonu
R^2	Bağımsız Değişkenlerin Bağımlı Değişkende Açıkladığı Varyans
$R^2_{adjusted}$	Düzenlenmiş Varyans
β	Standart Sapma Değeri

EKLER LİSTESİ

Sayfa No.

EK 1: H1-A Modeli için Bağımlı Değişkenin Değerlerinin Hata Dağılımı….. 113

EK 2: H1-A Modeli için Korelasyon Değerleri…… 114

EK 3: H1-B Modeli için Bağımlı Değişkenin Değerlerinin Hata Dağılımı..... 115

EK 4: H1-B Modeli için Korelasyon Değerleri……. 116

EK 5: H2-A Modeli için Bağımlı Değişkenin Değerlerinin Hata Dağılımı..... 117

EK 6: H2-A Modeli için Korelasyon Değerleri……. 118

EK 7: H2-B Modeli için Bağımlı Değişkenin Değerlerinin Hata Dağılımı..... 119

EK 8: H2-B Modeli için Korelasyon Değerleri…….. 120

EK 9: H1-A* Modeli için Bağımlı Değişkenin Değerlerinin Hata Dağılımı….. 121

EK 10: H1-A* Modeli için Korelasyon Değerleri…… 122

EK 11: H2-A* Modeli için Korelasyon Değerleri…… 123

EK 12: H2-B* Modeli için Korelasyon Değerleri…… 124

EK 13: H3-A* Modeli için Bağımlı Değişkenin Değerlerinin Hata Dağılımı….. 125

EK 14: H3-A* Modeli için Korelasyon Değerleri…… 126

EK 15: H3-B* Modeli için Bağımlı Değişkenin Değerlerinin Hata Dağılımı..... 127

EK 16: H3-B* Modeli için Korelasyon Değerleri……. 128

GİRİŞ

Tezin Konusu ve Amacı

Bu çalışmada devletlerarası silahlı çatışmaların Doğrudan Yabancı Yatırımlar`a (DYY) etkisi incelenmektedir. 1970`lerden sonra artan ekonomik karşılıklı bağımlılık ve dünya ekonomisinin küreselleşme süreciyle birlikte, DYY`da da yoğun bir artış gözlemlenmiştir. Ayrıca DYY ile ilgili internet kaynaklarındaki ilk veriler de 1970 yılına aittir. Bu nedenle bu çalışma zaman dilimi olarak 1970-2019 dönemini kapsamaktadır. Çalışmanın sonuçları sadece devletlerarası çatışmaların etkileri ile sınırlanmaktadır. Sonuçlar, diğer çatışma türlerinin (iç çatışmalar; terör vb.) DYY`a etkisi şeklinde genellenemez.

Devletlerarası çatışmalar dünya toplumu için önemli bir problem oluşturmaktadır. Bu çatışmalar sadece taraf ülkelerin halkını değil, tüm dünyaya olumsuz etki etmektedir. Bu etkiler içerisinde toplumu yakından ilgilendiren refah kayıpları ve ekonomik etkiler ön planda yer almaktadır. Toplumların refahına dolaylı ve doğrudan katkısı olan ekonomik etkileşimleri olumsuz etkileyen devletlerarası çatışmalar, ilgili literatürde diğer çatışma türlerine oranda daha az çalışılmıştır.

1970 sonrası küreselleşen dünya ekonomisinde DYY önemli bir yer tutmaktadır. Bu anlamda serbestleşen ulusal ekonomilerin DYY girişini artırmak için çabaları yatırımların ekonomik katkılarını da ortaya koymaktadır. DYY`ın ev sahibi ve yatırım ülkelerine sağladığı ekonomik katkılar üzerine kapsamlı literatür bulunmaktadır. Özellikle, ev sahibi ülkede toplumsal refahı olumlu etkileyen DYY`ın çatışmaların yarattığı siyasi risk durumlarına karşı kırılgan olduğu gözlemlenmektedir. İlgili literatürde bu konu geniş şekilde tartışılmıştır. Ancak, DYY`ın ülkeden çıkış hacimlerinin devletlerarası silahlı çatışmalardan etkilenmesi konusu nadiren ele alınmıştır.

Çatışmaların DYY`ın hacimlerini olumsuz etkilemesi üzerine yapılan araştırmalar genellikle çatışmanın sektörel DYY hacimlerine etkisi; çatışma sonrası ve öncesi siyasi risk durumu; çatışma yoğunluğunun yatırım hacimlerine etkisi vb. şekilde yoğun biçimde çalışılmıştır. Ancak, bağımsız değişken olan çatışmanın çıkma sebebi üzerine literatürde çok

az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu nedenle devletlerarası silahlı çatışmaların çıkma sebebinin de yatırımlara etkisi araştırılmalıdır.

Bu bağlamda bu tezin amacı, literatürde bulunan çatışmaların ekonomik etkileşimlere negatif etkisi yaklaşımını devletlerarası silahlı çatışmalar ve DYY arasındaki ilişki çerçevesinde incelemektir. Bu amaç çerçevesinde bu tez-

-Devletlerarası silahlı çatışmalar DYY`ı nasıl etkilemektedir?;

-Çatışma yoğunluğunun DYY`a etkisi var mı?;

-Çatışmanın çıkma sebebinin DYY`a etkisi var mı?- sorularına cevap aramaktadır.

Araştırmada silahlı devletlerarası çatışmalar bağımsız, DYY hacimleri ise bağımlı değişkenler olarak incelemeye dahil edilmektedir. Kontrol değişkenleri olarak DYY`a etki eden ekonomik (ticaret açıklığı; tüketici alım gücü enflasyon oranı; yerli paranın dolar karşısında değeri ve ekonominin büyüme oranı) ve siyasi faktörler (siyasi rejimi; kamu kurumsal alanındaki yolsuzluk durumu ve ülke içi çatışmalar) incelenmektedir.

Literatür Özeti ve Hipotezler

2000 yılında Thomas L. Friedman, *The Golden Arches* teorisinde ilgi çekici bir argüman öne sürmüştür. Bu argümana göre, herhangi iki ülkede McDonalds`ın şubesi açıldıktan sonra bu devletler arasında savaş gerçekleşmemektedir.[*] Friedman, teorisinin en basit ispatı için Orta Doğu`ya bakmayı önermiştir:

> *... İsrail`de McDonalds vardır. Suudi Arabistanı`nda, günde beş defa ibadet için kapanmasına karşın, McDonalds vardır. Mısır, Lübnan ve Ürdün`de de McDonalds açılmış. McDonalds bu ülkelere dahil olduktan*

[*] Edward Luce, Financial Times`ta Golden Arches argümanının eskidiğini ve geopolitik yaklaşımın liberal ekonomik yaklaşımı üstelediğini yazmaktadır. Luce`ye göre her birinde şubesi olmasına rağmen Mcdonalds Krım`ın işgalini ve Hindistan`la Pakistan arasında yeni çatışmanın çıkmasını engelleyememiştir (Bknz. Edward Luce, "End of the Golden Arches doctrine", Financial Times, 2015, https://gulfnews.com/opinion/op-eds/end-of-the-golden-arches-doctrine-1.1509624 (22 Kasım 2020)).

sonra hiçbiri diğeri ile savaşa girmemiştir. Orta Doğu`da bugünlerde hangi büyük tehdidler var?- İsrail-İran; İsrail-Irak ve İsrail-Suriye. Peki, Orta Doğu`da hangi ülkelerde McDonalds bulunmuyor?-İran; Irak ve Suriye. [1]

The Golden Arches argümanı Immanuel Kant`ın *liberal barış*[*] teorisinin modern uzantısı gibi değerlendirilebilir.[2] Ancak, bu teori ile alakalı asıl soru, ilgili iki değişken arasındaki ilişkinin yönü ile alakalıdır. Şöyle ki, Friedman`ın teorisini ele alan *Quan Li, "Her ikisinde McDonalds olduğu için mi devletler savaş yapmamaktadır, yoksa bu devletler savaş yapmadığı için mi her ikisinde McDonalds`ın şubeleri açılmıştır?" şeklinde mantıklı bir soru sormaktadır.*[3]

Li`nin bu sorusu ilgili literatürü büyük ölçüde özetlemektedir. Ekonomik ve siyasi etkileşimler arasında ilişkinin varlığını kabul eden araştırmacılar genelde devletlerin çatışma etkileşimleriyle ekonomik etkileşimleri arasında ilişkinin yönü ile alakalı tartışma içerisindedirler. Birçok yazar, liberal barış teorisine dayanarak, ekonomik etkileşimlerin çatışmaları etkilediğini (Gasiorowski, M. J., 1986; Polachek, S. W., Seiglie, C. ve Xiang, J., 2012; Bussmann, M., 2010; Gunder Frank, 1966) iddia etmektedir. Diğerleriyse, bu etkinin çatışma(lar)dan ekonomik etkileşimlere doğru yöneldiğini iddia etmektedir (Li, Q. ve Vashchilko, T., 2010; Li, Q., 2006; C. Li, S.M. Murshed, S. Tanna, 2017; D. Kim, 2016).

Ekonomik etkileşimlerin çatışmalara etkisini araştıran John Oneal vd., 1950-1985 dönemini kapsayan dyadik (ülke çiftleri veya ikili veriler/ ing. bilateral)[**] verilerle, ekonomik

[1] Thomas L. Friedman, The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization, 1. Basım, Kanada: Anchor, 2000, (22 Kasım 2020), s. 277.

[*] Liberal barış teorisi benzer liberal değerlere sahip iki ülkenin savaş yapmayacağını iddia etmektedir.

[2] Vesna Danilovic ve Joe Clare, "The Kantian Liberal Peace (Revisited)", *American Journal of Political Science*, 2007, Vol.51, No.2, https://www.jstor.org/stable/4620073 (22 Kasım 2020).

[3] Quan Li, "Foreign Direct Investment and Interstate Military Conflict", *Journal of International Affairs*, 2008, Vol.62, No.1, https://www.jstor.org/stable/24358144 (22 Kasım 2020), Global Finance, s. 53.

[**] Diyadik araştırma, iki ülkenin karşılıklı olarak yaptığı DYY (veya ticaret vb.)`ın verilerini ele alan araştırma düzeyidir. Veriler ülkelerin birbirine yaptığı yatırım hacimlerinin toplamı şeklinde incelenmektedir.

karşılıklı bağımlılığın silahlı devletlerarası çatışmaya girme olasılığını etkileyip etkilemediğini araştırmaktadırlar.[4]

Değişkenler arasında nedenselliğin çatışmadan ekonomik etkileşime doğru yönü araştırılan çalışmalarda ise ilişkinin mekanizması genelde siyasi risk olarak ele alınmaktadır. Bu ilişkini araştıran bazı çalışmalar, siyasi riskin ekonomik etkileşimlere negatif etkisi olabileceğini (Li, 2006); bazıları da (Gartzke, E., Li, Q. ve Boehmer, C., 2001; Tarzi, S. M., 1991) siyasi istikrarın olmasını (riskin azlığını) ekonomik etkileşimler için pozitif bir belirleyici olduğunu iddia etmektedir.

Literatürdeki siyasi risk mekanizmalı temel araştırma modelleri, çatışmaların ev sahibi ülkede yatırım profilini negatif etkilemekte olduğunu iddia etmektedir. Bu modeller DYY`ın giriş ve çıkış hacimlerinin (C. Li, S.M. Murshed, S. Tanna, 2017) olumsuz etkilenmesi üzerine kurulmuştur. Her iki durumda ev sahibi ülkenin (çıkış hacimleri zamanı yatırım ülkesi) ekonomisi etkilenmektedir. DYY`ın giriş hacimleri ekonomik kazançlara (ekonomik kalkınma; yeni iş fırsatları; teknoloji akımı; GSYH`nın artımı; vergiler vb.) sebep olurken, diğer taraftan yatırım ülkesinden (home country) çıkan DYY hacimleri bu ülkeye nakit akışları getirmektedir. Bu durumda DYY`ın giriş ve çıkış hacimlerinin çatışmaların yarattığı siyasi riskle beklenmedik şekilde değişmesi ülke ekonomisine olumsuz etki etmesi beklenebilir.

Çatışmaların yarattığı siyasi riskin DYY`ın hacimlerini negatif etkilemesi üzerine kapsamlı bir literatür vardır. Örneğin Quan Li ve Tatiana Vashchilko, çatışmaların ekonomik ilişkileri etkilemesi nedenselliğini, silahlı devletlerarası çatışmaların ve güvenlik ittifaklarının (ing. security alliances) karşılıklı yabancı yatırımlara etkisini karşılaştırmakla araştırmaktadırlar. 1980-2000 dönemi 29 OECD`ye üye olan ve 29 OECD`ye üye olmayan ülkenin dyadik verilerini test eden bu araştırma sonucunda ampirik bulgular, silahlı

[4] John R. Oneal, Frances H. Oneal, Zeev Maoz ve Bruce Russett, "The Liberal Peace: Interdependence, Democracy, and International Conflict, 1950-85", *Journal of Peace Research*, 1996, Vol.33, No.1, doi:10.1177/0022343396033001002 (22 Kasım 2020), s. 11.

çatışmaların yüksek ve düşük gelirli ülke çiftleri arasındaki karşılıklı yabancı yatırımları (bilateral DYY) azalttığını, güvenlik ittifaklarının ise artırdığını göstermektedir.[5]

Li ve Vashchilko`ye benzer şekilde gelişmiş ve gelişmekte olan ülke çiftlerinin verilerini test eden ampirik incelemede Havard Hegre, 1950-1992 dönemini ele almaktadır. Yazar, dyadik verilerin regresyon analizi sonucunda simetrik ticaret (her ikisi gelişmiş olan ülke çiftleri) yapan ülke çiftlerinin ticaret ve çatışma verileri arasında negatif ilişki bulmuştur. Şöyle ki, gelişmiş ülke çiftleri arasındaki karşılıklı ticaret arttığında çatışmalar azalmıştır. Asimetrik ticaretin ise devletler arasındaki silahlı çatışmaları azaltmadığı, aksine artırdığı gözlemlenmiştir. Gelişmiş ve az gelişmiş ülke çiftleri arasındaki asimetrik ticaret gelişmiş ülke lehine olduğundan Hegre, gelişmişlik arasındaki farkın asimetrik ticaretle ilişkili olduğunu iddia etmektedir.[6] Bulgular aynı zamanda demokratik barış sürecinin verimli çalışması için asgari düzeyde kalkınmaya gerek duyduğunu da göstermektedir.[7]

Bu benzer iki araştırmada yazarlar, yalnızca karşılıklı ekonomik etkileşimleri incelemektedirler. Ancak devletlerarası çatışmaların ortaya çıkardığı siyasi risk mekanizmasının sadece rakip ülkenin gerçekleştirdiği yabancı yatırımlara değil, ev sahibi ülkedeki (host country) toplam DYY hacimlerine negatif etkileri olabilmektedir. Şöyle ki, askeri şiddet genellikle ulaştırmaya, iletişime, kamu hizmetlerine ve piyasanın düzgün çalışmasına müdahale ederek malların teslimde gecikmelere neden olmakta ve yatırım varlıklarına doğrudan zarar vermektedir. Yabancı yatırımcılar genellikle ev sahibi ülkede satılması amaçlanan mallar üretmektedir. Devletlerarası çatışma durumunda, milliyetçi duyguların yükselmesi de muhtemeldir. Ev sahibi tüketiciler ve üreticiler, merkezi bir savaş ülkesinde bulunan Çokuluslu Şirket`in ürünlerini boykot edebilirler.[8] Bu durumda ülkenin DYY`ın çıkış hacimleri de etkilenmektedir. Tüm bunlar çatışmanın ev sahibi ülkedeki yatırım profiline negatif etkisinin sonuçlarıdır.

---

[5] Quan Li ve Tatiana L. Vashchilko, "Dyadic Military Conflict, Security Alliances, and Bilateral FDI Flows", *Journal of International Business Studies*, 2010, Vol.41, No.5, doi:10.1057/jibs.2009.91 (22 Kasım 2020), s. 765.
[6] Havard Hegre, "Development and the Liberal Peace: What Does it Take to be a Trading State?", Journal of Peace Research, 2000, Vol.37, No.1, DOI: 10.1177/0022343300037001001 (22 Kasım 2020), s. 26.
[7] A.g.m., s. 6.
[8] Quan Li, *Foreign Direct Investment and Interstate Military Conflict*, ss. 55-56.

Yatırım profili yalnızca silahlı çatışma yaşanan rakiplerin DYY`ını değil, ev sahibi ülkedeki tüm DYY hacimlerini etkileyen durumdur. Siyasi riskin DYY`ın giriş hacimleri üzerindeki etkisini araştıran Matthias Busse ve Carsten Hefeker, 83 gelişmekte olan ülkenin ekonomik ve siyasi verilerini ampirik olarak test etmektedirler. İnceleme sonucunda yazarlar, istatistiksel olarak yatırım profilinin; iç ve dış çatışmaların; etnik gerginlikler ve demokratik hesap verebilirliğin DYY`ın giriş hacimleri ile önemli ilişkisi olduğunu iddia etmektedirler.[9]

Quan Li, çalışmasında farklı siyasi şiddet (ing. political violence) türlerinin (devletlerarası çatışmalar; iç savaşlar; uluslararası terör) ev sahibi ülkedeki DYY`ın giriş (inflow) hacimlerini nasıl etkilediğini araştırmaktadır. Literatüre önemli katkı olarak siyasi şiddet türlerinin yatırımcıların yatırım yeri ve yatırım hacmi kararları üzerindeki (ing. ex ante/ yatırım yeri ve ex post/ yatırım hacmi) etkisi incelenmektedir. 129 ülkenin 1976-1996 yılları verilerinin monadik[*] olarak incelemeye alındığı bu çalışmada ampirik bulgular, tahmin edilmeyen (beklenmeyen) devletlerarası çatışmaların ülkenin yatırım yeri (ing. investment location veya ex ante risk) olarak seçilmesini etkilediğini, ancak yatırım hacmini (ex post risk) etkilemediğini; beklenen devletlerarası çatışmaların yabancı yatırımcıların yatırım sonrası yer ve hacim seçimleri üzerinde etkisinin olmadığını göstermektedir. Yazar devletlerarası çatışmaların DYY hacimlerini etkilememesi sonucunu, incelemenin dyadik olarak yapılmadığına bağlamaktadır.[10]

Li`nin ex post risk yaklaşımını daha da geliştiren Madhav Joshi ve Jason Michael Quinn, iç çatışmaların DYY`ın hacimlerine olumsuz etkisi genel yaklaşımını araştırmaktadırlar. 73 ülkenin çatışma ve yatırım verilerini inceleyen yazarlara göre, literatürdeki yaklaşımın aksine çatışma sonrası dönemde yatırım hacimleri artmaktadır.[11] Çünkü, çatışma sonrası dönemde yüksek siyasi risk en az olmaktadır. Yazarlar bu durumu,

[9] Matthias Busse ve Carsten Hefeker, "Political Risk, Institutions and Foreign Direct Investment", *European Journal of Political Economy*, 2007, Vol.23, No.2, https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2006.02.003 (22 Kasım 2020), s. 412.

[*] Bilateral değil, unilateral veriler. Bir ülkeye yapılan tüm yatırımların ele alındığı inceleme düzeyi.

[10] Quan Li, *Political Violence and Foreign Direct Investment*, s. 252.

[11] Madhav Joshi ve Jason Michael Quinn, "Civil war termination and foreign direct investment, 1989–2012", *Conflict Management and Peace Science*, 2018, DOI: 10.1177/0738894218778260 (22 Kasım 2020), s. 1.

tarihte hiçbir zaman bitmiş iç çatışmadan hemen sonra diğer çatışmanın yaşanmamasıyla ilişkilendirmektdirler.[12] Yani çatışma sonrası dönem yatırım için çok elverişli olmaktadır.

Siyasi riskle ilişkili Li (2006) ve Joshi ve Quinn (2018)`e benzer şekilde 1980-2000 dönemini kapsayan çalışmasında Dongkyu Kim, gelişmekte olan ülkelerde devletlerarası çatışmaların yabancı yatırımlara etkisini incelemektedir. Yazar, literatüre katkı olarak çatışmaların yabancı yatırımlar üzerinde devam eden ve barış ile sınırlanan olmak üzere iki risk türünü dahil etmektedir. İnceleme sonuçlarına göre devletlerarası çatışmalar portföy yatırımlara* nazaran DYY`ı daha fazla etkilemektedir.[13]

Çatışmalar ve ekonomik etkileşimler (DYY boyutu) arasındaki ilişkilerin üzerine çalışan araştırmacılar esasen DYY`ın yıllık giriş hacimlerini değerlendirmektedirler (Hoon Lee ve Sara McLaughlin Mitchell, 2012; Li, Q., 2006; C. Li, S.M. Murshed, S. Tanna, 2017; Busse ve Carsten Hefeker, 2007; D. Kim, 2016). Liberal barış teorisini test etmeye çalışan Margit Bussmann, 1980-2000 yılları arasındaki silahlı devletlerarası çatışmalar ile yıllık DYY`ın girişi, çıkışı (ing. outflow) ve stokları arasında ilişkini araştırmaktadır. Bulgular yüksek DYY`ın giriş ve stok oranları olan ülkelerin daha az çatışmaya başvurduğunu ve silahlı çatışmaların DYY hacimlerini negatif etkilediğini göstermektedir.[14] Ancak DYY hacimlerinin her birinin nasıl etkilendiği gösterilmemektedir.

Siyasi risk mekanizmasıyla çatışmaların ekonomik etkileşimlere etkisinin karakteri (olumlu/olumsuz olması) de bazı araştırmacılar tarafından tartışılmıştır. Örneğin, Nigel Driffield, Chris Jones ve Jo Crotty, çatışma olan ülkelere yapılan DYY yatırımlarını araştırmaktadırlar. Diğer çalışmalardan farklı olarak, yazarlar ev sahibi ülkeyi değil, yatırım ülkesini incelemektedirler. Araştırma sonucunda, yatırım ülkesi kurumsal olarak zayıf olan

[12] A.g.m., s. 2.

* "...DYY, bir Çokuluslu Şirket`in üretimini ana merkezin bulunduğu ülkenin dışına yayarak yabancı ülkelerde yeni şirket kurması; var olan bir şirketi satın alması veya yatırım yaparak kendine bağlı hale getirmesi olarak tanımlanabilir. Yabancı hisse senetleri veya tahviller gibi sermaye piyasası araçlarına yapılan mali yatırımlar ise portföy yatırımdır" (M. Emir ve A. Kurtaran, 2005, s. 2.).

[13] Dongkyu Kim, "The Effects of Inter-state Conflicts on Foreign İnvestment Flows to The Developing World: Enduring vs Ephemeral Risk of Conflicts", *International Political Science Review*, 2016, Vol.37, No.4, https://doi.org/10.1177/0192512115582278 (22 Kasım 2020), s. 14.

[14] Margit Bussmann, "Foreign Direct Investment and Militarized International Conflict", *Journal of Peace Research*, 2010, Vol.47, No.2, doi:10.1177/0022343309354143 (22 Kasım 2020), s.152.

şirketlerin çatışma olan ülkelere daha fazla yatırım yaptığı tespitinde bulunulmaktadır. Nispeten güçlü kurumsal sosyal sorumluluk (ing. Corporate Social Responsibility-CSR) gelenekleri olan ülkelerin şirketleri, çatışma olan ülkelere daha az yatırım yapmaktadırlar.[15]

Literatürdeki çalışmaların genelinde Çokuluslu Şirketler`in kâr hedeflerini dikkate alarak, devletlerarası silahlı çatışmalar zamanı ev sahibi ülkeye gelen DYY`ın giriş hacimlerinin azalması, ülkeden çıkan DYY`ın hacimlerinin artması beklenebilir. Bu durum yatırım hacimlerinin çatışma bölgelerinden çıkarılarak zararın minimalize edilmesi süreci gibi düşünülmektedir. Literatürdeki genel argümana karşı Driffied vd.`nin yukarıda değinilen çalışması da dikkate alınmalıdır. Çünkü yazarların iddiasına göre bazı durumlarda çatışma olan ülkeler de yabancı yatırımlar çekmektedirler.[16] Bu anlamda aşağıdaki hipotezle devletlerarası silahlı çatışmalar ve DYY hacimleri arasındaki ilişki test edilmektedir.

H1: Devletlerarası silahlı çatışmalar DYY`ın (ülkeye gelen ve ülkeden çıkan) hacimlerini olumsuz etkilemektedir.

Colin M. Barry, çatışmaların yabancı yatırımlar ile ilişkisini araştıran ampirik çalışmalarda genel olarak, çatışma değişkeninin dar şekilde kavramsallaştırıldığını iddia etmektedir. Barry`ye göre, çatışmanın getirdiği maliyetler onun olup olmaması ile değil, yoğunluğu ve süresi (çatışmanın ne kadar devam etmesi) ile ifade edilebilir.[17]

Gelişmekte olan ülkelerde iç savaşların yabancı yatırımlar üzerindeki etkisini araştıran Chengchun Li, Syed Mansoob Murshed ve Sailesh Tanna ise, UCDP/PRIO Armed

[15] Nigel Driffield, Chris Jones ve Jo Crotty, "International Business Research and Risky Investments, an Analysis of FDI in Conflict Zones", *International Business Review*, 2013, Vol.22, No.1, doi:10.1016/j.ibusrev.2012.03.001 (22 Kasım 2020), ss. 151-152.
[16] A.g.m., s. 152.
[17] Colin M. Barry, "Peace and Conflict at Different Stages of The FDI Lifecycle", *Review of International Political Economy*, 2018, Vol.25, No.2, DOI: 10.1080/09692290.2018.1434083 (22 Kasım 2020), s. 1.

Conflict veri setini kullanarak,[18] çatışmaların yoğunluğunu (minör ve savaş)[*] iki şekilde sınıflandırmaktadırlar. [19]

Yukarıdaki çalışmalarda çatışmaların yoğunluk derecesi ile DYY`ın ülkeye girişi arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Literatürdeki bu inceleme modellerine ülkeden çıkan yerli DYY hacimlerini de dahil etmek gerekmektedir. Çünkü, çatışmaların yarattığı riskler ülkedeki yatırım profiline etki etmekle yerli yatırımcıları yabancı ülkelere yatırım yapmaya motive edebilir ve dolaysıyla DYY`ın çıkış hacimlerini olumlu etkileyebilir. Diğer taraftan hükümetler, kendi ülkelerinden diğer ülkelere yapılan yatırımların bu ülkelerin askeri gücünü geliştirdiğini hesaba katarak, DYY`ın çıkış hacimlerinin düşman ülkelere gitmesini sınırlamaya çalışabilirler.[20] Bu durumda çatışmalar DYY`ın çıkış hacimlerine olumsuz etki edebilir.

H2: Devletlerarası silahlı çatışmaların yoğunluğu DYY`ın (ülkeye gelen ve ülkeden çıkan) hacimlerini olumsuz etkilemektedir.

Literatürdeki çalışmalar arttıkça araştırmacılar, değişkenlerin farklı türlerine (karakterlerine; süreçlerine vb.) doğru inceleme modellerini daraltmaktadırlar. Bu anlamda daha çok bağımlı ve bağımsız değişkenlerin spesifik türleri genel değişkenden ayrı şekilde ele alınmaktadır. Örneğin, Robert G. Blanton ve Clair Apodaca (2007) küreselleşmenin bileşenleri olan DYY ve portföy yatırımlarını incelemekteyken; Margit Bussman (2010) DYY`ın giriş, çıkış ve stok hacimlerini analiz etmektedir. Diğer bir örnek olarak, Quan Li (2006) farklı çatışma türlerinin (iç savaş; devletlerarası savaş; ulusötesi terörizm) DYY`ın giriş hacimlerine etkisini araştırırken; Dongkyu Kim (2016) devletlerarası çatışmaların

[18] UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset Codebook, v.20.1, https://ucdp.uu.se/downloads/.

[*] Bir takvim yılında çatışma kurbanlarının (battle related death) sayısı 25 ile 999 arasındaysa çatışma minor; en az 1000 kurban gözlemlenmişse war adlanmaktadır. Minor çatışma durumları "1", war çatışma durumları "2" ile sembolize edilmektedir.

[19] Chengchun Li, Syed Mansoob Murshed ve Sailesh Tanna, "The Impact of Civil War on Foreign Direct Investment Flows to Developing Countries", *The Journal of International Trade & Economic Development*, 2017, Vol.26, No.4, doi:10.1080/09638199.2016.1270347 (22 Kasım 2020), s. 495.

[20] Quan Li ve Tatiana L. Vashchilko, *Dyadic Military Conflict, Security Alliances, and Bilateral FDI Flows*, s. 767.

yoğunluğunun yabancı yatırımlara etkisini araştırmaktadır. Bu süreç literatürün derinleşmesine, yani gelişmesine sebep olmaktadır.

İlgili literatürde silahlı çatışmalar taraflara göre devletlerarası; iç savaş; uluslararasılaşmış iç savaş; uluslararası terör vb. türleri ayırt edilerek çalışılmıştır (R. G. Blanton ve C. Apodaca (2007); C. Li, S.M. Murshed ve S. Tanna (2017)). Örneğin, Barry, ev sahibi ülkenin iç savaşları ve DYY`ın giriş hacimleri arasındaki ilişkisini monodik olarak incelemektedir. Yazar, hipotezlerini çatışmanın yoğunluğu ve süresinin Çokuluslu Şirketler`in ülkeye dahil olması (entry- ilk yatırım); genişlemesi (expansion- tekrar yatırım) ve çıkması (exit- yatırımları geri çekmesi) süreçleriyle nedensel ilişkisi üzerine kurmaktadır.[21]

Hoon Lee ve Sara McLaughlin Mitchell, DYY`ın hacimlerinin devletlerarası toprak anlaşmazlıklarına etkisini araştırmaktadırlar. Dyadik, monodik ve sistemik olarak değişkenler arasında ilişki kurmakla fırsat maliyeti mekanizmasını kullanan yazarlar, DYY`ın devletler arasında süregelen sınır çatışmalarının yönetilmesi; yeni çatışmaların çıkması ve eski çatışmalar üzerindeki etkisini test etmektedirler.[22] Ampirik bulgular, dünya DYY hacimleri (ing. world FDI inflow) arttıkça ülkelerin daha az toprak sorunları yaşadığını göstermektedir.[23]

Çatışmaların sebebini ele alan bir diğer çalışmada, Hoon Lee ve Toby J. Rider, iki hipotez ileri sürmektedirler: Ticaret devletler arasındaki silahlı çatışma ihtimalini azaltarak toprak anlaşmazlıklarını önlemektedir; Ve ticaret devletler arasındaki silahlanma yarışı olasılığını azaltmaktadır.[24] Ticaretin iki yolla çatışmaları azaltması beklenmektedir. Birincisi, ticaret çatışmanın fırsat maliyetini artırmaktadır. Yani, ticaret arttıkça çatışmanın maliyeti büyümektedir. Bu maliyet yöneticileri çatışmadan alıkoyabilir. İkincisi, ticaret

[21] Colin M. Barry, *Peace and Conflict at Different Stages of The FDI Lifecycle*, s. 8.
[22] Hoon Lee ve Sara McLaughlin Mitchell, "Foreign Direct Investment and Territorial Disputes", *Journal of Conflict Resolution*, 2012, Vol.56, No.4, doi:10.1177/0022002712438348 (22 Kasım 2020), s. 677.
[23] A.g.m, s. 690.
[24] Hoon Lee ve Toby J. Rider, "Evaluating the Effects of Trade on Militarized Behavior in the Context of Territorial Threat", *Foreign Policy Analysis*, 2016, doi: 10.1093/fpa/orw009 (22 Kasım 2020), s. 2.

devletlere diğer aktörlerle ilgili bilgiler sağlamaktadır. Bu bilgiler belirsizlik durumunun yol açtığı silahlanma yarışını azaltmaktadır.[25]

Literatürdeki devletlerarası çatışmanın DYY hacimlerine etkisini araştıran çalışmalarda çatışmanın çıkma sebebi değişken gibi nadiren dikkate alınmıştır. Ama toprak; ekonomik; dini; etnik; demokratik ve insani değerler vb. sebeplerle ortaya çıkan çatışmaların ekonomik değişkenleri farklı şekilde etkileyeceği beklenmelidir. Bu anlamda toprak (ing. territorial) çatışmalarının DYY hacimlerine diğer çatışma türleriyle[*] benzer veya farklı etkiye sahip olup olmadığı incelenmelidir.

H3: Devletlerarası silahlı çatışmaların toprağa dayalı (territorial) karakterinin DYY`ın (ülkeye gelen ve ülkeden çıkan) hacimlerine olumsuz etkisi vardır.

Yöntem

Tez yazım sürecinde önce konu ile alakalı kapsamlı literatür taraması yapılmıştır. Literatür taraması sonrasında devletlerarası çatışmaların DYY`ın çıkış hacimlerine etkisinin neredeyse hiç çalışılmadığı gözlemlenmiştir. Bir diğer eksiklik devletlerarası çatışmanın sebebinin literatürde nadiren ele alınmasıdır. Bu boşluklar doğrultusunda araştırma soruları oluşturulmuştur. Bir sonraki adımda literatürde bulunan ampirik çalışmalar bağlamında veri inceleme şekli belirlenmiştir. Verilerin ilk değerlendirilmesi sonucunda araştırma hipotezleri oluşturulmuştur.

Çatışma ve yatırım değişkenleri ve DYY`a etki eden kontrol değişkenleri yabancı kaynaklardan web ortamında elde edilmiştir. Konu ile alakalı Türkçe kaynakların çok kısıtlı olması[**] yabancı kaynakların yoğun şekilde kullanımını zaruri etmiştir. 2019 yılından

[25] A.g.m., ss. 4-5.

[*] Toprak kazanımları veya kayıplarıyla sonuçlanan bir çok çatışma aynı zamanda dini (Hindistan-Pakistan); etnik (Azerbaycan- Ermenistan); ekonomik (Irak- Kuveyt) vb. nedenlere dayanabilmektedir.

[**] Ulusal Tez Merkezi sitesinde konu ile alakalı sadece bir çalışma bulunmaktadır: Mustafa C. Kırankabeş, "Ülke riskinin doğrudan yabancı yatırımlara etkisi (1984-2003 dönemi Türkiye değerlendirmesi)", Dumlupınar Üniversitesi, 2004, Doktora tezi.

COVID-19 pandemisi ile alakalı kütüphanelere erişimin kısıtlı olması internet kaynaklardan yoğun kullanımı gerektirmiştir.

Ülke düzeyinde aparılan ampirik incelemede 1970-2019 döneminde devletlerarası silahlı çatışmaya taraf olmuş tüm ülkelerin çatışma verileri *UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset Codebook*, v.20.1 veri setinden, yatırım verileriyse Dünya Bankası`nın *World Development Indicators* veri tabanından alınmıştır.

Tez`de devletlerarası silahlı çatışmaların ev sahibi ülkedeki DYY`ın hacimlerine etkisini ölçebilmek için, her iki değişken verilerinin bulunduğu zaman serili ülke verileri dahil edilmiştir. 1970-2019 dönemini kapsayan tüm devletlerarası silahlı çatışma vakaları regresyon analizine alınmıştır. Nicel araştırma yöntemi bağlamında veriler ülke düzeyinde monodik olarak incelenmektedir. Vakaların incelenmesi sonucunda değişkenler arasındaki ilişki temelinde hipotezler değerlendirilmektedir.

SPSS (v.27) (Statistical Package for the Social Sciences) veri inceleme programı ile değişkenler arasındaki ilişki test edilmektedir. Bu program dahil edilen veriler arasında pozitif/ negatif ilişki ve herhangi bir anlamlı ilişkinin olup olmadığını istatistiksel olarak göstermektedir. Bu program birden fazla bağımsız değişken ve çoklu kontrol değişkenleri dahil edilmekle veri incelemesini kolaylaştırmaktadır. Stata (R vb.) veri inceleme programlarından öne çıkan tarafı ekonometrik komutlar için denklemlere gerek olmamasıdır.

Bu bağlamda çatışmalar ve DYY hacimleri arasındaki ilişki siyasi risk mekanizması ile incelenmiştir. İnceleme silahlı çatışmaların tarafı olan ülkelerde siyasi riskin DYY hacimlerine negatif etkisi olduğu yaklaşımının test edilmesi amacıyla yapılmaktadır. Taraf ülkelerde siyasi risk yaratan silahlı çatışmalar DYY`ın giriş ve çıkış hacimlerini negatif etkilemesi modeli kurulmuştur. İncelemede devletlerarası silahlı çatışma vakaları bağımsız, çatışmaya taraf ülkelerin DYY`ın giriş ve çıkış verileri bağımlı ve yabancı yatırımlara etki eden diğer ekonomik ve siyasi faktörler kontrol değişkenleri olarak incelemeye alınmaktadır.

Tezin Yapısı

Tez, *Giriş* ve *Sonuç* bölümleri hariç dört bölümden oluşmaktadır. *Literatür Taraması* bölümünde devletlerin ekonomik ve siyasi etkileşimleri arasındaki ilişkiyi liberalizm ve realizm argümanları bağlamında araştıran teorik ve ampirik çalışmalar yer almaktadır. Bu bölümün *Ticaretin Çatışmalara Etkisini Araştıran Çalışmalar* alt başlığında öncelikle, ekonomik ve siyasi alanlar arasındaki ilişkiyi inceleyen teorik/ampirik çalışmalar liberal ve realist yaklaşımlar bağlamında karşılaştırılmış, sonrasında bu iki teorik çerçevenin sunduğu argümanlardaki boşluklar değerlendirilmiştir. *Doğrudan Yabancı Yatırımlar`ın Çatışmalara Etkisini Araştıran Ampirik Çalışmalar* alt başlığında bu çalışmaların küreselleşme ile beraber karşılıklı ticaretten yabancı yatırımlara doğru yönünün değişmesi incelenmiştir. İlaveten, ekonomik etken gibi DYY ve karşılıklı ticaret etkileşimleri literatürde bulunan çalışmalar bağlamında karşılaştırılmış; karşılıklı ticaret değişkeni kullanan çalışmalardaki fırsat maliyeti mekanizmasının DYY değişkenli çalışmalarda uygunluğu tartışılmıştır. *Doğrudan Yabancı Yatırımlar`ı Açıklayan Teorik Çalışmalar* alt başlığında ise, tezin bağımlı değişkeni olan DYY hacimlerinin teorik olarak açıklanması hedeflenmiştir. Bu alt başlıkta hem politik iktisatçılar, hem de işletme iktisatçıları tarafından DYY`ı açıklama girişimleri tartışılarak, ülkelerin neden DYY`a ihtiyacı olduğu ve Çokuluslu Şirketler`in yatırım yapma motivasyonu teorik olarak incelenmiştir. Bu bölümde ekonomik ve siyasi etkileşimler arasındaki literatürün okuyucular için sistemleştirilmesi ve araştırmanın siyasi risk mekanizması için temel hazırlanması amaçlanmaktadır.

*Devletlerarası Silahlı Çatışmaların Doğrudan Yabancı Yatırımlar`a Etkisi* bölümünde, tezin literatüre katkısı olarak literatürdeki çalışmalarda yeterince araştırılmamış DYY`ın çıkış hacimleri ve çatışmaların nedenlerinin yatırımlara etkisi araştırma modellerine dahil edilmektedir. *Çatışmaların Doğrudan Yabancı Yatırımlar`a Olumsuz Etkisi* alt başlığında literatürde bulunan "çatışmaların yabancı yatırımlara olumsuz etkisi" modelli çalışmalar incelenmiştir. *Araştırma Hipotezleri* alt başlığında devletlerarası silahlı çatışmalar ve DYY`ın hacimleri dahil edilen araştırma hipotezleri oluşturulmuştur.

Metodoloji ve Veriler bölümünde çalışmada kullanılan veri analizi yöntemi; bağımlı, bağımsız ve kontrol değişkenlerinin açıklandığı veri seti yer almaktadır.

Son olarak, *Bulgular* bölümünde inceleme sonuçları sunulmuştur. *Regresyon Sonuçları* alt başlığında dahil edilen ampirik modellerin regresyon analiz sonuçları yorumlanmıştır. *Hipotezlerle Uygunluk* alt başlığında ise regresyon sonuçlarının hipotezlerle uygunluğu tartışılmaktadır.

2. LİTERATÜR TARAMASI

Devletlerin ekonomik ve siyasi aktivitelerini ilişkilendirmeğe çalışan teoriler, genel olarak (karşılıklı) ticaretle savaş arasındaki ilişkiyi değerlendirmeye almaktadırlar. Bu anlamda barış yanlısı olan liberaller, ticaretin devletler arasındaki savaşı (veya düşmanlığı) azaltabileceği\hatta engelleyebileceği hipotezlerini geliştirmeye çalışmıştırlar. Ticaretin her iki aktöre kazanç getirdiğini (win-win) ve barışın karlı bir seçenek olduğunu iddia eden liberallere karşı olarak, diğer aktörleri ticaret partneri gibi değil, rakip gibi gören realistler göreceli olarak kimin daha fazla kazanmasına (relative gains) odaklanmaktadırlar. Çünkü göreceli olarak daha çok kazanan aktör daha çok güçlenmektedir. Ve daha güçlü rakip aktör, anarşik uluslararası sistemde var olmak açısından tehditler yaratmaktadır.

Yukarıdaki iki temel teorik yaklaşım bağlamında bu bölümde, literatürde bulunan devletlerarası (karşılıklı) ticaretin savaşa etkisini açıklayan teorik argümanlar ile ticaret ve çatışma arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan ampirik değerlendirmeler yapılacaktır. Devamında diğer bir ekonomik etkileşim olan Doğrudan Yabancı Yatırımlar (DYY)`ın çatışmalara etkisini araştıran çalışmalar tartışılacaktır. Son kısımda ise DYY`ı teorik olarak açıklayan argümanlar incelenecektir.

2.1. Ticaretin Çatışmalara Etkisini Araştıran Çalışmalar

2.1.1. Ticaretin Çatışmalara Etkisini Araştıran Teorik Çalışmalar

2.1.1.1. Liberal Yaklaşımlar

Liberal yaklaşımlar karşılıklı bağımlılık (interdependence)* kavramını savaş (war) gibi uluslararası siyasi sonuçlara bağlayan teorik argümanlar ortaya koymaktadır. Bu anlamda karşılıklı bağımlılığın uluslararası çatışmayı azalttığını iddia etmektedirler. Mevcut literatürde bulunan liberal yaklaşımlar genellikle Immanuel Kant`ın yazılarından esinlenmektedirler. Ebedi Barış (perpetual peace) yaklaşımını geliştiren Kant, iki demokratik

* Karşılıklı ticaret yapan iki ülkenin birbirinden ekonomik bağımlı olmasıdır. A ülkesi B ülkesinden gıda, B ülkesi A ülkesinden sanayi mamulleri ithal etmektedir. A ülkesi gıda mamulleri arzında B ülkesinden, B ülkesi sanayi mamulleri arzında A ülkesinden bağımlı olmaktadır. Bu durum karşılıklı bağımlılıktır (interdependence).

(cumhuriyet anayasasına sahip) ülkenin (aktör/ devlet) birbirileriyle savaşa girmediğini iddia etmektedir. Çünkü Kant'a göre bu iki aktör aynı değerlere (demokratik değerler)[*] sahiptirler.[26]

Susan McMillan`ın sınıflandırmasına göre, liberal yaklaşımlar içerisinde, dört alt teorik yaklaşımdan bahsetmek mümkündür: *Siyasi; ekonomik; sosyolojik ve sofistike (gelişmiş) liberalizm.* Bu liberal teoriler, karşılıklı bağımlılığın uluslararası çatışmayı azalttığını veya en azından çatışma teşviklerini azalttığı hipotezini önermektedirler.[27] Arthur Stein, mutlak olarak birbirlerini dışlamadıkları için, çatışnalara yönelik bu liberal yaklaşımların, karşılıklı bağımlılığı uluslararası siyasi sonuçlarla ilişkilendiren rakip nedensel hipotezler değil, tamamlayıcı hipotezler olarak görülmesi gereğini vurgulamaktadır.[28]

Kant`a göre, liberal bir siyasi düzenin uluslararası çatışmayı azaltmaya yardımcı olan iki temel bileşeni vardır. Birincisi, bireylerin temel sivil haklarına sahip olmaları ve yasa önünde eşit görülmeleri gerekmektedir. İkincisi, devletin etkin egemenlerinin yetkilerini seçmenlerin rızasından türetmesi anlamında cumhuriyetçi olması gerekmektedir.[29] Benzer şekilde, neoliberal yaklaşımın önde gelen temsilcilerinden Robeth O. Keohane cumhuriyetlerin barışa otokrasilerden daha fazla eğilim gösterdiğini ileri sürmektedir.[30] Yine hem Kant, hem de Richard Cobden, baskın bir aristokrasinin uluslararası siyaset üzerindeki

[*] …devletin savaş açıp açmayacağına karar vermek için vatandaşların mutabakatı gereklidir. O zaman hiçbir şey, böyle korkunç bir oyuna girip girmemeyi çok dikkatli bir şekilde düşünmelerinden daha doğal değildir. Vatandaşlar hayatlarına büyük zorluklar (savaşmak; savaşın maliyetini kendi mallarından ödemek; savaşın geride bıraktığı tahribatı yetersiz bir şekilde onarmak ve nihayet, tüm bunlardan ilave asla geri ödenmeyecek borç yükünü üstlenmek) getirecek savaşlardan kaçmayı, yani savaş çıkarmamayı seçeceklerdir (I. Kant, *Toward Perpetual Peace: A Philosophical Sketch*).

[26] Immanuel Kant, "Toward Perpetual Peace: A Philosophical Sketch", Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History, Pauline Kleingeld ve David L. Colclasure (drl.), *Rethinking the Western Tradition*, London: Yale University Press, 2006, (22 Kasım 2020), s. 75.

[27] Susan M. McMillan, "Interdependence and Conflict", *Mershon International Studies Review*, 1997, Vol.41, No.1, https://doi.org/10.2307/222802 (22 Kasım 2020), s. 35.

[28] Arthur Stein, "Governments, Economic Interdependence, and International Cooperation", *Behavior, Society, and Nuclear War*, Philip E. Tetlock vd. (ed.), Oxford University Press, 1993, Vol.3, s. 243.

[29] Immanuel Kant, Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme, Yavuz Abadan ve Seha L. Meray (çev.), Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1960, (22 Kasım 2020), s. 18.

[30] Robert O. Keohane, "International Liberalism Reconsidered", The Economic Limits to Modern Politics, John Dunn (drl.), Cambridge University Press, 1990, Ch.5, doi:10.1017/CBO9780511559174.008 (22 Kasım 2020), s. 176.

etkisini olumsuz olarak değerlendirmektedir. *Cobden`e göre, "Uluslararası çatışma; güç dengesi sisteminin karmaşıklığı; diğer ulusların işlerine sürekli müdahale ve geniş sömürge işgali aristokrat hükümetin doğal etkileridir"*.[31]

Michael Doyle, devlette mevcut olan siyasi liberalizmin barışı geliştirmek için uluslararası siyasi liberalizm ile etkileşime girmesi gereğini vurgulamaktadır. Bu teorik yaklaşıma göre, liberal devletler birbirlerinin haklarına saygı duyduklarında, bireyler devlet müdahalesi olmadan özel uluslararası bağlar kurmakta özgür olacaktır.[32] Bu bağlar sayesinde liberal devletler arasında olabilecek çatışmalar ya hiç olmayacak ya da silahlı çatışma düzeyine ulaşmayacaktır. Albert Otto Hirschman da, devletlerin oyunun uluslararası kurallarını izleyerek kazanmasını önermektedir. Çünkü bu kurallar, hırslı davranışı ortadan kaldırmaya ve çıkarlara dayalı devlet eylemini desteklemeye yardımcı olmaktadır. Savaşın, ulusal çıkar için yararlı olmadığı gerçeği ile karşılıklı bağımlılığın devletler arasındaki savaşı azaltması beklenmektedir.[33]

Ekonomik liberalizmin ilk argümanları, uluslararası ticaretin önceki yüzyıllarda yaygın görünen coğrafi genişleme tutkusunu bir kenara bırakacağı (more trade, less war) iddiasına dayanmaktadır.[34] Bu yaklaşımda bireyler arasında iyi niyet üretmesi beklenen ticaretin mekanizmaları iyi belirlenmemiştir. Ancak ticaret genellikle iyi davranışa, çalışkanlığa, tutumluluğa ve dakikliğe katkıda bulunarak toplumu geliştirmeye yardımcı olacak "güçlü bir ahlakçı ajan" olarak görülmektedir.[35]

Ekonomik liberalizm, doğal bir süreçte, barışın zamanla ticaretten ortaya çıktığını ileri sürmektedir.[36] Doğal etkiler mekanizmasının yanı sıra modern kapitalist sistemlerde sermayenin hareketliliği uluslar arasındaki barışı artırmaktadır. Sermaye hareketliliği tehdit

[31] Peter Cain, "Capitalism, War and Internationalism in The Thought of Richard Cobden", *British Journal of International Studies*, 1979, Vol.5, No.3, doi:10.1017/S0260210500114834 (22 Kasım 2020), s. 233.
[32] Michael W. Doyle, "Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs", *Philosophy and Public Affairs*, 1983, Vol.12, No.3, http://125.22.40.134:8080/jspui/bitstream/123456789/3679/1/%284%29%20Doyle%201983a.pdf (22 Kasım 2020), s. 213.
[33] Albert O. Hirschman, The Passions and the Interests, Political Arguments for Capitalism before its Triumph, Princeton: Princeton University Press, 1977, (22 Kasım 2020), s. 51.
[34] A.g.e., s. 79.
[35] Albert O. Hirschman, "Rival Interpretations of Market Society: Civilizing, Destructive, or Feeble?", *Journal of Economic Literature*, 1982, Vol.20, No.4, https://www.jstor.org/stable/2724829 (22 Kasım 2020), s. 1464.
[36] Robert O. Keohane, *International Liberalism Reconsidered*, s. 177.

durumunda serveti kısa zamanda diğer yerlere taşımak yolu ile işgalcilerden kurtarmaktadır.[37] Hükümdarlar artık şiddet içeren yollarla (tehdit vb.) ya da işgalle aniden gerekli sermayeyi kazanamamaktadırlar.[38] Sermayenin hareketliliğinin hızlanması sebebiyle artık servet kazanmak için savaş, daha az etkili bir seçenek haline gelmekte ve dolaysıyla yöneticiler savaşa daha az başvurmaktadırlar.

Ekonomik liberalizmin bir diğer kolu, ticari bir sistemin savaştan ziyade barış için teşvikler ürettiği hipotezini geliştirmektedir. Çünkü savaş devletlerin çıkarlarına açık şekilde karşı olmaktadır. Richard Cobden`in yaklaşımına göre devlet çıkarlarına karşı olan savaşı durdurmak ve serbest ticareti geliştirmek için iki süreç izlenmelidir. Birincisi, devletler savaş ihtimalini aradan çıkarmak için savaş aracını, yani ordunu ve orduya harcanan bütçeni azaltmalıdır. Ordu savaş yapmak için değil, yalnızca savunmak için kullanılacak derecede azaltılmalıdır. Savaşlar halktan toplanan ağır vergiler ile finansal edilmektedir. Savaşı aradan çıkarmakla yüksek vergiler de azalacaktır.[39] İkinci süreç ise, ulusta kendi zenginliğinin ve refahının diğer uluslara bağlı[*] olduğu düşüncesini oluşturmaktır. Bunun için insanları savaşa karşı eğitmek gerekmektedir.[40] Serbest ticaretin ulusa sağlayacağı refah savaş tarafından azaltılacağı için halk bu süreçleri kısa zamanda destekleyecektir.

Norman Angell, ekonomik karşılıklı bağımlılığın askeri araçların kullanılmasıyla işgalci ülkenin zenginliğini artırmayacağını ileri sürmektedir. İşgalcinin finansal ve endüstriyel güvenliği, tüm önemli modern merkezlerin finansal ve endüstriyel güvenliğine bağlı olduğundan, Angell`e göre, hükümetlerin izleyebileceği tek geçerli siyaset serveti ve toprağı asıl sahiplerinde bırakarak bölgeyi terk etmeleridir. Bu yaklaşım, işgal yoluyla genişlenen toprakların serveti artırmanın artık bir yolu olmadığı hipotezinin temelini oluşturmaktadır.[41]

---

[37] Albert O. Hirschman, *The Passions and the Interests, Political Arguments for Capitalism before its Triumph*, s. 75.
[38] A.g.e., s. 72.
[39] Peter Cain, *Capitalism, War and Internationalism in The Thought of Richard Cobden*, ss. 240-241.
[*] Bir ulus için zenginliğinin bağlı olduğu diğer uluslarla savaşmak kazanç veya zenginlik kazandırmaz, aksine kendi zenginliğinin kaynağını kurutabilir.
[40] A.g.m., s. 241.
[41] Norman Angell, The Great Illusion, a Study of the Relation of Military Power in Nations to Their Economic and Social Advantage, New York: G. P. Putnam's Sons, 1910, (22 Kasım 2020), s. 91.

Liberalizmin sosyolojik (toplumsal liberalizm) kolu, ticari bir ilişki sürdürmek için insanlar arasındaki bağlantıların önemini vurgulamaktadır. Ticari ilişkilerde bireyler arasındaki ilişkilerin doğası gereği pasif olduğu düşünülmektedir. Sosyolojik liberalizmin ana gücü basit iletişim eyleminin, her bireyin diğerleri hakkındaki bilgilerini, geleneklerini, pratik becerilerini ve endişelerini artırarak uluslararası işbirliğinin yolunu açması şeklindedir.[42]

Karl Deutsch, çıkarların karşıt olması halinde insanlar arasındaki yakın temasların çatışmaya yol açması olasılığını da vurgulamaktadır. Bununla birlikte, çıkarlar karşıt olsa bile, ülkeler arasındaki paralel veya birbirine kenetlenmiş çıkarların yoğunluğu daha da artarak, çatışmaları azaltacaktır.[*] Bu şekilde, aktörler arasındaki işbirliği o kadar yoğun ve kazançlı hale gelecektir ki, işbirliği çatışma eğilimlerini azaltacak ve hatta doğrudan siyasi entegrasyon[**] biçimlerine yol açacaktır.[43]

Carl Kaysen, uluslararası çatışmayı azaltmak için sosyo-kültürel evrimin önemli etkilerini vurgulamaktadır.[44] Bu evrimin ilk aşamasında, savaş düşünülemez hale gelmektedir. Çünkü etkisiz veya istenmeyen olarak hesaplanmaktadır. Daha sonra, savaş alt-düşünülemez hale gelir. Çünkü bilinçaltında kalmakta ve asla tutarlı bir olasılık olarak ortaya çıkmamaktadır.[45] Mueller, II. Dünya Savaşı sonrası dönemdeki büyük güçlerin askeri kaygılardan daha geniş ihtiyaçlar, arzular sonucunda savaşa nasıl girileceğini unutmuş

[42] Arthur Stein, *Governments, Economic Interdependence, and International Cooperation*, s. 249.

[*] Bu durumda yakın temasda olan bireyler arasındaki çıkar tartışmalarının önemsiz derecede olması koşulu gerekmektedir. En azından devletin çıkarlarını etkileyecek kadar önemli olmaması beklenmektedir.

[**] *Entegris (bütünlük)* kökeninden gelmektedir. Farklı olan ekonomilerin yoğun ilişkilerle çok sıkı bağlılıkta olması durumudur. Avrupa Birliği`ndeki ülkeler ekonomik, siyasi ve kültürel olarak entegrasyon geçirmektedirler. Bunun belirleyicileri olarak ülke sınırlarının yavaşça yok olması (siyasi), ulusal kimliğin AB kimliğinin arkasına geçmesi (kültürel) ve aynı para birimi kullanımı (ekonomik) gibi farklı entegrasyon süreçleri gözlemlenmektedir.

[43] Karl W. Deutsch, The Analysis of International Relations, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1968, s. 155.

[44] Carl Kaysen, "Is War Obsolete? A Review Essay", *International Security*, 1990, Vol.14, No.4, doi:10.2307/2538750 (22 Kasım 2020), s. 42.

[45] John Mueller, Retreat from Doomsday: The Obsolescence of Major War, New York: Basic Books, 1989, (22 Kasım 2020), s. 240.

olabileceği ve bunun genel bir istikrara katkıda bulunabileceğini iddia etmektedir.[46] Ancak, dünya savaşı olmasa bile aynı güçlü devletlerin yeniden savaş yaptıkları tarihsel bir gerçektir.

Sofistike (gelişmiş) liberalizm, iyimser olan ancak aynı zamanda belirli çatışma potansiyelini de kabul eden, siyasi ve ekonomik liberalizmin kombinasyonunu ifade etmektedir. Liberalizmin bu kolu hem uluslararası siyasi kurumları ve kuralları, hem de serbest mal ve hizmet ticaretini içermektedir.[47]

Michael Doyle, barış için liberal nedenlerle beraber, savaş için de liberal nedenlerin olabileceği konusuna odaklanmaktadır.[48] Buna göre liberal ekonomik çıkarların genişletilmesi belirli bir siyasi düzenin genişletilmesini gerektirebilir. Bu durum devletler arasında çatışmalara sebep olabilmektedir. Aynı şekilde, siyasi düzen tehdit edilirse, onu savunmak için de güç gerekmektedir. Bu anlamda, Robert O. Keohane`e göre liberalizm barışçıl uluslararası ilişkilere yönelmiş olsa da, bu, tüm etkilerinin kesin iyi huylu ya da barışçıl olacağı anlamına gelmemektedir.[49]

Yukarıdaki tartışma liberalizmin, karşılıklı bağımlılığın devletler arasındaki çatışmayı azaltması beklenen birkaç olası nedensel mekanizma sağladığını göstermektedir.

Karşılıklı bağımlılığın savaşı azaltmasını iddia eden teorik çalışmalara rağmen, bazı teorik konular az gelişmiştir. Örneğin, Arthur Stein`in tartıştığı teorik bir sorun, liberalizmin üretilen argümanları uluslararası çatışmalar veya işbirliği gibi siyasi olayları ekonomik etkileşimler açısından anlamaya çalışmasıdır. Bireysel faaliyetlerin bir fonksiyonu olan ticareti, devletlerin bir faaliyeti olan uluslararası çatışmayla ilişkilendirmek, literatürün çoğunda ele alınmayan bir devlet-toplum ilişkileri teorisi gerektirmektedir.[50]

James A. Caporaso ve David P. Levine`e göre güç siyasetini ekonomik bağımlılık ile ilgili teorik argümanlarla sentezleme sürecinde bir teorik sorun ortaya çıkmaktadır. Bu sorun,

---

[46] John Mueller, "The Essential Irrelevance of Nuclear Weapons: Stability in the Postwar World", *International Security*, 1988, Vol.13, No.2, doi:10.2307/2538971 (22 Kasım 2020), s. 55.
[47] Robert O. Keohane, *International Liberalism Reconsidered*, s. 182.
[48] Michael W. Doyle, "Liberalism and World Politics", *American Political Science Review*, 1986, Vol.80, No.4, doi:10.1017/S0003055400185041 (22 Kasım 2020), s. 1152.
[49] Robert O. Keohane, *International Liberalism Reconsidered*, s. 187.
[50] Arthur Stein, *Governments, Economic Interdependence, and International Cooperation*, s. 247.

entegrasyon sürecindeki zorluklardır. Ekonomistler büyük ölçüde piyasaların bütünleştirici (entegrasyon) etkileri hakkında tartışmalardan yararlanamamaktadır.[51] Çünkü mükemmel rekabet koşullarında pazarlık, müzakere, yeniden değerlendirme ve karşılıklı uyum için yer yoktur. Bu anlamda sözleşme yapan çeşitli aktörlerin tekrarlanan veya sürekli ilişkilere girmeleri gerekmemektedir.[52] Tekrarlanan ve sürekli ilişkilerin yokluğu ekonomistlerin iddia ettiği entegrasyon sürecini çok zor hale getirmektedir.[*]

2.1.1.2. Realist Yaklaşımlar

Liberalizmin aksine, realizm uluslararası işbirliği yerine savaşın nedenlerine odaklanmaktadır. Böylece, liberalizm uluslararası ilişkilerin barış yaratan yönlerini vurgularken, realizm çatışmalı yönlerini vurgulamaktadır. Bu farklı başlangıç noktası ile, realistler karşılıklı bağımlılığın ya savaş olasılığını artırdığı, ya da savaş ile ilgili olmadığı sonucuna varmaktadırlar.[53]

Realizm`de ulus-devletler, uluslararası sistemdeki temel aktörlerdir. Bu aktörler kendi kendine yardım ilkesine (self-help) dayanan anarşik bir dünya sisteminde güç mücadelesi içerisindedirler. Realistlerin, güç dağılımının (tek kutuplu, iki kutuplu ya da çok kutuplu sistem) devletleri kısıtlayacağı konusunda farklı yaklaşımları vardır. Ancak bunların her birinde barışı korumak için güç dengesinin önemini vurgulanmaktadır.[54]

Realizmin karşılıklı bağımlılık ve savaşı ilişkilendiren ilk hipotezi, karşılıklı bağımlılığın daha az değil, bilakis daha çok çatışmaya neden olduğudur. Stanley Hoffmann`a göre realistler felsefi temel olarak bağımlılığı uzlaşma ve uyum değil, şüphe ve uyumsuzluk

---

[51] James A. Caporaso ve David P. Levine, Theories of Political Economy, 13. Basım, New York: Cambridge University Press, 2005, (22 Kasım 2020), s. 179.

[52] Albert O. Hirschman, *Rival Interpretations of Market Society: Civilizing, Destructive, or Feeble?*, s. 1473.

[*] Pazarlık ve müzakere gibi siyasi süreçler ancak liberal ekonominin temeli olan tamamen rekabetçi teorik modelden dışarıda mümkündür. Ekonomik ve siyasi süreçleri gerçekten entegre etmek için teorik bir çerçeve geliştirene kadar, ekonomik bağımlılık ile uluslararası savaş veya genel olarak çatışma arasındaki ilişkiyi tam olarak anlamak zor olacaktır.

[53] Susan M. McMillan, *Interdependence and Conflict*, s. 40.

[54] James E. Dougherty ve Robert L. Pfaltzgraff Jr., Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey, 5. Basım, Pearson, 2000, (22 Kasım 2020), s. 81.

doğuran bir faktör olarak nitelendiren Jean Jacques Rousseau`nun çalışmalarından yararlanmaktadırlar.[55]

Neorealizmin önde gelen temsilcilerinden Kenneth Waltz, liberaller tarafından incelenen karşılıklı bağımlılığın bağımlılık (dependence) ve bağımsızlığın (independence) bir karışımı olduğunu öne sürmektedir. Neorealist perspektiften bakıldığında, rakipler üzerindeki güç göreceli bağımsızlık* konumundan gelir ve bağımlılık zayıflık veya güç eksikliği yaratmaktadır. Asimetrik ekonomik ilişkilerin doğasında var olan güç uluslararası siyaset ve özellikle de savaş yaratma açısından önemlidir.[56]

Mark J. Gasiorowski, devletler arasında ekonomik karşılıklı bağımlılık ile çatışma durumlarının ilişkisini test etmektedir. Yazar, bu iki değişken arasında süregelen iki hipotezi incelemektedir. Birinci hipoteze göre karşılıklı bağımlılık, devletler arasındaki çatışmayı artırmaktadır.[57] Benzer şekilde Robert O. Keohane, 1975 tarihli çalışmasında karşılıklı bağımlılığın problem (çatışma) yaratması üzerine odaklanmaktadır.[58] Gasiorowski`nin araştırdığı diğer hipotez ise karşılıklı bağımlılığın çatışmanı azaltması ile alakalı yaklaşımlardır.[59] Örneğin, Ernst B. Haas ve Philippe C. Schmitter, ilgili çalışmalarında karşılıklı bağımlılığın yaratacağı ekonomik entegrasyonun siyasi entegrasyona yol açacağını ve böylece çatışmayı azaltacağını savunmaktadırlar.[60]

Gasirowski, devletler arasındaki çatışmaya yalnızca silahlı çatışmaları değil, aynı zamanda bir devletten diğerine yönetilen siyasi, ekonomik vb. karakterli (silahlı olmayan) gerginliklerin de dahil olduğunu vurgulamaktadır. Devletler arasındaki karşılıklı bağımlılığın

---

[55] Stanley Hoffmann, "Rousseau on War and Peace", *American Political Science Review*, 1963, Vol.57, No.2, doi:10.2307/1952825 (22 Kasım 2020), s. 321.

[*] Göreceli bağımsızlık, iki aktörden hangisi daha az bağımlıysa (yani bağımsızlığı göreceli olarak daha fazlaysa), o aktör göreceli olarak daha güçlüdür şeklinde ifade edilebilir.

[56] Kenneth N. Waltz, "The Myth of National Interdependence", In The International Corporation: a Symposium, Charles P. Kindleberger (drl.), Cambridge, MA: MIT Press, 1970, (22 Kasım 2020), s. 214.

[57] Mark J. Gasiorowski, "Economic Interdependence and International Conflict: Some Cross-National Evidence", *International Studies Quarterly*, 1986, Vol.30, No.1, doi:10.2307/2600435 (22 Kasım 2020), s. 23.

[58] Robert O. Keohane, "International Organization and The Crisis of Interdependence", *International Organization*, 1975, Vol.29, No.2, doi:10.1017/S0020818300004938 (22 Kasım 2020), s. 358.

[59] Mark J. Gasiorowski, *Economic Interdependence and International Conflict: Some Cross-National Evidence*, s. 23.

[60] Ernst B. Haas ve Philippe C. Schmitter, "Economics and Differential Patterns of Political Integration: Projections About Unity in Latin America", *International Organization*, 1964, Vol.18, No.4, doi:10.1017/S0020818300025297 (22 Kasım 2020), s. 705.

(interdependence) birbirine bağlılıktan (interconnectedness) farklı olduğunu da göstermektedir.[61]

Gasirowski, çalışmasındaki çatışma verilerini Edward E. Azar (1980)`ın çalışmasından[62], ekonomik verileriyse, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Marina Whitman (1969)`ın çalışmasından[63] almıştır. Çalışmada Birleşmiş Milletler`e üye devletlerin 1960-1977 dönemini kapsayan verileri incelemeye alınmıştır.[64]

Çalışmanın sonucunda, Gasirowski uluslararası karşılıklı bağımlılığın devletler arasındaki çatışmayı artırdığını iddia etmektedir. Ancak bu çatışma tanımı silahlı çatışmaları değil, uluslararası gerginliği (international tansion) vurgulamaktadır. Yazar, karşılıklı bağımlılığın genelde maliyetli olduğunu kesinleştirmektedir. Kazançlı karşılıklı bağımlılığın ise dünyada daha az çatışmaya sebebiyet vereceği vurgulanmaktadır.[65]

Hem sosyolojik, hem de ekonomik liberalizme ortak bir realist karşı argüman ise artan uluslararası etkileşimler sonucunda toplumun gelişimi ve çatışmaların azalması süreçleri arasında gerekli bir mantıksal bağın bulunmamasıdır.[66]

Waltz gibi neorealistler için, bireyler arasındaki yakınlığın artması çatışma fırsatlarını ve dolayısıyla savaş olasılığını artırmaktadır. Bu durum, *Waltz`ın "En şiddetli iç savaşlar ve en kanlı uluslararası savaşlar, işleri birbirine sıkıca bağlı hale gelen benzer insanlar tarafından doldurulmuş arenalarda gerçekleşti"*-düşüncesinde açıkça görülmektedir.[67]

Robert ve Jean M. Giplin`in realist politik iktisat yaklaşımına göre, karşılıklı bağımlılık artan güvensizliğe yol açmaktadır. Çünkü ticaret stratejik malların daimi arzı konusunda belirsizlik yaratmaktadır. Stratejik malların geldiği ülkeler mal ihracına herhangi

[61] Mark J. Gasiorowski, *Economic Interdependence and International Conflict: Some Cross-National Evidence*, s. 25.
[62] Edward E. Azar, "The Conflict and Peace Data Bank (COPDAB) Project", *Journal of Conflict Resolution*, 1980, Vol.24, No.1, https://doi.org/10.1177/002200278002400106 (22 Kasım 2020), ss. 148-150.
[63] Marina V. N. Whitman, "Economic Openness and International Financial Flows", *Journal of Money, Credit and Banking*, 1969, Vol.1, No.4, doi:10.2307/1991448 (22 Kasım 2020), ss. 746-749.
[64] Mark J. Gasiorowski, *Economic Interdependence and International Conflict: Some Cross-National Evidence,* s. 37.
[65] A.g.m., ss. 36-37.
[66] Arthur Stein, *Governments, Economic Interdependence, and International Cooperation*, s. 252.
[67] Kenneth N. Waltz, *The Myth of National Interdependence*, s. 205.

kısıtlama getirdiği durumda ithalci ülkenin ekonomisi zor durumda kalabilir. Bu durum ülkeler arasında güvensizlik yaratmaktadır. Bu artan güvensizlik, askeri çatışma için daha büyük bir potansiyel yaratmaktadır.[68]

Buradaki güvensizliğin nedeni stratejik malların (buğday, silah vb.) üretiminde uzmanlaşmadaki asimetridir. Realist politik iktisat yaklaşımına göre ekonomik güvenlik kendi kendine yeterlilikle[*] (en azında stratejik malların arzında) oluşmaktadır. Bunun karşılıklı olsa bile diğer aktörlere bağımlı hale getirilmesi ulusal çıkarların gerçekleşmesine engel olabilmektedir. Ve dahası diğer aktörler karşısında güç kaybı muhtemeldir.[69]

Realizmin ikinci hipotezi, karşılıklı bağımlılığın savaş üzerinde sistematik bir etkisinin olmadığıdır. Çünkü savaşın nedenleri siyasi ve askeri-stratejik düşüncelerde yatmaktadır. Kopenhag Okulu ve Güvenlikleştirme (securitization) yaklaşımının temsilcilerinden Barry Buzan`ın ifadesiyle *"Şimdiye kadar, büyük güçler arasında savaşın olmaması en iyi şekilde karşılıklı bağımlılıkla değil, askeri (nükleer) caydırıcılık ve güçün iki kutuplu dağılımı ile açıklanabilir"*. Buzan II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, büyük güçler dışında güç kullanımında önemli bir düşüş olmadığını ileri sürmektedir. [70]

Rol teorisini ortaya koyan Karl J. Holsti de ekonomi ile siyaset arasındaki ilişkiye yönelik genellemelere şüpheyle yaklaşmaktadır. Holsti`ye göre, siyasi ve stratejik faktörler, barışı anlamak için daha önemli olabilir. Karşılıklı bağımlılık gibi ekonomik faktörler ise sadece özel durumlarda önemli olacaktır. Bu yaklaşım, stratejik çıkarların savaşın birincil nedeni olduğu görüşünden hareket etmektedir. Aynı zamanda, atışma durumlarında ekonomik çıkarların güvenlik çıkarları için feda edildiği görüşü ile de örtüşmektedir.[71]

---

[68] Robert Gilpin ve Jean M. Gilpin, Global Political Economy: Understanding the International Economic Order, Oxford: Princeton University Press, 2001, (22 Kasım 2020), s. 195.

[*] Kendi kendine yeterlilik herhangi bir sektörde ülke üretiminin iç talebi karşıladığı durumdur.

[69] Friedrich List, The National System of Political Economy, Sven Horn (drl.), Classic of Economics, 5. Basım, Berlin: Heptagon, 2014, (22 Kasım 2020), s. 76.

[70] Barry Buzan, "Economic Structure and International Security: The Limits of The Liberal Case", *International Organization*, 1984, Vol.38, No.4, doi:10.1017/S0020818300026886 (22 Kasım 2020), ss. 605-606.

[71] Kal J. Holsti, "Politics in Command: Foreign Trade as National Security Policy", *International Organization*, 1986, Vol.40, No.3, doi:10.1017/S0020818300027302 (22 Kasım 2020), s. 644.

Realist yaklaşımlar, karşılıklı bağımlılığın uluslararası eşitsizlikleri ve çıkar çatışmalarını nasıl ürettiğine odaklanmaktadır. Ancak ampirik olarak tüm eşitsizlikler ve çıkar çatışmaları savaşa neden olmamaktadır. Özellikle, stratejik çıkarların öncelikli olması iddiası ile, savaş ile ekonomik çıkarların doğuracağı potansiyel çatışmaları arasındaki teorik bağlantının daha da geliştirilmesi gerekmektedir.[72]

Mevcut teorik yaklaşımların açıklamakta yetersiz kaldığı bir diğer konu, ekonomik etkinin uluslararası düzeyde nasıl siyasi etkiye dönüştüğü sorusudur. Harrison Wagner`in pazarlık gücü (bargaining power) yaklaşımı, asimetrik ekonomik karşılıklı bağımlılığın mutlaka bir aktörün diğeri üzerinde siyasi etki yapabileceğini anlamına gelmediğini göstermektedir. Burada Wagner`in altını çizdiği sorun, liberalizmin özel ekonomik aktörler (bireyler ve firmalar) ve devlet eylemleri arasında bağlantı kurma çabasıyla paralellik göstermektedir. Wagner ise piyasa gücü ve askeri eylemler arasındaki bağlantılar ile ilgilenmektedir.[73]

2.1.2. Ticaretin Çatışmalara Etkisini Araştıran Ampirik Çalışmalar

2.1.2.1. Liberal Çalışmalar

Ekonomi ve siyaset arasındaki ilişkiyi ampirik olarak modellemeye yönelik bir yaklaşım, ticaretin belirli bir ülkede ekonomik aktörler üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Ruth Arad ve Seev Hirsch, ticaretin daha önceden çatışmada olmuş taraflar arasında barışı geliştirip geliştiremeyeceğini değerlendiren model geliştirmektedirler. Modelde ticaretin ülke refahı üzerindeki etkisi tüketici, üretici, ihracatçı ve ithalatçı grubları açısından ele alınmaktadır. Ticaretten elde edilen kazançlar yüksek olduğunda, ticaret barışa ilgi duyan ve hükümetin izlediği barışçıl politikaları destekleyecek sosyal grublar yaratmaktadır. Fakat aynı zamanda artan ticaret işbirliğine (cooperation) yol açmamaktadır.[74]

---

[72] Susan M. McMillan, *Interdependence and Conflict*, ss. 41-42.
[73] Harrison R. Wagner, "Economic Interdependence, Bargaining Power, and Political Influence", *International Organization*, 1988, Vol.42, No.3, doi:10.1017/S0020818300027703 (22 Kasım 2020), ss. 461-462.
[74] Ruth Arad ve Seev Hirsch, "Peacemaking and Vested Interests: International Economic Transactions", *International Studies Quarterly*, 1981, Vol.25, No.3, doi:10.2307/2600581 (22 Kasım 2020), s. 439.

Başka bir modelleştirme girişimi, ticaretin uluslararası sosyal refah kazanımları sağlaması ile alakadardır. Bu refah artışı ticaretin artması ile elde edilmektedir. İlgili model karşılaştırmalı üstünlükler[*] yaklaşımına dayanmaktadır. Modelde ülkelerin her birinin ticaretten sosyal refah kazançları aldığı iddia edilmektedir. Varsayım, ticaretin başlangıçta barışçıl bir ortamda gerçekleşmesidir. Böyle barışçıl bir ortama çatışmanın dahil olması, ticaret maliyetlerini artırarak ticaret koşullarını olumsuz etkileyecek ve ülkelerden en az birinin ekonomik durumunu kötüleştirecektir. Düşman olmanın maliyeti potansiyel ticaret kayıpları sebebi ile refahın azalması olacaktır.[75]

Solomon W. Polachek potensiyel refah kaybı ne kadar büyükse çatışma maliyetlerinin de o kadar yüksek olduğunu ve dolayısıyla çatışma teşvikinin o kadar küçük olduğunu savunmaktadır. Yazar, ticaretten kazanılan refah durumunun devletlerin çatışma ile kaybetmek istemeyeceğini öngörmektedir.[76]

Edward Mansfield`in bu konudaki çalışması sistemik analiz düzeyine odaklanmaktadır. Mansfield karşılıklı bağımlılık için iki sistemik değişken kullanmıştır: *Dünya ticaretinin açıklığı* ve *küresel ihracatın küresel üretime oranı.* Bağımlı değişken 1850-1964 yılları arasındaki beş yıllık dönemlerle, yıllık ortalama çatışma sayısıdır. Realistlerin iddia ettiği ve ampirik olarak anlamlı olduğu tespit edilen diğer sistemik faktörleri kontrol etmek için beş değişken daha modele dahil edilmiştir: *Hegemonya*; *sistemin kutup sayısı; ticaret hacminin büyük güçler arasındaki yoğunluğu; güç yoğunluğundaki değişiklikler* ve *büyük güçler arasında güç dengesindeki değişmeler*. Regresyon sonuçları, uluslararası ticaret seviyesinin, büyük güçler arasındaki savaşların oranıyla ile ters orantılı

[*] Ricardo`nun teorisine göre her devlet karşılaştırmalı olarak üstün olduğu sektörlerde uzmanlaşmalı ve diğer metaları onlar üzerinde uzmanlaşmış ülkelerden ticaret yoluyla almalıdır. Bu süreç ile üretim kaynakları en verimli şekilde kullanılacak ve uzmanlaşılmış metalarla mübadele edilerek yapılan bu ticaret ilişkisi barışa yol açacaktır. Bu durumda devletler diğer kaynaklar edinmek için savaş yapmaya gerek duymayacaktır. Çünkü yalnızca kendi ülkesinde yoğun bulunan faktörlerle üretim yapılacaktır. Diğer faktörlere ihtiyaç kalmayacaktır (D. Ricardo, On The Principles of Political Economy and Taxation, 1817).

[75] Solomon W. Polachek, "Conflict and Trade", *Journal of Conflict Resolution*, 1980, Vol.24, No.1, https://doi.org/10.1177/002200278002400103 (22 Kasım 2020), s. 60.

[76] Solomon W. Polachek, "Conflict and Trade: An Economics Approach to Political International Interactions", *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*, 1999, Vol.5, No.2, https://doi.org/10.2202/1554-8597.1022 (22 Kasım 2020), s. 25.

olduğunu göstermektedir.[77] Kısacası, Mansfield sisteme dahil ettiği analiz yıllarında büyük güçler arasındaki savaşların artması ile uluslararası ticaretin azalması ilişkisini bulmaktadır.

Ticaret ve çatışma arasında tutarlı bir (negatif) olumsuz ilişki bulan Solomon W. Polachek, daha sonraki çalışmaların dayandığı istatistiksel modeller dahil etmiştir. 1958-1967 dönemini kapsayan verileri kullanarak yapılan iki değişkenli regresyon analizi, ihracat (veya ithalat) değerinin Conflict and Peace Data Bank`dan (COPDAB) alınan karşılıklı çatışma ile negatif ilişkide olduğunu göstermektedir. Yazar, nedenselliğin ticaretten çatışmaya geçtiğini göstermiştir.[78] Polachek, çatışmayı azaltmada stratejik mal ticaretinin diğer mamullerin ticaretinden daha önemli olduğu hipotezini test etmeye çalışsa da, bulgular malların stratejik doğasının bir etkisi olup olmadığını açıkça göstermemiştir.

Strateji malların ticaretinin çatışmalara etkisini Cullen F. Goenner ampirik çalışmasında incelemiştir. Yazar, karşılıklı ticaretin enerji, elvan metaller ve elektronikteki payının artmasının çatışmayı artırdığını; kimyasal ve silah ticaretinin ise çatışmayı azalttığını iddia etmektedir.[79] Ampirik inceleme modelleri için ticari mallar altı grupta sınıflandırılmıştır (enerji; elvan metaller; elektronik; kimyasallar; nükleer malzemeler ve silahlar).[80]

Araştırma sonucunda enerji, metal ve elektronik ticaretinin devletler arasındaki çatışmanı artırdığı, kimyasallar ve silahların ise azalttığı bulunmuştur. Ampirik sonuçlar, ticaret hacminin çatışmaları, malların türü kadar önemli derecede azaltmadığını kesin olarak göstermektedir. ABD ve Suudi Arabistanı arasındaki karşılıklı ticarete odaklanan Goenner, strateji malların ticaretinden ilave hükümetlerin de ticarette çıkarının olduğunu vurgulamaktadır. Batı`nın Kuzey Kore ile de silah ticareti yaparak daha barışçıl ilişkiler kurabileceği beklenmemektedir.[81] Sadece strateji malların ticareti barışı geliştirmek için yeterli değildir.

---

[77] Edward D. Mansfield, Power, Trade, and War, Princeton: Princeton University Press, 1994, s. 126.
[78] Solomon W. Polachek, *Conflict and Trade*, s. 66.
[79] Cullen F. Goenner, "From toys to warships: Interdependence and the effects of disaggregated trade on militarized disputes", *Journal of Peace Research*, 2010, Vol.47, No.5, DOI: 10.1177/0022343310371881 (22 Kasım 2020), s. 548.
[80] A.g.m., s. 549.
[81] A.g.m., s. 558.

Solomon W. Polachek, diğer çalışmasında, ilk çalışmasındaki modellere benzer modeller kullanmaktadır. Yazar, bağımsız değişken olarak ithalat talebi esnekliklerini modele eklemiştir. Böylece, refah kazançları, ticaret değişkenlerinin yanı sıra ithalat talebi esneklikleri ile de ifade edilmiştir. Teorik beklenti, bir ülkenin ithalatını azaltma veya mevcut ithalat yerine diğer malları ikame etme yeteneği ne kadar azsa, çatışma olasılığı o kadar az olması yönünde olmuştur. Regresyon sonuçları, ülke özelliklerini kontrol ederken daha fazla ticaret yapan ülke çiftlerinin daha az çatışma yaşadığını ortaya koymaktadır.[82] Yani dış ticarete daha çok bağımlı olan ülkelerin savaşa dahil olma ihtimalinin daha az olduğu bulunmuştur. Cullen F. Goenner göreyse, karşılıklı ticaret hacmi (volume) değil, ticaret olunan malların türü (pattern) devletler arasındaki çatışmaları etkilemektedir.[83]

Ticaret ve çatışmalar arasında fırsat maliyeti mekanizmasını inceleyen araştırmacılar çatışmaların ticarete olumsuz etkilerini varsaymaktadırlar. Eğer çatışma ticareti azaltmasaydı, ekonomik aktörler çatışma riskine ve karın maksimize edilmesine kayıtsız kalabilirlerdi.[84] Böyle olduğunda fırsat maliyeti mekanizması çalışmazdı.

Ticaret ve çatışmalar arasında karşılıklı ilişkini araştıran Havard Hegre vd., ticaretin barışı desteklediğini ve çatışmanın ticareti olumsuz etkilediğini iddia etmektedirler. Ülkelerin büyüklüyü ve aralarındaki mesafenin hem ticarete, hem de çatışmaya önemli etkileri olduğunu iddia eden yazarlar, bu iki değişkeni (ülke büyüklüyü ve ülkeler arasındaki mesafe) inceleme modellerine dahil etmektedirler.[85]

Çatışma verilerini Oneal ve Russett (2005)`ın, ticaret verilerini ise Long (2008)`un çalışmasından alan Havard Hegre vd., ülke büyüklüyü ve ülkeler arasındaki mesafe değişkenlerinin modele dahil edilmesiyle liberal beklenti doğrultusunda ticaretin çatışmaları azalttığını savunmaktadırlar.[86]

---

[82] Solomon W. Polachek, *Conflict and Trade: An Economics Approach to Political International Interactions*, s. 21.
[83] Cullen F. Goenner, *From toys to warships: Interdependence and the effects of disaggregated trade on militarized disputes*, s. 547.
[84] Havard Hegre, John R. Oneal ve Bruce Russett, "Trade does promote peace: New simultaneous estimates of the reciprocal effects of trade and conflict", Journal of Peace Research, 2010, Vol.47, No.6, DOI:10.1177/0022343310385995 (22 Kasım 2020), s. 772.
[85] A.g.m., s. 763.
[86] A.g.m., s. 771.

Havard Hegre vd., ampirik inceleme sonucunda hem devlet içi, hem de devletlerarası silahlı çatışmanın karşılıklı ticaret üzerinde etkisi olduğunu bulmaktadırlar. İster çatışma anı, isterse de sonrası olsun çatışmanın maliyeti (ticareti azaltmaktadır) rasyonel liderleri kaygılandırmaktadır. Buna göre, ticaretin devletlerarası çatışmanı azaltması beklenmelidir.[87]

Karşılıklı ticaretin çatışmaları azaltmasını iddia eden bir diğer çalışmada Christopher F. Gelpi ve Joseph M. Grieco, *"ticaret ile dünyanı daha barışcıl bir hale getirmek mümkün mü?"*- sorusunu sormaktadırlar. Devletlerin karşılıklı ticaret ve çatışma etkileşimleri arasındaki ilişkiyi araştıran yazarlar, ampirik incelemeye 1950-1992 dönemini kapsayan verileri dahil etmektedirler.[88]

Christopher F. Gelpi ve Joseph M. Grieco, çalışmada temel olarak siyasi rejimin ekonomik karşılıklı bağımlılığın pasifleştirici karakterine etkilerini araştırmaktadırlar. Yazarlar, literatürde bulunan ticaret ve çatışma çalışmalarının genelde iki metodoloji sorunu olduğunu iddia etmektedirler. Birincisi, literatürdeki çalışmalar karşılıklı ticaret yapan taraflardan hangisinin ekonomik olarak daha bağımlı olduğu ve hangisinin çatışma çıkarma ihtimalinin daha yüksek olduğunu araştırmamaktadır. İkincisi, çalışmaların çoğu eksik ticaret verilerinden etkilenmektedir.[89]

Araştırma sonuçlarına göre, Christopher F. Gelpi ve Joseph M. Grieco, ticaretin otokratik yöneticilerin çatışma davranışı üzerinde bir etkisi olmadığını; demokratik yöneticilerin çatışma çıkarma olasılığının daha az olduğunu ve demokratik devletlerde ticaretin çatışma üzerinde etkisinin, demokrasinin çatışma üzerinde etkisinden daha az olduğunu bulmaktadırlar.[90]

Ticaret ilişkilerine odaklanan bir diğer çalışmada Han Dorussen ve Hugh Ward, ticaret ağlarının (trade networks) devletlerarası çatışmalara etkisini araştırmaktadırlar. Hoon Lee ve Toby J. Rider (2016) gibi, Han Dorussen ve Hugh Ward da ticaretin çatışmalara

[87] A.g.m., s. 772.
[88] Christopher F. Gelpi ve Joseph M. Grieco, "Democracy, Interdependence, and the Sources of the Liberal Peace", *Journal of Peace Research*, 2008, Vol.45, No.1, DOI 10.1177/0022343307084921 (22 Kasım 2020), s. 17.
[89] A.g.m., s. 18.
[90] A.g.m., s. 31.

doğrudan ve dolaylı etkisi olduğunu iddia etmektedirler. İncelemeye alınan devletler karşılıklı ticaret yapmaktaysa, etki doğrudan, ticaret üçüncü bir aktör üzerinden yapılıyorsa dolaylıdır. Bu yaklaşıma uygun olarak iki önemli hipotez ileri sürülmektedir. Birincisi, iki ülke ticarete karşılıklı olarak ne kadar bağımlı olursa, çatışma yaşama olasılıkları o kadar azdır. İkincisi, iki devlet arasında üçüncü bir taraf aracılığıyla dolaylı ticaret bağlantılarının sayısı ne kadar fazlaysa, çatışma yaşama olasılıkları o kadar azdır.[91] Yazarlara göre, ticaret sadece ekonomik bağımlılık veya fırsat maliyeti mekanizmaları ile değil, halklar arasında karşılıklı anlayışı geliştirmekle barışa fayda sağlamaktadır.[92]

Han Dorussen ve Hugh Ward, ampirik araştırmaya 1948-2002 dönemi ticaret verilerini dahil etmektedirler.[93] Ticaret simetrisinin önemini ileri süren Havard Hegre (2010) gibi, ticaret bağımlılığının göreceli değil, karşılıklı (mutual) olması gerektiğini savunan yazarlar, araştırma sonucunda çatışma üzerinde doğrudan ticaret bağlarının dolaylı ticaret bağlarına nazaran daha fazla etkisi olduğunu bulmaktadırlar. Bir diğer önemli bulgu Christopher F. Gelpi ve Joseph M. Grieco (2008)`ya karşıt olarak, çatışmaya etkisi bakımından ticaretin demokrasiyle kıyaslanabilir olduğudur.[94]

2.1.2.2. Realist Çalışmalar

Bruce Russett, 1946 ile 1965 yılları arasında karşılıklı ticaret yapan devletlerin birbiriyle çatışmaya girmesini, diğer devletlerle silahlı çatışmaya girme olasılığından, en az iki kat daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Analiz ülkelerinin sömürge ilişkisi olması karşılıklı bağımlılık liberal varsayımını kesin şekilde açıklayamamaktadır. Ayrıca, ticaretin de çatışma ile olumlu (pozitif) ilişkisi olan coğrafi yakınlık ile yüksek korelasyona sahip olduğu düşünüldüğünde, ticaret bağımlılığı ile ilgili sonuçların güvenilir olmadığı iddia edilebilmektedir.[95]

---

[91] Han Dorussen ve Hugh Ward, "Trade networks and the Kantian peace", *Journal of Peace Research*, 2010, Vol.47, No.1, DOI: 10.1177/0022343309350011 (22 Kasım 2020), s. 32.
[92] A.g.m., s. 29.
[93] A.g.m., s. 30.
[94] A.g.m., s. 41.
[95] Bruce M. Russett, "Pearl Harbor: Deterrence Theory and Decision Theory", *Journal of Peace Research*, 1967, Vol.4, No.2, doi:10.1177/002234336700400201 (22 Kasım 2020), s. 93.

Anne Uchitel stratejik mal ithalatına bağımlılığın, karşılıklı bağımlılığa nazaran, devletlerin yayılmacı politikaları ve saldırgan askeri stratejileri benimsemeleri için teşvikler yaratacağını iddia etmektedir. İhracat pazarları için dünya ekonomisine bağımlılık, stratejik mal arzını doğrudan tehdit etmediği için böyle bir istikrarsızlık yaratmamaktadır. İki Dünya Savaşları arası dönemde Nazi Almanya`sı, Japonya ve İngiltere örnekleri tartışmanın açıklaması olarak sunulmaktadır. Uchitel`in açıklamaları Nazi Almanya`sı ve Japonya`nın yabancı stratejik mal kaynaklarına bağımlı olduğunu ve her ikisinin de yeterli arzı sağlamak için saldırgan askeri stratejiler benimsediğini göstermektedir. Uchitel`in çalışmasının bulguları, karşılıklı bağımlılığın maliyet ve kazançlarının ülkeler arasında eşit dağılmadığı ve tehlike oluşturduğunu göstermektedir. Hipotez, stratejik malların arzındaki kesintilerin maliyetli etkilerini vurgulamakla beraber, ticaretin öneminin sektöre göre değiştiğini gösteren çalışmalarla da tutarlıdır.[96]

Norrin M. Ripsman ve Jean-Marc F. Blanchard, devletler arasındaki ekonomik ilişkilerde kırılganlığın göstergesi olarak, devletlerin savaşın eşiğinde olduğu iki vakayı tanımlarken stratejik mal testini kullanmaktadırlar. Yazarlar, I. Dünya Savaşı`na neden olan 1914 Temmuz Krizi sırasında Alman liderler arasında ve 1936`daki Rheinland Krizi sırasında Alman, İngiliz ve Fransız liderler arasında ekonomik karşılıklı bağımlılığın karar verme süreci üzerindeki etkisini incelemektedirler. Vaka çalışmaları için tarihsel hesaplar ve savaş belgeleri kullanılmaktadır.[97]

Yazarlar, Alman liderlerin 1914`te savaşa başlamaya karar verdiklerinde onların ideolojik ve güvenlik kaygılarının bağımlılık kısıtlamalarını (the constraints of dependence) aştığını iddia etmektedirler. Bağımlılık kısıtlamaları, savaşın etkisiyle ticari kazançların kaybının toplam maliyeti olarak düşünülmektedir. Benzer şekilde, İngiliz ve Fransızların ekonomik duyarlılığı 1936`da Batı`nın Alman eylemlerine tepkisinde neredeyse hiçbir rol oynamamıştır. Aksine, stratejik kaygılar ve kamuoyuna itaat, karar verme sürecinde daha

[96] Anne Uchitel, "Interdependence and instability", Coping with Complexity in the International System, Jack Snyder ve Robert Jervis (drl.), Boulder: Westview Press, 1993, Ch.10, s. 243.
[97] Norrin M. Ripsman ve Jean-Marc F. Blanchard, "Commercial Liberalism under Fire: Evidence from 1914 and 1936", *Security Studies*, 1996, Vol.6, No.2, DOI:10.1080/09636419608429305 (22 Kasım 2020), ss. 7-8.

önemli olmuştur. Bu sonuçlar ekonomik ilişkilerin kamuoyunu nasıl etkilediği sorusunu ise açık bırakmaktadır.[98]

2.1.2.3. Diğer Çalışmalar

İlgili literatürde liberal ve realist yaklaşımlarla beraber çatışmalar ve ekonomik etkileşimler arasında karmaşık teorik yaklaşımları (realist; liberal; marksist vb.) destekleyen bulgular ortaya koyan çalışmalar da bulunmaktadır. Bu çalışmaların sonuçları aynı anda liberal ve realist yaklaşımları destekleyebilir. Veya bir teorik yaklaşımı farklı mekanizmalarla açıklayabilirler. Örneğin, Lois Sayrs, ticaretin işbirliğini mutlaka etkilemesi gerekmediğini savunarak çatışmayı ve işbirliğini ayrı ayrı modellemektedir. Yazar, askeri ve ekonomik çatışmalar arasında ayrım yapmaktadır. İki regresyon analizi için 1950 ve 1975 yılları arasında ticaret verileri birleştirilmiş değişken kullanılmıştır. Bunlardan biri bağımlı değişken olarak COPDAB çatışma değişkeni, diğeri ise COPDAB işbirliği değişkenidir.[99] Karşılıklı bağımlılığın temel göstergesi ticaret hacmi olmaktadır. İlk regresyon sonuçları, liberal öneriye destek sağlamıştır. Çünkü ticaret, ikili\karşılıklı ilişkinin siyasi boyutunu kontrol ederken çatışmayı azaltmıştır. Bununla birlikte ticaretin, işbirliği üzerinde etkisi olmamıştır.[100]

Ayrıca, Sayrs ticaretin ekonomik çatışma için istatistiksel olarak anlamlı olduğunu bulsa da, bu bulgu askeri çatışma ile ilgili değildir. Bu sonuç realist hipotezi destekleme eğilimindedir. Benzer şekilde, etkiler aktörün ve hedef ülkenin yüksek veya düşük hacimli ticaret yapmasına bağlı olarak değişmiştir. Ticaret hacmi kontrol edilirken sonuçlar, ticaret ve çatışma arasındaki negatif ilişkisini karşılıklı bağımlılıktan kaynaklanan işbirliği yerine, yüksek hacimli ticaret yapan ortakların egemenliği ile daha iyi açıklandığını gözlemlemiştir.[101]

---

[98] A.g.m., s. 36.
[99] Lois W. Sayrs, "Trade and Conflict Revisited: Do Politics Matter?", *International Interactions*, 1989, Vol.15, No.2, 10.1080/03050627908434726 (22 Kasım 2020), s. 162.
[100] A.g.m., s. 170.
[101] A.g.m., s. 167.

James D. Morrow, ticaret ve çatışmanın ilişkisiz olduğunu savunmaktadır. Şöyle ki, anlaşmazlıklar tartışmalı kaynaklara (örneğin, toprak konusu) dayanıyorsa, çatışma ticaretten bağımsız ortaya çıkmaktadır.[102] Bu durumda Gatzke vd.'nin de belirttiği gibi ticaret, savaşlar gibi üst düzey çatışmaları azaltmakta, ancak devletlerarası silahlı anlaşmazlıklar gibi düşük dereceli çatışmalar üzerinde hiçbir etkisi bulunmamaktadır.[103]

Morrow`un aksine, Hoon Lee ve Toby J. Rider`a göre, ticaret devletler arasındaki toprak anlaşmazlıkları ve silahlanma yarışı (arms race) gibi siyasi davranışları azaltabilmektedir. Hoon Lee ve Toby J. Rider, ticaretin taraflar arasında yarattığı ekonomik bağımlılığın doğrudan ve dolaylı olarak çatışmaları azalabileceğini iddia etmektedirler.[104]

Hoon Lee ve Toby J. Rider, çalışmada iki hipotez ileri sürmektedirler: Ticaret devletler arasındaki silahlı çatışma ihtimalini azaltarak toprak anlaşmazlıklarını önlemektedir; Ve ticaret devletler arasındaki silahlanma yarışı olasılığını azaltmaktadır.[105] Ticaretin iki yolla çatışmaları azaltması beklenmektedir. Birincisi, ticaret çatışmanın fırsat maliyetini artırmaktadır. Yani, ticaret arttıkça çatışmanın maliyeti büyümektedir. Bu maliyet yöneticileri çatışmadan alıkoyabilir. İkincisi, ticaret devletlere diğer aktörlerle ilgili bilgiler sağlamaktadır. Bu bilgiler belirsizlik durumunun yol açtığı silahlanma yarışını azaltmaktadır.[106]

Araştırma sonucunda, ticaretin reelpolitik kararlara etki ederek silahlı çatışmaları azalttığı bulunmuştur. Bir diğer bulgu ticaretin devletler arasındaki belirsizliğe olumsuz etki ederek silahlanma yarışını azalttığıdır.[107]

Marksist teorisyenler, ticaretin daha zayıf ulusu sömüren bir aktörden kaynaklandığını savunmaktadırlar. Bu durumda sömürge ülkesi tüm ticaret kazanımlarına

---

[102] James D. Morrow, "How Could Trade Affect Conflict?", *Journal of Peace Research*, 1999, Vol.36, No.4, https://doi.org/10.1177/0022343399036004006 (22 Kasım 2020), s. 488.
[103] Erik Gartzke, Quan Li ve Charles Boehmer, "Investing in The Peace: Economic Interdependence and International Conflict", *International Organization*, 2001, Vol.55, No.2, doi:10.1162/00208180151140612 (22 Kasım 2020), s. 418.
[104] Hoon Lee ve Toby J. Rider, *Evaluating the Effects of Trade on Militarized Behavior in the Context of Territorial Threat*, s. 1.
[105] A.g.m., s. 2.
[106] A.g.m., ss. 4-5.
[107] A.g.m., s. 16.

ulaşmakta, diğeri ise ekonomik bir zarara uğramaktadır. Negatif ticaret kazançları ise çatışmaya yol açabilir. Çünkü sömürülen ülkenin korunacak potansiyel ticaret kazanımları bulunmamaktadır.[108]

Liberal argümanlara karşı yaklaşım ileri süren Ruben Gonzalez-Vicente, modern illiberal tutumların sebebini açıklamaya çalışmaktadır. Yazar, Polanyi`nin liberal bazarın bireyi sosyal olarak mahvettiği yaklaşımı üzerine odaklanmaktadır. Bu, Marks`ın teknolojinin gelişimi ile uzmanlaşma ve iş bölgüsünün insanları kendi emeyine yabancılaştırması yaklaşımına benzemektedir. Polanyi illiberal tutumların sebebini burada aramaktadır. Liberal pazar koşulları insanları bedensel ve ruhsal olarak olumsuz etkilemektedir. Bu sürecin sonuçları için yazar, 2007 krizinin ABD`de 1999-2009 döneminde intihar vakalarını %45 oranında artırdığını göstermektedir.[109]

Bu anlamda yazar, illiberal tutumların liberal yaklaşımlar için sonradan üretilmiş olmadığını, liberal süreçlerde doğal şekilde ortaya çıktığını savunmaktadır. Yani illiberal tutumlar liberalizmin kendi üretimidir. Gelir dağılımındaki eşitsizlikler (sınıfsal ve devletlerarası düzeyde); ekoloji problemler; sosyal problemler (intiharlar vb.) neoliberal düzende doğal olarak ortaya çıkmaktadır.[110]

Liberal düzenin barış yaratmada başarıları ile alakalı kapsamlı bir literatür bulunmaktadır. Bu konudaki genel yaklaşım liberal pazarın barış yaratmasıdır. Kant`ın "demokrasiler savaşmaz" (veya "daimi barış") yaklaşımına uygun olarak liberalizmin demokrasini geliştirmesi gerekmektedir (veya en azından demokrasiye etkisi olmalıdır). Modern neoliberal düzende ise otoriter yönetimlerde liberal piyasanın efektif çalışması ve demokrasiye (dolaylı olarak barışa) etkisinin olmadığı görünmektedir. Örneğin, otoriter olan Çin; Şili ve Singapur`da serbest piyasa başarıya ulaşmaktadır. Benjamin Barber`in yazdığı

[108] Katherine Barbieri, The Liberal Illusion: Does Trade Promote Peace?, 5. Basım, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2005, (22 Kasım 2020), s. 22.
[109] Ruben Gonzalez-Vicente, "The liberal peace fallacy: violent neoliberalism and the temporal and spatial traps of state-based approaches to peace", *Territory, Politics, Governance*, 2018, DOI: 10.1080/21622671.2018.1550012 (22 Kasım 2020), s. 10.
[110] A.g.m., s. 2.

gibi *"..(demokrasiye) ihtiyaç yoksa, gerek de yoktur"*.[111] Aynı zamanda son dönemlerde liberal piyasanın merkezi olan Batı`da neoliberal düzenin entegrasyonu (liberal beklenti bu yöndedir) değil, kapanmayı gerektirdiğini de görmekteyiz (Brexit ve Trump`ın duvarı).[112]

Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye Jr. asimetrik ekonomik karşılıklı bağımlılığın, daha az bağımlı ülkelerin daha çok bağımlı olan ülkelerden göreceli daha fazla kazandığı yeni bir güç biçimi sağladığını iddia etmektedirler. Yazarlar, karşılıklı bağımlılığı, dengeli bağımlılık durumlarından farklılaştırmışlar. Aktörler için etki kaynakları sağlama olasılığı en yüksek olan bağımlılık ilişkileri asimetrik ilişkilerdir. Daha az bağımlı olan aktörler, bağımlılık yaratan ilişkiyi genellikle bir konu üzerinde pazarlık yapmak ve belki de diğer sorunları etkilemek için bir güç* kaynağı olarak kullanabilirler.[113]

Keohane ve Nye Jr.`un yaklaşımına benzer şekilde Havard Hegre, çalışmasında asimetrik ticari ilişkileri incelemektedir. Yazar, çalışmaya ticaretin devletler arasındaki silahlı çatışmaları azalttığı liberal yaklaşımı ile başlamaktadır. Çalışmada karşılıklı ticaretin devletlerin kalkınma düzeyini (development) artırdığı, bunun da devletler arasındaki savaş ve silahlı çatışma ihtimalini azalttığı iddia edilmektedir. Bu iki değişken arasındaki etkileşim karşılıklı bağımlılık mekanizmasıyla ilişkilendirilmiştir. Teorik beklenti kalkınmanın karşılıklı bağımlılığın etkisini güçlendirmesi ve bağımlılığın da çatışmaları azaltmasıdır.[114]

---

[111] Benjamin R. Barber, "Jihad vs. McWorld", *The Atlantic*, 1992, https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1992/03/jihad-vs-mcworld/303882/ (22 Kasım 2020).

[112] Ruben Gonzalez-Vicente, *The liberal peace fallacy: violent neoliberalism and the temporal and spatial traps of state-based approaches to peace*, s. 12.

* Ekonomik araçlar, kuvvet kullanılamadığında veya kullanımı çok maliyetli olduğu zaman benzer amaçlara ulaşmak için kuvvetin yerine kullanılmaktadır. Ekonomik araçları bu şekilde kullanmak, dünya siyasetinde köklü bir yöntemdir. Müttefiklerin Napolyon'a karşı ablukası; Milletler Cemiyeti`nin İtalya'ya karşı petrol ambargosu; ABD`nin Küba`ya ihracat ambargosu ve Birleşmiş Milletler`in Rodos`a karşı yaptırımları; Arap devletleri tarafından 1973-74 yıllarında ABD`ye ve Hollanda`ya petrol satışlarındaki ambargo vb. II. Dünya Savaş`ı sonrası dönemde bu yönde en fazla çaba, bazı stratejik malzemelerde ticareti kısıtlama ve Sovyetlerin ileri teknolojiye erişimini sınırlamak için ABD tarafından yapılmıştır. Bergsten, C., Keohane, R., ve Nye, J. (1975), yukardaki örnekleri vermekle gücün ekonomik kaynaklarının devletlere başka yollarla savaş yapma fırsatı verdiğini savunmaktadırlar.

[113] Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye Jr., Power and Interdependence, Longman Classics in Political Science, 4. Basım, Pearson, 2011, (22 Kasım 2020), s. 9.

[114] Havard Hegre, *Development and the Liberal Peace: What Does it Take to be a Trading State?*, s. 9.

Ülke çiftlerinin verilerini test eden ampirik inceleme 1950-1992 dönemini kapsamaktadır. Dyadik verilerin regresyon analizi sonucunda simetrik ticaret (her ikisi gelişmiş olan ülke çiftleri) yapan ülke çiftlerinin ticaret ve çatışma verileri arasında negatif ilişki bulunmuştur. Asimetrik ticaretin ise devletler arasındaki silahlı çatışmaları azaltmadığı, aksine artırdığı gözlemlenmiştir. Gelişmiş ve az gelişmiş ülke çiftleri arasındaki asimetrik ticaret gelişmiş ülke lehine olduğundan Hegre, gelişmişlik arasındaki farkın asimetrik ticaretle ilişkili olduğunu iddia etmektedir.[115] Bulgular aynı zamanda demokratik barış sürecinin verimli çalışması için asgari düzeyde kalkınmaya gerek duyulduğunu da göstermektedir.[116]

Katherine Barbieri, iki farklı veri kullandığı çalışmasında, çatışmayı devletler arasında silahlı bir çatışmanın varlığı ya da yokluğu ve savaşın varlığı ya da yokluğu olmak kaydıyla iki farklı şekilde ölçmektedir. Kontrol değişkenleri olarak *coğrafi yakınlık; devletlerin demokrasi durumu; ittifaklara üyeliği* ve *göreceli askeri kapasite* dahil edilmiştir. Bu kontrol değişkenlerinin dahil edilmesi, Barbieri`nin ticaret veya gözlemlenen ilişkiyi etkileyen başka bir faktör olup olmadığını incelemesine imkan tanımaktadır.[117] Araştırma sonuçları ticaretin devletler arasındaki barışı sağlaması konusundaki liberal yaklaşımı ampirik olarak desteklemektedir. Buna rağmen, ticaret devletler arasındaki çatışmaları azaltmamakta ve ticaretin ortaya çıkardığı karşılıklı bağımlılık taraflar arasında silahlı çatışmaların çıkma olasılığını olumlu olarak etkilemektedir.[118]

Dale C. Copeland, ticaret beklentileri teorisini geliştirmiştir. Copeland`a göre potansiyel ticaret değeri, karşılıklı bağımlılık ile birlikte savaş kararlarını açıklamaya yardımcı olan önemli bir nedensel değişkendir. Teoride devletler için hayati kaynaklar arzının kesilmesinin potansiyel maliyetleri yüksek olarak değerlendirilmiştir. Yazar, devletlerin stratejik malların arzını güvence altına almak için savaşa gidebileceği hipotezini dahil etmektedir. Copeland, yüksek karşılıklı bağımlılık düzeylerinin gelecekteki ticaret

[115] A.g.m., s. 26.
[116] A.g.m., s. 6.
[117] Katherine Barbieri, "Economic Interdependence: A Path to Peace or a Source of Interstate Conflict?", *Journal of Peace Research*, 1996, Vol.33, No.1, doi:10.1177/0022343396033001003 (22 Kasım 2020), ss. 37-38.
[118] A.g.m., s. 42.

beklentileri yüksek olduğu koşuluyla barışı teşvik ettiğini vurgulamaktadır. Gelecekteki ticaret beklentileri düşükse, mevcut ticaret seviyeleri yüksek olsa bile devletlerin savaşı seçme olasılığı yüksek olmaktadır.[119]

Teoride potansiyel bir maliyetden bahsedilmektedir. Copeland, I. ve II. Dünya Savaş`larından önceki Alman karar vericilere yönelik vaka çalışmaları sunmaktadır. Tarihsel kaynakları kullanarak siyaset yapıcıların gelecekteki ticaret değerini dikkate aldıklarını tespit etmektedir. Alman karar vericiler, yüksek bağımlılığı gelecekteki ticaretin düşük bir değeri ile beraber dikkate alarak savaşı geçerli bir siyaset gibi görmüşlerdir.[120]

Alan Milward, II. Dünya Savaşı`nda işgalin Almanya ve Japonya için karlı olup olmadığını incelemektedir. İşgal altındaki bölgelerin ülkenin savaş çabalarına katkısını işgücü, finans, hammadde arzı ve iş genişletme (yeni pazarlar) fırsatları açısından analize almaktadır. Milward Fransa`nın işgali durumunda, göreceli olarak büyük ve gelişmiş, Fransız ekonomisini sömürmenin Almanya için getirisinin yüksek olduğunu iddia etmektedir. Çünkü işgalin maliyetleri faydalardan daha azdır. Daha küçük ülkelerin işgali Alman savaş çabalarına fazla katkıda bulunmamıştır.[121]

Milward, Japonya için savaşın ilk yılında güney bölgelerinin işgalinin Japon ekonomisindeki bazı hammadde eksikliklerini onardığını iddia etmektedir. Savaş sırasında yeni işgal edilmiş topraklardan gelen arzlar artık Japonya`ya ulaşamadığında, stratejik materyallerin arzı azalmış ve Japonya ciddi ekonomik zorluklar yaşamıştır.[122]

Peter Liberman da, işgalin modern zamanlarda özellikle kârlı olduğunu savunan realist pozisyonu sürdürmektedir. Liberman`a göre, modernleşme kazancı artırarak zaferi daha kârlı kılmaktadır. Örneğin, II. Dünya Savaşı`nda modern Almanya`nın bir bölümünü fethederek, Sovyetler Birliği 1947 ve 1953 yılları arasında yılda yaklaşık 6 mlr. Mark (1.44

[119] Dale C. Copeland, "Economic Interdependence and War: A Theory of Trade Expectations", *International Security*, 1996, Vol.20, No.4, https://doi.org/10.1162/isec.20.4.5 (22 Kasım 2020), ss. 6-7.
[120] A.g.m., s. 7.
[121] Alan S. Milward, War, Economy, and Society, 1939-1945, 1. Basım, Berkeley: University of California Press, 1979, (22 Kasım 2020), s. 146.
[122] A.g.e., s. 167.

mlr. $)[*] elde etmiştir. Doğu Almanya`yı kontrol etmek için maliyetler çıkarılsa bile, bu miktar Sovyetler için yine önemli bir kazanç olmaktadır.[123]

2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar`ın Çatışmalara Etkisini Araştıran Ampirik Çalışmalar

2.2.1. Doğrudan Yabancı Yatırımlar Karşılıklı Ticaretten Daha Etkili Ekonomik Etken midir?

DYY ve ticaret arasında ilişki varsa, ticaret ve çatışma arasında korelasyonun olması dolaylı olarak, DYY ve çatışma arasında da ilişkinin olduğu anlamına gelir mi? Bazı araştırma sonuçları Çokuluslu Şirketler`in yaptığı ticaretin, dünya ticaretinin oldukça büyük bir bölümünü oluşturduğunu göstermektedir. Örneğin, Raymond J. Mataloni, çalışmasında 1990`ların ortalarında ABD için Çokuluslu Şirketler`in yaptığı ticaretin ABD mamul ihracatının yaklaşık %23`ünü ve ABD mamul ithalatının %17`sini oluşturduğunu vurgulamaktadır.[124] Bu durum, DYY`ın ticareti artırabileceği anlamına gelmesi gibi değerlendirilebilir. Teorik olarak DYY ticaret yaratabilir veya ticaretin yerini alabilir. Ancak bu iki değişken arasındaki ilişkinin yönü belirsizdir.[125]

DYY, ev sahibi ülkede dağıtım yolları ve pazarlama fırsatları yaratarak (yeni pazarlar açarak) yatırımcı ülke ile ev sahibi ülke arasındaki ticareti artırmayı amaçlamaktadır. Bu durumda DYY ve ticaret bir pazara girmek için tamamlayıcı stratejilerdir. Öte yandan, Çokuluslu Şirketler tarafından üretim tesisinin kurulmasıyla üretilen mallar, yerli malların ihracatının yerini alabilmektedir. Veya diğer alıcı ülkelere kendi mallarının üçüncü bir ülkeye ihracatına izin verilmesiyle ticaret sapması gerçekleşebilir (ev sahibi ülkenin üçüncü ülkelerin pazarlarına ihracı azalabilir). Buna göre DYY`ın ticareti artırıp artırmayacağı

[*] 1 mark=0.24 $ (1960- https://data.worldbank.org/indicator/PA.NUS.FCRF?end=2019&locations=FR&start=1960)
[123] Peter Liberman, "The Spoils of Conquest", *International Security*, 1993, Vol.18, No.2, https://doi.org/10.2307/2539099 (22 Kasım 2020), s. 138.
[124] Raymond J. Mataloni, "A Guide to BEA Statistics on US Multinational Companies", *Survey of Current Business*, 1995, Vol.75, No.3, https://www.researchgate.net/publication/228240278_A_Guide_to_BEA_Statistics_on_US_Multinational_Companies (22 Kasım 2020), s. 48.
[125] Solomon W. Polachek, Carlos Seiglie ve Jun Xiang, "Globalization and International Conflict: Can Foreign Direct Investment Increase Cooperation Among Nations?", Oxford Handbooks Online of the Economics of Peace and Conflict, Michelle R. Garfinkel ve Stergios Skaperdas (ed.), 2012, doi:10.1093/oxfordhb/9780195392777.013.0029 (22 Kasım 2020), s. 5.

yönündeki ampirik kanıtlar karmaşıktır.[126] DYY ev sahibi ülkelerin ihracatını (ticaretini) yabancı piyasalara ulaştırabilecek kadar pozitif, aynı zamanda bazı durumlarda ev sahibi ülkenin ihracat pazarlarını dolaylı olarak azaltacak kadar negatif şekilde etkileyebilmektedir.

Robert A. Mundell, ticaret ve sermaye akışlarının negatif bir şekilde ilişkili olabileceğini göstermektedir. Hipotezine göre bir ülke, ithal edilen sermaye yoğunluklu bir mal için bir tarife uygulayarak ekonomisine sermaye akışını artırabilir. Sermaye-yoğun malın fiyatında ortaya çıkan yurt içi artış, ev sahibi ülkeye daha fazla yabancı sermaye çekecektir. Çünkü yatırımcılar kendi ülkesindekine oranla daha yüksek kazançtan etkilenmektedir.[127] Yani ticaretin doğal olmayan koşullarla olsa bile azaltılması ülkeye dahil olan DYY`ın artmasıyla sonuçlanabilir.

Mundell`in iddia ettiği model ABD`de, hükümet ithalatı azaltmak için Japon otomobil endüstrisi tarafından gönüllü ihracat kısıtlamaları önerdiğinde gözlemlenmiştir. Sonuç olarak, otomobil firmalarının DYY`ı artırarak ABD`de montaj tesisleri kurması Japonya için kârlı hale gelmiştir. Bu nedenle, ülkeler arasındaki ticarette bir azalmanın ikili ilişkiler üzerindeki etkisi, iki ülke bireyleri arasındaki diğer sermaye işlemleriyle dengelenebilmektedir.[128]

Mayıs 1981`de Japonya`dan ABD`ye otomobil ihracatına gönüllü kısıtlamalar getirilmiştir. Bu kısıtlamaya göre Japonya kendi isteğiyle ABD piyasasına binek otomobil ihracatında yılda 1.68 mln. araç sınırını kabul etmiştir. Japonya`dan ithal edilen ve ABD markası altında satılan otomobiller gönüllü kısıtlamalar olarak sayılsa da, ABD`de Japon firmaları tarafından üretilen arabalar (örneğin, Ohio`da üretilen Honda markası) bu kısıtlamalara dahil edilmemiştir.[129] Bu üretim DYY yoluyla yapılmaktaydı. Japon firmaları bu kısıtlamalara 1982`de Honda`nın Marysville fabrikasından başlayarak ABD`de üretim

[126] Bruce A. Blonigen, "In Search of Substitution Between Foreign Production and Exports", *Journal of International Economics*, 2001, Vol.53, No.1, doi:10.1016/s0022-1996(00)00066-0 (22 Kasım 2020), ss. 83-84.
[127] Robert A. Mundell, "International Trade and Factor Mobility", *The American Economic Review*, 1957, Vol.47, No.3, https://www.jstor.org/stable/1811242 (22 Kasım 2020), s. 321.
[128] Solomon W. Polachek, Carlos Seiglie ve Jun Xiang, *Globalization and International Conflict: Can Foreign Direct Investment Increase Cooperation Among Nations?*, s. 5.
[129] Steven Berry, James Levinsohn ve Ariel Pakes, "Voluntary Export Restraints on Automobiles: Evaluating a Trade Policy", *The American Economic Review*, 1999, Vol.89, No.3, https://www.jstor.org/stable/117026 (22 Kasım 2020), s. 400.

yaparak yanıt vermiştirler. 1990`da Honda, Nissan, Toyota, Mazda ve Mitsubishi firmaları otomobillerini ABD`de üretiyordu.[130]

DYY`ın dikkatli bir şekilde incelenmesi, DYY`ın ticaret ile karşılaştırıldığında, devletlerarası çatışmayı azaltabileceğine dair daha güçlü nedenler sağlayabilir. Şöyle ki, DYY, ticaretin sahip olmadığı belirli özelliklere sahiptir. Özellikle, uzun vadeli doğası onu ticaretten ayırmaktadır. Ticaret yapan bir ülke çatışmalı bir durumla karşılaştığında ortaklarını kısa zamanda ve kolay bir şekilde değiştirebilir.[131]

Şöyle ki, iki ülke arasında çatışma çıkarsa, alınıp satılan mallar durdurulabilir, ertelenebilir ve hatta başka bir varış yerine transfer edilebilir. Bununla da iki ülke arasındaki ticaretin sona ermesinden kaynaklanan kayıp en aza indirilebilir. Ancak DYY için durum böyle değildir. Yatırım yapıldıktan sonra, Çokuluslu Şirketler bu yatırımları keyfi olarak geri çekememektedirler. Ülkelerarası çatışmalardan kaynaklanan kayıp, maliyetin geri kazanılmamasıyla uzun süre devam edebilir. Buna göre, Çokuluslu Şirketler siyasi güçlerini her iki hükümeti ya da en azından yatırım yapan hükümet üzerinde çatışma politikaları değil, işbirliği politikaları benimsemek için baskı yaparak kullanabilirler. İlave olarak, ev sahibi hükümet, diğer ülkelerden daha fazla yatırım çekmek için dostane bir imaj göstermek amacıyla işbirlikçi politikalar benimsemeye teşvik edilebilir. Bu nedenle, ortaya çıkan sonuç, ülkeler arasında işbirlikçi ilişkiler ve daha az çatışma durumu olacaktır.[132]

Richard Rosecrance ve Peter Thompson, literatürde sıkca ele alınan karşılıklı ticaretin ülkeler arasındaki çatışmaları zayıflattığı yaklaşımı ile çalışmaya başlamaktadırlar. Ülkeler arasındaki ekonomik işbirliğinin karşılıklı bağımlılığı (interdependence) artırdığını ve buna bağlı olarak da çatışmanın azaldığını iddia etmektedirler.[133]

Ülkeler arasındaki karşılıklı bağımlılık, üretimde uluslarlarası uzmanlaşma ve küreselleşmenin getirdiği serbestleşme ile artmaktadır. Karşılıklı ticaret gibi karşılıklı

[130] A.g.m., s. 425.
[131] Richard Rosecrance ve Peter Thompson, "Trade, Foreign Investment, and Security", *Annual Review of Political Science*, 2003, Vol.6, No.1, doi: 10.1146/annurev.polisci.6.121901.085631 (22 Kasım 2020), s. 380.
[132] Solomon W. Polachek, Carlos Seiglie ve Jun Xiang, *Globalization and International Conflict: Can Foreign Direct Investment Increase Cooperation Among Nations?*, s. 8.
[133] Richard Rosecrance ve Peter Thompson, *Trade, Foreign Investment, and Security*, s 377.

yabancı yatırımlar da ülkeler arasındaki işbirliğine katkı sağlamaktadır. Rosecrance ve Thompson, DYY`ın ülkeler arasında ticaretten ve portföy yatırımından daha güçlü ve daha barışçıl bir bağlantı sağladığını hipotezini dahil etmektedirler.[134]

Yazarlar, ülkeler arasındaki işbirliğinin (ister karşılıklı ticaret, isterse de karşılıklı yatırımlar olsun) simetrik olması gerektiğini vurgulamaktadırlar. Tarihsel işbirliklerine örnek vererek gelişmiş ve daha az gelişmiş ülkeler (kuzey ve güney) arasındaki karşılıklı ticaretin bir tarafı zenginleştirdiğini, az gelişmiş ülkeleriyse sömürdüğünü iddia eden çalışmalara vurgu yapmaktadırlar (Gunder Frank, 1966). Ülkeler arasındaki bu işbirliklerinin çatışmaları azaltmamakla beraber, çatışmaya sebebiyet verebileceğini de göstermektedirler (Barbieri ve Schneider, 1999).[135]

Rosecrance ve Thompson, Polachek vd.`nin çalışmasında olduğu gibi karşılıklı yabancı yatırım yapan iki ülkenin daha az çatışma yaşayacağını iddia etmektedirler. Çatışmanın olmamasını ülkelerin güvenlik durumları ile ifade etmektedirler. Polachek vd., ilgili çalışmada iki değişken arasındaki ilişki mekanizmasını fırsat maliyeti üzerine kurmaktadırlar.[136] Yani karşılıklı yatırımlardan gelen kazançlarını kaybetmemek için hükümetler daha barışçıl politikalar benimsemektedirler. Rosecrance ve Thompson`a göreyse, karşılıklı yabancı yatırımlar güvenlik mekanizmasıyla ülkeleri çatışmadan uzaklaştırmaktadır. Şöyle ki, karşılıklı ticaret zamanı herhangi bir taraf tek yönlü olarak tarifleri artırabilmektedir. Bu karşılıklı ticaret yoluyla oluşan işbirliğinin güvensizliği anlamına gelmektedir. Bu durumda yalnızca ticaret partnerinin iyi huylu siyaset yürüteceğine inanmak gerekmektedir. Ancak karşılıklı DYY, karşılıklı ticaret gibi kısa dönemde engellemesi mümkün olmayan ekonomik işbirliği yaratmaktadır. Ve tek taraflı olarak bozulması her iki ülke için de zararla sonuçlanabilmektedir. İlaveten ticaret yapılan metaları ve hizmetleri başka ülkelerden almak mümkündür. Aynı durum yabancı yatırımlar için geçerli değildir.[137]

---

[134] A.g.m., s. 391.
[135] A.g.m., ss. 377-378.
[136] Solomon W. Polachek, Carlos Seiglie ve Jun Xiang, *Globalization and International Conflict: Can Foreign Direct Investment Increase Cooperation Among Nations?*, s. 1.
[137] Richard Rosecrance ve Peter Thompson, *Trade, Foreign Investment, and Security*, s. 380.

Yukarda değinildiği üzere, Rosecrance ve Thompson, devletlerarası ekonomik işbirliğinin karşılıklı ticaret, portföy yatırımları ve karşılıklı DYY olmak üzere farklı şekilde sınıflandırmaktadırlar. Çatışmaları azaltma boyutuyla karşılıklı DYY`ın karşılıklı ticaretten daha etkili olduğu iddia edilmektedir.[138]

Ampirik değerlendirme sonucunda,[*] Rosecrance ve Thompson, karşılıklı DYY`ın, karşılıklı ticaret ve portföy yatırımlarına nazaran daha güçlü ve barışcıl devletlerarası ilişkiler kurduğunu bulduklarını iddia etmektedirler. Ancak güvenli ilişkilerin mi yabancı yatırımları geliştirdiği, yoksa yatırımların işbirliğinin güvenliğini artırdığı için mi veya her iki sürecin karşılılıklı mı çalıştığı kesin olarak bilinmemektedir.[139] Birbirinde yüksek hacimde yabancı yatırımı bulunan iki ülke de çatışmada olabilmektedir. Ancak bu durum silahlı çatışma düzeyi almamaktadır.[140]

Erik Gartzke, Quan Li ve Charles Boehmer ise araştırmalarına karşılıklı ticaretin devletlerarası karşılıklı bağımlılığa etki eden tek etken olmadığı varsayımıyla başlamaktadırlar. Literatürdeki birçok araştırmanın yalnız karşılıklı ticareti dikkate alarak devletlerarası karşılıklı bağımlılığı ifade ettiğini iddia etmektedirler. Ancak devletlerarası finansal yatırımlar ve parasal işlemlerin ticaretten daha fazla karşılıklı bağımlılık yarattığı ileri sürülmektedir. Yazarlara göre devletlerarası karşılıklı bağımlılık yaratan finansal yatırımlar riske daha fazla hassastırlar. Çatışma zamanı devletler düşmanlarla ticaret yapabilirler. Ancak aynı durumda finansal akımlar yüksek kiralara veya ülkeden çıkmaya yatkındırlar. Daha hassas olan etkenlerin devletleri daha barışçıl siyasete iteceği iddia edilmektedir. Devletlerarası karşılıklı bağımlılık fırsat maliyeti mekanizması üzerinden ekonomik ilişkileri siyasi ilişkilere bağlamaktadır. Yazarlara göreyse, ele alınan fırsat

---

[138] A.g.m., s. 378.

[*] İnceleme metodu olarak yazarlar, ülkelerin karşılıklı ticaret ve yatırım verilerini incelemekte ve ülkeleri ekonomik gelişme durumlarına göre grublaştırmaktadırlar. ABD`nin gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerle olan karşılıklı ticaret ve yatırım verileri incelemeye alınmaktadır. Bağımsız değişkenler II. Dünya Savaşı sonrası dönemi kapsayan ticaret ve yatırım verileridir. Bağımlı değişkense, Dyadic Militarized Interstate Dispute (DYMID) veri setinden alınmıştır. Yazarlar bu verileri Maoz`un (1999) ilgili çalışmasından 1950-1992 yıllarını kapsayacak şekilde almaktadırlar.

[139] A.g.m., s. 391.

[140] A.g.m., s. 394.

maliyeti argümanı karşılıklı bağımlılığın barış üzerindeki etkisini açıklayamamaktadır. Çünkü fırsat maliyeti mekanizması devletlerarası silahlı çatışmalar üzerinde bir etkide bulunmamaktadır.[141]

İlaveten, Mary Ann Tetreault (1980)[142] ve Mark Gasirowski (1986)`nin[143] vurgusuna göre, nicel temelli literatürün ele aldığı bu mekanizma karşılıklı bağımlılık (interdependence) değil, birbirine bağlılıktır (interconnectedness). Bu sebepten karşılıklı ticaretten başka ekonomik etkileşimler de incelemeye alınmalıdır. Gartzke vd.`nin iddiasına göre, standart ticaret etkileşimlerinin finansal indikatörlere nazaran karşılıklı bağımlılığa etkisi daha az önemlidir.[144]

Literatürde yer alan çalışmalar genel olarak devletlerarası karşılıklı bağımlılık ve çatışma arasındaki ilişkinin, savaşın fırsat maliyetlerini artması ile devletlerin silahlı çatışmalardan kaçınması süreci olduğunu göstermektedirler. Ekonomik ilişkiler ve barış arasındaki ilişkinin düşünüldüğünden daha karmaşık olduğunu iddia edilmektedir. Yalnızca liberal barış teorisine güvenerek devletlerin çatışmaya girmeyeceğini söylemek yeterince açıklayıcı olmamaktadır. Liberal devletler silahlı çatışma yaşamamaktadır. Ancak bu devletler arasında silahlı olmayan çatışmalar görülmektedir. Dolaysıyla çatışmalar ve ekonomik ilişkiler arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamak için parasal ilişkiler; finansal yatırımlar; devletlerin demokratik durumu ve diğer ekonomik değişkenler de incelemeye[*]

[141] Erik Gartzke, Quan Li ve Charles Boehmer, *Investing in The Peace: Economic Interdependence and International Conflict*, s. 391.
[142] Mary Ann Tetreault, "Measuring Interdependence", *International Organization*, 1980, Vol.34, No.3, doi:10.2307/2706497 (22 Kasım 2020), s. 430.
[143] Mark J. Gasiorowski, *Economic Interdependence and International Conflict: Some Cross-National Evidence*, s. 25.
[144] Erik Gartzke, Quan Li ve Charles Boehmer, *Investing in The Peace: Economic Interdependence and International Conflict*, ss. 392-393.
[*] Çalışmanın metodu Oneal ve Russett (1997) ve Russett, Oneal, ve Davis (1998) çalışmalarından alınmaktadırlar. Araştırma 1951-1985 yıllarını kapsamaktadır. Çalışmanın bağımlı değişkeni Maoz (1999)`un çalışmasındaki *militarized interstate dispute* (MID) veri setidir. Diğer veriler içerisinde İMF`den alınan *Annual Reports on Exchange Arrangements* ve *Exchange Controls and the International Financial Statistics Yearbooks* başlıklı iki veri seti; Dünya Bankası`nın *World Development Indicators* veri setinden DYY`ın GSYH`daki oranı alınmıştır. ABD ile ekonomik ilişkilerde olan bütün ülkeler incelemeye alınmıştır (ss. 405-407).

dahil edilmelidir.[145] Diğer bir deyişle inter-disipliner bir yaklaşımın daha açıklayıcı olacağı söylenebilir.

Gartzke vd. inceleme sonuçlarında liberal ekonomilerin barışa, en azından liberal politikalar kadar, belirgin etki ettiğini bulduklarını iddia etmektedirler.[146]

Solomon Polachek, Carlos Seiglie ve Jun Xiang, Ricardo`nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisi üzerine kurulan devletlerarası ikili ticaret temelli akademik çalışmalardan yola çıkarak (Russett ve Oneal, 2001; Mansfield ve Pollins, 2001) karşılıklı ticaret gibi sermaye akınlarının da devletlerarası işbirliğini artıracağını araştırmaktadırlar. Sermaye olarak devletlerarası karşılıklı DYY`ı incelemektedirler. Yazarlar, karşılıklı ticaret gibi karşılıklı DYY`ın de devletlerarası işbirliğini artıracağını ve bunun da devletlerarası çatışmalara negatif etkisi olduğunu iddia etmektedirler.[147]

Çokuluslu Şirketler tarafından yapılan bu karşılıklı yatırımlar, uzun dönemli finansal yatırımlardır. DYY, kısa dönemli portföy yatırımlarından farklı olarak dahil olduğu ev sahibi ülkenin ekonomisine istikrar getirmektedir. Yazarların iddiasına göre yabancı yatırımlar hem yatırım ülkesine (home country), hem de ev sahibi ülkeye (host country) ekonomik faydalar getirmektedir. Bu önemli ekonomik kazançlar Çokuluslu Şirketler`e en azından yatırım ülkesinin hükümeti üzerinde siyasi baskı olarak geri kazanım sağlamaktadır. İki ülke arasında olası bir çatışma durumunda Çokuluslu Şirketler`in siyasi baskı yapmasıyla yatırım ülkesi hükümeti daha barışçıl politikalar izlemek durumunda kalacaktır. Ev sahibi ülke ekonomisine ise DYY daha fazla ekonomik faydalar getirmektedir. Bu faydalar içerisinde yeni teknoloji; yeni iş yerleri; GSYH`ya dış ticaret katkısı; vergiler; iş gücünün kalitesinin yükselmesi vb. vardır. Bu anlamda ev sahibi ülkeye yabancı yatırımlar önemli pozitif katkılar sağlamaktadır.[148]

---

[145] A.g.m., s. 394.
[146] A.g.m., s. 419.
[147] Solomon W. Polachek, Carlos Seiglie ve Jun Xiang, *Globalization and International Conflict: Can Foreign Direct Investment Increase Cooperation Among Nations?*, s. 2.
[148] A.g.m., s. 7.

Polachek vd., hükümetlerin bu kazançları kaybetmeyi göze almayacağını ve karşılıklı ticaret zamanı çalışan fırsat maliyeti mekanizmasının* yabancı yatırımlar için de ortaya çıkacağını savunmaktadırlar. Yazarlar, bu anlamda karşılıklı yatırım yapan devletlerin hükümetlerinin bu kazançları koruyacağı, işbirliğini artırarak çatışmanı azaltacağını iddia etmektedirler.[149]

Polachek vd., incelemeye** alınan ülkelerde karşılıklı finansal yatırımların hacminde %1 oranındaki artışın devletler arasındaki çatışmada %0.33 oranında azalmaya neden olduğunu iddia etmektedirler.[150] İlave olarak karşılıklı ticaretin ve karşılıklı yabancı yatırımların çatışma durumlarını azaltmada tamamlayıcı etkenler olduğunu ortaya koymaktadırlar.[151]

Polachek vd.`nin yaklaşımına karşı olarak, Gongyan Yang vd., 2005-2015 döneminde Çin`in DYY çıkış hacimlerinde artışın karşılıklı siyasi ilişkilere olumsuz etkisini araştırmaktadırlar. Bu ilişkini açıklamak için Çin`in DYY çıkışındaki patlamanın (FDI Boom), yatırım yapılan ülkelerle siyasi ilişkilere etkisi ampirik olarak değerlendirilmektedir. Bu etkiyi ölçebilmek için Gongyan Yang vd., Birleşmiş Milletler Genel Kurul`u oylama sürecini modele dahil etmektedirler. Çin`in gelişmiş ülkelere yaptığı yabancı yatırımların bu ülkelerle olan karşılıklı siyasi ilişkilerine olumsuz etki ettiği iddia edilmektedir.[152] Ampirik modelde BM Genel Kurulu oylama verileri ve Çin`in DYY çıkış hacimleri arasında ilişki incelenmektedir. Yazarlara göre, Çin`in yatırım hacmi arttıkça gelişmiş ülkelerin oylama

* Fırsat maliyeti mekanizmasına göre devletler karşılıklı ticaretden (şurada, karşılıklı DYY) kazandıkları zenginlikleri çatışma ile kaybetmeyi göze almayacaklardır. Yani, karşılıklı olarak yatırım yapan devletler barış yönlü ilişkilerini korumaya çalışacaklardır. Bu da işbirliğini artırarak çatışma durumlarını azaltacaktır. Fırsat maliyeti mekanizması bu şekilde çalışmaktadır.

[149] A.g.m., s. 7.

** Yazarlar, OECD`nin 70 ülkesinin birbirine (dyadic) karşılıklı olarak yabancı yatırımları Correlates of War 2 (COW2) ve Virtual Research Associates (VRA) verileri arasında korelasyon kurmakla iddialarını ampirik olarak desteklemeye çalışmaktadırlar. 1990`lı yılları kapsayan VRA verilerini King ve Lowe (2002)`nin çalışmasındaki metodla elde etmektedirler. Bu metodla veriler medyada bulunan çatışma haberlerinin ilk cümleleri dikkate alınarak toplanmaktadır

[150] A.g.m., s. 21.

[151] A.g.m., s. 32.

[152] Gongyan Yang, Tingfeng Tang, Beibei Wang ve Zhen Qi, "Money talks?: an analysis of the international political effect of the Chinese overseas investment boom", *Review of International Political Economy*, 2020, https://doi.org/10.1080/09692290.2020.1806094 (22 Kasım 2020), s. 1.

davranışlarında Çin`e karşı olumsuz yönde değişim beklenmelidir. Sözkonusu değişim, karşılıklı siyasi ilişkilerin DYY artışından negatif etkilenmesi gibi yorumlanmaktadır.[153]

Gongyan Yang vd., yatırım yapan şirketlerin kamu\ özel karakterini ve yatırım sektörlerini inceleme modellerine dahil etmektedirler.[154] Çalışma sonucunda, Çin`in DYY patlamasının gelişmiş ülkelerle olan karşılıklı ilişkilerine olumsuz etki ettiği bulunmaktadır. İlaveten, DYY`ın kamu şirketlerinden yapılmasının ve doğal kaynaklar sektörüne yoğunlaşmasının da karşılıklı ilişkilere olumsuz etkisi gözlemlenmiştir.[155] Bu anlamda Gongyan Yang vd., DYY akışlarının her zaman devletlerarası ilişkileri olumlu etkilemediğini ampirik olarak göstermektedirler.

2.2.2. Fırsat Maliyeti Mekanizmasıyla Doğrudan Yabancı Yatırımlar`ın Çatışmalara Etkisi

Margit Bussmann, liberal barış teorisini yabancı yatırımlar üzerinden test etmektedir. Şöyle ki, devletler arasındaki karşılıklı bağımlılığın ekonomik entegrasyona sebebiyet vereceği ve devletlerin birbiriyle silahlı çatışmaya girmeyeceği iddia edilmektedir.[156]

Bussmann, araştırma metodu olarak, yıllık DYY`ın girişi; ülkedeki DYY stoku (daha önce yapılmış toplam DYY`ın giriş hacmi) ve yıllık DYY çıkışı hacimleri ile çatışma durumları arasındaki ilişkileri incelemektedir. Yazar, ülkeler arasındaki karşılıklı ekonomik bağımlılığı yabancı yatırımlar ile ifade etmektedir. GSYH`daki farklı DYY oranları ile silahlı devletlerarası çatışmalar arasındaki dyadik ilişki kurulmaktadır. Bu metodda değişkenler iki ülkenin karşılıklı ekonomik aktivitelerini tanımlamaktadır. Araştırma 1980-2000 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır.[157]

[153] A.g.m., s. 2.
[154] A.g.m., s. 6.
[155] A.g.m., s. 19.
[156] Margit Bussmann, *Foreign Direct Investment and Militarized International Conflict*, s. 143.
[157] A.g.m., s. 145.

Bussmann, silahlı devletlerarası çatışmanı ifade etmek için Daniel M. Jones vd. (1996)`nin[158] çalışmasındaki değişken metodunu[*] kullanmaktadır. Yatırım değişkeni ise UNCTAD (United Nations Conference on Trade and Development)`nin veri tabanından dahil edilmektedir.[159]

Araştırma sonucunda Bussmann, ekonomik entegrasyon yapan ülkelerin daha barışcıl olduğunu; yüksek DYY giriş ve stok hacimleri olan devletde veya devletler çifti arasında silahlı anlaşmazlıkların çıkma olasılığının daha az olduğunu ve silahlı çatışmanın ülkedeki DYY`ın giriş, çıkış ve stok hacimlerini azalttığını bulmuştur.[160]

Robert G. Blanton ve Clair Apodaca, 1990-1996 döneminde tüm gelişmekte olan ülkelerde ekonomik globalleşmenin farklı etkenlerinin (bilgiye erişim; ticaret; yabancı yatırımlar ve yabancı yardımlar) iç çatışmalara etkisini araştırmaktadırlar.[161]

Robert G. Blanton ve Clair Apodaca, çalışmanın bağımlı değişkenini, Peter Wallensteen ve Margareta Sollenberg (2001)`in çalışmasından almaktadırlar. İlgili çalışmada en az 25 çatışma kurbanı (battle related death) olan iç çatışmalar[**] dikkate alınmaktadır.[162] Heckman Model tekniği ile bağımlı değişkenler[***] olan iç çatışmanın başlanması ve

---

[158] Daniel M. Jones, Stuart A. Bremer ve David Singer, "Militarized Interstate Disputes, 1816–1992: Rationale, Coding Rules, and Empirical Patterns", *Conflict Management and Peace Science*, 1996, Vol.15, No.2, https://doi.org/10.1177/073889429601500203 (22 Kasım 2020), s. 166.

[*] İncelemede çatışma değişkeni bir yıl içerisinde iki devlet arasında silahlı çatışma olmuşsa "1", olmamışsa "0" ile sembolize edilmektedir. Kontrol değişkenleri *siyasi rejim* (Jensen, 2003); *ülkelerin demokratik ve ekonomik gelişmişlik durumu* (Gleditsch, 2002); *yıllık GSYH artım oranı*; *yerli ve ihracat marketlerinin büyüklüğü* (Lucas, 1993; Chan ve Mason, 1992) ve *hükümet değişikliği* (Feng, 2001) olmakla diğer çalışmalardan dahil edilmiştir (ss. 146-147).

[159] Margit Bussmann, *Foreign Direct Investment and Militarized International Conflict*, s. 145.

[160] A.g.m., s. 152.

[161] Robert G. Blanton ve Clair Apodaca, *Economic Globalization and Violent Civil Conflict: Is Openness a Pathway to Peace?*, s. 599.

[**] Ampirik araştırmada iç çatışmaların başlaması ve yoğunluğu (occurrenceveintensity) iki farklı şeklinde değerlendirilmektedir (s. 606).

[162] Peter Wallensteen ve Margareta Sollenberg, "Armed Conflict, 1989-2000", *Journal of Peace Research*, 2001, Vol.38, No.5, https://www.jstor.org/stable/424782 (22 Kasım 2020), s. 631.

[***] Bağımsız değişkenler olarak, ekonomik küreselleşmeni artıran yukarıdaki faktörler ele alınmaktadır. *DYY* ve *portföy yatırım* verileri IMF`nin veri tabanından dahil edilmektedir. *Yabancı yardımlar* olarak ODA (Official Development Assistance) yardımları OECD`nin veri tabanından alınmaktadır. *Bilgiye erişim* (Media Access) değişkeni ülkedeki her 1000 kişiye düşen medya kurumu sayısı ile sembolize edilmektedir (ss. 604-605).

yoğunluğu iki farklı aşamada test edilmektedir. İlk aşamada, bir takvim yılında ülkede iç çatışmanın olup olmaması incelenirken; ikinci aşamada, iç çatışmanın yoğunluğu dahil edilmektedir. Wallensteen ve Sollenber (2001)`in çalışmasında iç çatışmalar üç yoğunluk derecesine* ayrılmaktadır.[163]

Robert G. Blanton ve Clair Apodaca, araştırma sonucunda ekonomik globalleşmenin bileşenleri olarak dahil edilen uluslararası ticaret, DYY, portföy yatırımları ve ODA yardımlarının çatışmanın yoğunluğuna etkisinin, çatışmanın başlamasına etkisinden daha fazla olduğu bulmaktadırlar. DYY istisna olmakla, diğer ekonomik değişkenlerin iç çatışmanın başlamasıyla ilişkisi bulunmamıştır. İlaveten, DYY ve ODA yardımları iç çatışmanın yoğunluğu ile negatif ilişkilidir.[164]

Hoon Lee ve Sara McLaughlin Mitchell, DYY`ın giriş hacimleri ile devletlerarası toprak anlaşmazlıkları (Territorial Disputes) ilişkisini araştırmaktadırlar. Yazarlara göre, DYY`ın etkisi ile devletler arasında süregelen toprak anlaşmazlıklarında silahlı çatışmaların fırsat maliyeti artacak ve yeni toprak çatışmaları çıkmayacaktır. Araştırmanın ampirik modeli** yabancı yatırımların devletler arasındaki toprak çatışmalarına etkisinin tek teraflı

---

* Bir takvim yılında 1000`den az savaş kurbanı olan (*minor*); 1000`den az ama tüm çatışma seyri boyu 1000`den fazla (*intermediate*); bir yılda 1000`den fazla savaş kurbanı (*war*) olan çatışmalar.

[163] A.g.m., ss. 631-633.

[164] Robert G. Blanton ve Clair Apodaca, *Economic Globalization and Violent Civil Conflict: Is Openness a Pathway to Peace?*, s. 609.

** Devletlerarası toprak (toprak, deniz, nehir alanları vb.) çatışmalarının yabancı yatırımlarla ilişkisini test etmek için İCOW projesindeki veri setini kullanmaktadırlar (Hence vd., 2008). Bu veriler EUGene programı (v.3.204) ile test edilmektedir. Ampirik inceleme 1970-2001 yılları arasındaki dönemi kapsamaktadır.

Bağımsız değişkenler olarak, *Dünya DYY hacmi* (world FDI inflow) Dünya Bankası (2009) veri tabanından; *Karşılıklı (bilateral) DYY* Li ve Vashchilko (2010)`nun çalışmasındaki OECD ülkelerinin yabancı yatırımları veri setinden; *monadic (ülke seviyeli) DYY yapılan yıllık yabancı yatırımların o ülkenin GSYH`daki oranı* Dünya Bankası (2009) veri setinden alınmaktadır (s. 688).

Bağımlı değişken, iki ülke arasında bir takvim yılında silahlı toprak çatışması yaşamışsa "1", yaşamamışsa "0" ile sembolize edilmektedir (s. 687).

Kontrol değişkenleri olarak, Huth ve Allee (2002)`nin çalışmasındaki değişkenler incelenmektedir. Bu değişkenlere; *ülkenin materyal kapasitesi, demokrasi durumu, askeri ittifaklara üyeliyi, sorunun önemi, ülkeler arasında yaşanan son çatışmadan geçen yıl sayısı* vb. (Capability Ratio, Joint Democracy, Alliance, Issue Salience, Peace Years) dahildir. İlave olarak, Gleditsch (2002)`in çalışmasındaki *ekonomik açıklık* ve *karşılıklı ticaret* değişkenleri; Dünya Bankası (2009) veri

(monodik), iki taraflı\karşılıklı (diyadik) ve sistematik (sistemik) olarak incelemesini kapsamaktadır.[165]

Bu çalışmada fırsat maliyeti mekanizmasını[*] kullanan Hoon Lee ve Sara McLaughlin Mitchell, DYY`ın devletler arasında süregelen sınır çatışmalarının yönetilmesi; yeni çatışmaların çıkması ve eski çatışmalar üzerindeki etkisini test etmektedirler.[166]

Hoon Lee ve Sara McLaughlin Mitchell, literatürdeki yabancı yatırımların devletlerarası çatışmalara negatif etkisini açıklayan üç mekanizmayı not etmektedirler. Birincisi, karşılıklı DYY`ın devletler arasında özel bilgileri götürmekle çatışmaları azalttığını iddia etmektedir (Gartzke, Li, ve Boehmer 2001; Gartzke ve Li, 2003). İkincisi, DYY`ın devletler arasındaki işbirliğini artırmakla dolaylı olarak çatışmanın fırsat maliyetini yükselttiği ve devletlerin bu şekilde daha barışçıl politikalar izlediğidir (Souva ve Prins, 2006). Üçüncüsü, yabancı yatırımların ev sahibi ülkeden zenginlik çıkarmanın alternatif bir yolu olmasıdır. Devletler maliyetli savaşlar sonucu diğer devletlerin zenginliklerini (işgal ederek) kullanmaktansa, o ülkelere yatırım yaparak zenginlik çıkışını sağlamaktadırlar (Brooks, 1999).[167]

Hoon Lee ve Sara McLaughlin Mitchell, sonuç olarak ampirik bulguların araştırmayı desteklediğini, dünya DYY hacimleri arttıkça ülkelerin daha az toprak/sınır sorunları yaşadığını iddia etmektedirler. Yüksek monodik ve diyadik DYY hacimleri sınır çatışmalarını azaltmaktadır. Ülke ekonomisinin gelişimi yabancı yatırımlara bağımlı olan hükümetler daha barışçıl politikalar izlemektedirler.[168]

---

setinden ülkelerin *ekonomik gelişmişlik durumu* ve Bennett ve Stam (2000)`ın çalışmasındaki *ülkeler arası mesafe* (distance) değişkeni incelemeye alınmaktadır (s 690).

[165] Hoon Lee ve Sara McLaughlin Mitchell, *Foreign Direct Investment and Territorial Disputes*, s. 676.

[*] Yazarlar, ülkelerdeki tek yönlü ve karşılıklı yatırımlarla beraber küresel DYY hacimlerini de ampirik incelemeye almaktadırlar. Devletlerarası çatışmanın başlanmasını (onset) *işgalin azalan kârı* (Declining benefits of conquest) ve *ülkelerin artan tercih benzerliği* (Increasing preference similarity) ile ilişkilendirmeğe çalışarken, süregelen çatışmanın yönetilmesini (Management) ise *savaşın artan fırsat maliyeti* ve *özel bilgilerin aktarılması* ile analize tabii tutmaktadırlar (s. 679).

[166] A.g.m., s. 677.

[167] A.g.m., s. 677.

[168] A.g.m., s. 698.

2.3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar`ı Açıklayan Teorik Çalışmalar

DYY`ı teorik olarak açıklamaya çalışan araştırmacılar, bu yatırımların genellikle çokuluslu şirketler tarafından diğer ülkelere yapılan yabancı yatırımlar olduğunu vurgulamaktadırlar (R. Vernon, 1979; J. H. Dunning, 2001 vb.). Bu anlamda yatırım sürecine baktığımızda literatürde yatırım yapan ve yatırım yapılan aktörler ve yatırımın kendisi olmakla farklı etkenlere odaklanan yaklaşımlar bulunmaktadır. Yabancı yatırımları gerçekleştiren aktör olarak çokuluslu şirketler`in kâr siyasetine odaklanan çalışmalar; devlet merkezli konumun ve çokuluslu şirketler`in devletle bağına odaklanan çalışmalar; arz-talep mekanizmasına odaklanan çalışmalar şeklinde gruplaştırılmaktadır. Bu çalışmalar DYY`ı farklı mekanizmalarla açıklamaktadır.

2.3.1. İşletme İktisatçıları`nın Çokuluslu Şirketler`i Açıklama Girişimleri

Raymond Vernon`un DYY ürün döngüsü modeli, ekonomik ve teknolojik liderliğin önemini vurgulamaktadır. Bu model 1960`larda Amerikan Çokuluslu Şirketler`inin denizaşırı genişlemesi hakkında önemli bir düşünce vermektedir. Bir başka çalışma, Çokuluslu Şirketler hakkında genel bir açıklama yapmaya çalışan İngiliz işletme iktisatçısı John Dunning tarafından yapılmıştır. Diğer teorik girişimler Michael Porter`ın uluslararası ekonomik rekabet oyununda stratejik bir oyuncu olarak firma üzerindeki ampirik araştırmalarıdır.

Vernon, Amerikan pazarının büyük hacminden (talep tarafı) ve araştırma ve geliştirmedeki Amerikan tedarikinden (arz tarafı) dolayı ürün inovasyonunda karşılaştırmalı bir avantaja sahip olduğunu iddia etmektedir. Ürün döngüsünün ilk aşamasında, firmalar (şirketler) kendi endüstriyel tabanından yeni ürünler ihraç etmektedirler. Ancak zamanla üretim tekniklerinin standartizasyonu endüstriyel üretim becerilerinin yurtdışına yayılmasını, ürün için önemli dış talep yaratmasını ve yabancı taklitçilerin piyasaya girişini teşvik

etmektedir. Yabancı firmaların pazara girmelerini engellemek ve kendi tekel konumlarını korumak için inovasyoncu firmalar diğer ekonomilerde üretim tesisleri kurmaktadırlar.[169]

Dolayısıyla, Vernon`un ürün döngüsü teorisine göre, DYY firmalar tarafından yabancı rekabeti önlemek ve tekel kazançlarını (inavasyon sahibinin aldığı rental kazançlar) korumak için kullanılan bir araçtır.[170]

ABD ve diğer ülkeler arasında zenginlik ve teknoloji bakımından büyük boşluklar olduğunu kabul eden Vernon, 1960`larda Amerikan firmalarının denizaşırı genişlemesini açıklamaktadır. 1970`lerde bu boşluklar ortadan kalktıkça, teorinin Amerikan firmalarının davranışlarıyla ilişkisi azalmıştır. Ayrıca, ürün döngüsü teorisi, daha sonra Avrupa ve Japon firmalarının ve diğer birçok ülkenin firmalarının yurtdışındaki genişlemesini açıklayamamıştır. Bu yeni gelişmeler arasında ticaret engellerinin kurulması, piyasaya yakınlığın önemi, ulaştırma maliyetlerindeki düşüş ve kur dalgalanması sorunu gibi spesifik ve genel faktörler yer almaktadır.[171] Dünya ekonomisi geliştikçe, Vernon`un dönemine uygun olan teorisi eskimiştir.

John Dunning`e göre iletişim ve taşımacılıktaki devrim niteliğindeki ilerlemeler, işletmelerin küresel olarak hizmet ve üretim sistemlerini organize etmesini ve yönetmesini teknik olarak mümkün kılmıştır. Ve bu teknolojik gelişimin sağladığı imkanlarla firmalar yabancı ekonomilere yatırım yapmaya çalışmaktadırlar. Teknolojik gelişmeler* uluslararasılaşmanın diğer maliyetlerini büyük ölçüde azaltmıştır.[172]

Dunning`in eklektik (ing. eclectic- derleme\ toparlama) teorisine göre, Çokuluslu Şirketler`in benzersiz doğası ve olağanüstü ekonomik başarısı, ona yerli şirketler karşısında

---

[169] Raymond Vernon, "The Product Cycle Hypothesis in A New International Environment", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 1979, Vol.41, No.4, http://tarjomefa.com/wp-content/uploads/2017/05/6692-English-TarjomeFa.pdf (22 Kasım 2020), s. 265.
[170] Robert Gilpin ve Jean M. Gilpin, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, s. 282.
[171] A.g.e., s. 283.
* Teknoloji alanındaki inovasyonlar, firmalara daha uzak mesafelerdeki şubeleri yönetme imkanı tanımıştır. Teknoloji genel anlamda eskiden yapılan aktivitelerin daha kısa zamanda görülmesini sağlamaktadır. Yani, yeni teknoloji daha hızlı işlem anlamına gelmektedir.
[172] John H. Dunning, "The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future", *International Journal of the Economics of Business*, 2001, Vol.8, No.2, doi:10.1080/13571510110051441 (22 Kasım 2020), s. 185.

önemli avantajlar sağlayan belirli özelliklerden kaynaklanmaktadır.[173] Bu avantajlar Richard Caves tarafından *mülkiyet*, *yer* ve en önemlisi *içselleştirme* olarak konseptleştirilmiştir.[174]

Robert Gilpin`e göre eklektik teori* neredeyse hiç bir teori değildir. Daha ziyade, birçok kaynaktan toplanan fikirlerin ve Çokuluslu Şirketler ile ilgili araştırmaların bir koleksiyonudur. Bununla birlikte, eklektik teori daha çok Çokuluslu Şirketler`in evrimindeki belirli bir aşamayı anlamak için önemli olmaktadır. Çokuluslu Şirketler`deki sonraki değişiklikler firma davranışları için daha yeni açıklamalar gerektirmektedir.[175]

Caves`in belirttiği gibi, DYY`ın mülkiyet ve içselleştirmedeki avantajları, firmaların neden yabancı ülkede yüksek maliyetleri ve riskleri üstlenmeye istekli olduklarını açıklamaktadır. Yurtdışındaki üretim, her ne kadar genellikle yerel ekonomideki firmalardan ihracat yapmaktan çok daha verimli olsa da, Caves kendi kontrolleri içinde ticari marka veya üretim becerileri gibi tekelci avantajların şirketlere pazar gücü ve rental kazançlar sağladığını iddia etmektedir. Bunlarla beraber, birçok firma yerel avantajlara da sahiptir. Çünkü Çokuluslu Şirketler, dünyadaki üretim faktörlerine erişebilmekte ve bu nedenle düşük maliyetli, vasıflı işgücüne veya diğer özel yerel kaynaklara erişim gibi ev sahibi ülkeye özgü avantajları kullanabilmektedirler.[176]

Küresel pazarların ve hizmetlerin serbestleştirilmesi de dahil olmak üzere Çokuluslu Şirketler`in başarısı için diğer faktörler de önemli olmaktadır. Doğal olarak, finansal piyasaların serbestleştirilmesi ve entegrasyonu yabancı yatırımların yapılmasını kolaylaştırmıştır. Birçok geleneksel ve diğer endüstriyel sektörde karşılaştırmalı üstünlüğün sanayileşen düşük ücretli ekonomilere doğru kayması da Çokuluslu Şirketler`in stratejisini belirleyen bir faktör olmuştur.[177]

---

[173] A.g.m., ss. 174-175.
[174] Richard E. Caves, Multinational Enterprise and Economic Analysis, 3. Basım, Cambridge Surveys of Economic Literature, Cambridge University Press, 2007, (22 Kasım 2020), s. 4.
* John Dunning`in teorisi böyle adlandırılmaktadır (Dunning`s Eclectic Theory).
[175] Robert Gilpin ve Jean M. Gilpin, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, s. 283.
[176] Richard E. Caves, *Multinational Enterprise and Economic Analysis*, s. 4.
[177] Robert Gilpin ve Jean M. Gilpin, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, s. 285.

Michael Porter, uluslararası ticaretin kaynakların çıkarımından, üretime ve pazarlamaya kadar uzanan bir *değer zinciri* ile nitelendirildiğini varsaymaktadır.[178] Bireysel firma, bu faaliyetlerden hangisini ve kaçını gerçekleştirmek istediğine ve dünyanın hangi yerlerinde yatırım yapması gerektiğine karar vermektedir. Bu kararlar firmanın genel rekabetçi stratejisine bağlıdır. Stratejik yönetimin özü, ulus ötesi firmanın en büyük yerli firmalardan bile daha kapsamlı seçenek ve tekniklere sahip olmasıdır.[179] Bu mekanizmalar sadece DYY`ı değil, aynı zamanda stratejik ittifakları, dış kaynak bileşen üretimini ve lisanslama teknolojilerini de içermektedir. Modern bilgi teknolojileri ve bilgi kaynaklarının tekeliyle, Çokuluslu Şirketler hem yerli hem de uluslararası rakipleri karşısında baskın hale gelebilmektedir. Yerli bir firmanın aksine, çokuluslu bir firma faaliyetlerini dünyanın herhangi bir yerindeki bir faaliyet için en verimli yerde gerçekleştirebilmektedir.[180]

2.3.2. Politik İktisatçılar`ın Çokuluslu Şirketler`i Açıklama Girişimleri

Stephen H. Hymer, temelde DYY`ın portföy yatırımından farklı olduğunu ve firmanın yayılmacı stratejisinin bir parçası olarak, yabancı ülkelerdeki üretici veya diğer tesislerini kontrol etme arzusuyla açıklanabileceğini vurgulamaktadır. Hymer, Amerikan şirketlerinin firmaya özgü veya tekelci bir avantajdan yararlanmak ve bu durumu korumak için yurtdışına yatırım yaptığını iddia etmektedir.[181]

Hymer, uluslararası tekelci kapitalizmin iki temel yasa tarafından yönlendirildiğine inanmaktadır. Uluslararası kapitalizmin birinci yasasının, firma boyutunu büyütme yasası olduğunu iddia etmektedir. Şöyle ki, firmalar büyüdükçe, ulusal sınırlar içinde ve ötesinde genişleyerek dünyada hiyerarşik bir uluslararası iş bölümü yaratmaktadırlar. Bu uluslararası yapının merkezinde gelişmiş kapitalist ekonomiler bulunurken, çevre bağımlı olan ve sömürülen az gelişmiş ekonomilerden oluşmaktadır (çekirdek/ çevre yapısı). Hymer`in açıkladığı ikinci yasa eşit olmayan kalkınma yasasıdır. Çok büyük olmaları, kayda değer hareketlilikleri ve tekelci güçleri nedeniyle Çokuluslu Şirketler`in tüm dünyayı kendi

[178] Michael E. Porter, Competitive Advantage of Nations, New York: The Free Press, 1998, (22 Kasım 2020), s. 78.
[179] A.g.e., s. 79.
[180] A.g.e., s. 651.
[181] Stephen H. Hymer, The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment, MIT Press (MA), 1976, (22 Kasım 2020), s. 10.

yararlarına kullandıklarını iddia etmektedir. Bu durum, kuzeydeki sömürücü zengin ve güneydeki sömürülen yoksul toplumlardan oluşan bir dünya ekonomisi üretmektedir.[182]

Çokuluslu Şirketler ile alakalı devlet merkezli yazılar, modern dünyada Çokuluslu Şirketler`in yükselişinin ve başarısının ancak elverişli bir uluslararası siyasi ortamda gerçekleşebileceğini iddia etmektedir. Buna göre, Çokuluslu Şirketler`in sadece piyasa güçleri veya kurumsal stratejiler açısından açıklanamayacağını düşünülmektedir. Çokuluslu Şirketler`in ortaya çıkması ve başarısı için ekonomik faktörler açıkça önemli olsa da egemen bir güç tarafından yaratılan uluslararası siyasi ortam olmadan olumlu bir şekilde var olamazlar. 1980 ve 1990`larda ABD, Batı Avrupa ve Japonya Çokuluslu Şirketler`i tercih eden uluslararası koşulları sürdürmek ve hatta güçlendirmekle ilgilenmekteydiler. Devlet merkezli çalışmalarda büyük kapitalist güçlerin fikir birliği ve işbirliği bozulursa, Çokuluslu Şirketler`in dünya ekonomisindeki baskın rolünün giderek azalacağına inanılmaktadır.[183]

Devlet merkezli konum, aynı zamanda çokuluslu şirketler`in aslında birbirleriyle dünya çapında rekabet eden ulusal firmalar olduğunu varsaymaktadır. Bu hipoteze göre, çokuluslu şirketler kendi ülkesi ile yakından ilişkili ve nihayetinde bağımlı olmaktadır. Paul Doremus vd. belirtildiği gibi, her Çokuluslu Şirket kendi temelinin ayırt edici bir ürünüdür ve sosyal, ekonomik ve politik değerlerini yansıtmaktadır.[184]

Devlet merkezli çalışmalar genel olarak, çokuluslu şirketler`in kendi ülkelerine bağlı olduğu ve ulus devletlerin uluslararası sistemdeki ana aktörler olduğu görüşündedir. Gilpin`in belirttiği gibi, bu devlet merkezli konum, çokuluslu firmalar`ın dünya çapında birbirleriyle rekabet eden ulusal firmalar olmasıdır.[185]

Bu durumda, ampirik olarak, Çokuluslu Şirketler`in doğrudan yatırımlar ile kendi ülkelerinin dış politikaları arasında bir korelasyon olması beklenmektedir. Çünkü iddia

[182] John H. Dunning ve Christos N. Pitelis, "Stephen Hymer's Contribution to International Business Scholarship: An Assessment and Extension", *Journal of International Business Studies*, 2008, Vol.39, No.1, https://www.jstor.org/stable/25483252 (22 Kasım 2020), s. 170.
[183] Robert Gilpin ve Jean M. Gilpin, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, s. 288.
[184] Paul N. Doremus, William W. Keller, Louis W. Pauly ve Simon Reich, The Myth of the Global Corporation, Princeton: Princeton University Press, 1998, Ch.2, ss. 11-14.
[185] Robert Gilpin ve Jean M. Gilpin, *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*, ss. 288-289.

edilidiği gibi, yatırımcı ülkeler bu yatırımlardan faydalanmaktadır. Ancak, Çokuluslu Şirketler uluslararası sistemdeki bağımsız aktörlerse ve artan önemleri ulus devletin rolünü azaltmaktadırsa, o zaman yatırımcı (home country) ve ev sahibi (host country) ülkelerin dış politikaları (özellikle de uluslararası çatışma) ve DYY arasında ya çok az korelasyon gözlemlenir, ya da bu iki değişken arasında hiçbir ilişki bulunamazdı.[186]

Bu anlamda Hymer`e göre firmaların, uyruğa sahip olduğunun en az üç belirleyicisi vardır. Birincisi, yasal bir vatandaşlığa sahiptir ve bu durum firmanın davranışındaki yasal sınırlamaları belirlemektedir. İkincisi, her firmanın kendi uyruğu da vardır, çünkü hissedarlarının çoğu belirli bir ülkede ikamet etmektedir ve daha da önemlisi belirli bir para biriminde temettü ödemeyi taahhüt etmektedirler. Son olarak, firma yöneticilerinin bir uyruğu vardır ve bu onların bağlılıklarını ve firmanın davranışını etkileyebilmektedir.[187]

2.3.3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Arz-Talep Teorisi

2.3.3.1. Çokuluslu Şirketler`in Doğrudan Yabancı Yatırım Arzı

Peter J. Buckley ve Mark Casson, ticaret teorisyenlerinin sermaye hareketlerini Heckscher-Ohlin (HO)* modeline dahil ederek, Çokuluslu Şirketler teorisini geliştirme girişimlerinin başarısız olduğunu iddia etmektedirler. Bunun nedeni, HO modelinin neoklasik gelenekte** sıkı bir şekilde durmasıdır. HO modelinde işlem maliyeti (transanction costs) yoktur ve bu nedenle doğrudan (direct) ve dolaylı (indirect) yatırımları birbirinden

---

[186] Solomon W. Polachek, Carlos Seiglie ve Jun Xiang, *Globalization and International Conflict: Can Foreign Direct Investment Increase Cooperation Among Nations?*, s. 3.

[187] Stephen H. Hymer, *The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment*, s. 27.

* HO, Ricardo`nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin daha da geliştirilmiş halidir. Bu teorisyenler, üretimde sadece emek faktörünü ele alan karşılaştırmalı üstünlükler teorisini daha da geliştirmişler. Daha gerçekçi olarak üretimde diğer faktörlerin de (teknoloji, hammadde vs.) olduğunu belirtelerek faktör donatımı teorisini ileri sürmüşler. Faktör donatımı teorisine göre her ülke üretimde kendinde fazla bulunan faktörlerle uzmanlaşmalıdır. Kapital çok bulunan ülkede kapital yoğunlu üretim, emek çok bulunan ülkede emek yoğunluklu üretim yapılmalıdır.

** Klasik ekonomistler (A. Smith vd.), ideal piyasa koşullarının olduğunu varsaymaktadırlar. Bu koşullara göre işlem maliyetleri, tekel, vergiler, devletin her türlü müdahelesi vb. piyasada bulunmamaktadır (veya etkisizdir).

ayırmak için bir neden de bulunmamaktadır. Yazarlara göre bu model tamamen basit bir ticaret teorisidir ve burada Çokuluslu Şirketler`e yer yoktur.[188]

Hymer DYY`ı açıklamak için makul bir DYY teorisi aramaktadır. Yazar, DYY`ı motive eden iki faktör bulmuştur. Bunlardan birincisi, birden fazla ülkede firmalar arasındaki uluslararası rekabeti azaltmanın Çokuluslu Şirketler için bazen karlı olabilmesidir. İkinci bir motivasyon, bazı firmaların belirli bir faaliyette avantajları vardır ve yabancı şubeler açmakla bu avantajlardan faydalanabilirler. Böylece Hymer, DYY teorisini neoklasik uluslararası ticaret ve finans teorilerinden endüstriyel organizasyona, piyasa kusurlarının (market imperfections) araştırılmasına taşımaktadır.[189]

Hymer için çokuluslu yatırım, yani DYY, piyasa kusurları nedeniyle ortaya çıkmaktadır. Analizine, Çokuluslu Şirketler`in ev sahibi ülkedeki firmalar karşısında dezavantajlı bir şekilde faaliyet gösterdiğini varsayarak başlamaktadır. Çünkü yurtdışında iş yapmanın ek maliyetleri vardır. Ona göre, bu ek maliyetler karşısında, bir Çokuluslu Şirketler`in karlı çıkması için, üstün teknoloji, daha iyi ürünler veya firma düzeyinde ölçek ekonomileri şeklinde diğer avantajlara sahip olması gerekmektedir. Hymer`in bahsettiği özel yetenekler bunlardır. Çokuluslu Şirketler`de bulunan bu özellikler yerli firmalar karşısında onları dezavantajlı konumdan avantajlı konuma getirmektedir.[190]

Klasik liberallerin varsaydığı mükemmel bilgi ve rekabetin gerçek piyasalarda olmaması nedeniyle piyasaların kusurlu düşünülmesi doğal bir süreçtir. Bu sebepten klasik teorisyenler DYY`ı tam anlatamazken, piyasa kusurlarını dahil eden teorisyenler anlatmaktadırlar. Çünkü, yabancı yatırımlar (DYY) yapıldığında Çokuluslu Şirketler`in avantajlı durumunun kaynağı tam da piyasaların mükemmel olmayışında (kusurlu olmasında) yatmaktadır.

[188] Peter J. Buckley ve Mark Casson, The Multinational Enterprise Revisited: The Essential Buckley and Casson, Palgrave Macmillan, 2010, (22 Kasım 2020), s. 5.
[189] Stephen H. Hymer, *The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment*, s. 33.
[190] A.g.e., ss. 34-36.

Dunning, DYY`ın üç farklı avantajla gerçekleşmekte olduğunu iddia etmektedir. Dunning`in eklektik paradigması *mülkiyet, yerel* ve *içselleştirme* olmak üzere üç önemli etkeni dikkate almaktadır:

1. Çokuluslu Şirketler, ev sahibi ülke firmaları için mevcut olmayan mülkiyet (ownership) avantajlarına sahiptir. Bu avantajlar somut (üstün teknoloji, üstün ürün vb.) veya somut olmayan (marka adı, ticari marka vb.) karakterli olabilir;
2. Ev sahibi ülkedeki yatırımın (DYY) o ülkeye ihraç etmekten daha karlı veya kolay hale getirecek bazı yerel (location) avantajları olabilir. Bu avantajlara pazarın büyüklüğü, nakliye maliyetlerinin azalması, tarife veya tarife dışı engellerden kaçınma veya ciddi anti-damping* yasalarından yayınma vb. dahildir;
3. İçselleştirme (internalization) avantajlarına, Alan M. Rugman`ın iddia ettiği yerli firma tedarikçilerinin içselleştirilmesi süreci vb. dahildir.[191]

Alan M. Rugman`ın ileri sürdüğü *içselleştirme* paradigması Hymer`in argümanından türetilmiştir. Şöyle ki, içselleştirme DYY`ı açıklayabilen genel bir kapsayıcı teoridir. Bu teoriye göre, bir firma için girdi olarak bir ara ürün veya özel hammadde gerektiğinde pazardan satın almak yerine tedarikçi ile işbirliği yapmak daha ucuz olduğunda, firmanın tedarikçiyi içselleştirmesi** mümkündür. İçselleştirme için önemli bir ön koşul kusurlu bir pazarın varlığıdır. Ve bu koşulla da Rugman`ın paradigması piyasa kusuru teorisine dayanmaktadır.[192]

Çokuluslu Şirketler`in yöneticileri, yabancı bir pazara yatırım yapmaya karar verdiklerinde net bugünkü değer (Net Present Value- NPV) değişkenini kullanmaya çalışmaktadırlar. Ancak, bu yöntemin sorunu sadece ekonomik olmasıdır. Yani modelde,

---

* Damping siyaseti, uluslararası bir pazarı elde etmek, ya da bir malı elden çıkarmak amacıyla fiyatını büyük ölçüde düşürerek satma sürecidir. Bu durum ulusal piyasada rekabeti kaldırdığı için yerel hükümetler yabancı şirketlere antidamping vergisi uygulamaktadırlar.

[191] John H. Dunning, *The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future*, s. 176.

** Her alımda istikrarsız fiyatlardan ve satıcıların davranışlarından çıkabilecek maliyet artımı risklerine karşı, tedarikçilerle sözleşme üzerinden tahminen istikrarlı fiyatlarla hammedde alımı daha az maliyetli olabilmektedir.

[192] Alan M. Rugman, "Internalization is Still A General Theory of Foreign Direct Investment", *Weltwirtschaftliches Archiv*, 1985, Vol.121, No.3, doi:10.1007/bf02708194 (22 Kasım 2020), s. 574.

yatırım için yalnız maliyet-kar hesaplaması yapılmaktadır. Ancak, NPV modelleri tarafından yakalanamayan ve DYY`a önemli etki eden uluslararası kültürel ve siyasi faktörler de mevcuttur.[193]

Çokuluslu Şirketler`in karşılaştıkları kültürel ortam hakkında bir anlayış geliştirmeleri gerekmektedir. Tomasz Lenartowicz ve Kendall Roth`un önerdiği gibi, uluslararası işletme (international business) akademisyenleri genellikle kültürün önemli bir yapı olduğunu, çalışma alanının kültür ve onun etkileri hakkında daha fazla anlayışa ihtiyaç duyduğunu kabul etmektedirler.[194]

Uluslararası siyasi faktörler de dikkate alınmazsa, Çokuluslu Şirketler`i ve DYY`ı açıklayan teoriler eksik kalacaktır. Bir devletin siyasi durumu onun kültürel yapısıyla alakalı olarak gelişmektedir. Ve siyasi faktörler yabancı yatırımcılar tarafından dikkate alınmalıdır. Siyasi faktörler, özellikle de değiştiklerinde, Çokuluslu Şirketler`in bilgi toplama sürecini ve seçimlerini etkilemektedir. 1966`da Yair Aharoni, siyasi belirsizliğin DYY kararları üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Ona göre, Çokuluslu Şirketler maliyet durumlarından ziyade uluslararası siyasi belirsizlik konusunda daha fazla endişe duymalıdır. Maliyet durumları yavaş ve kademeli olarak değişmektedir. Uluslararası siyasi değişimler ise sert ve ani olabilmektedir (devrimler; darbeler; yaptırım rejimlerinin uygulanması; belirli bir firmaya veya sektöre karşı siyasi şiddet; kamulaştırma vb.).[195]

2.3.3.2. Ülkelerin Doğrudan Yabancı Yatırım Talebi

DYY`ın firmalar tarafından arzı yukarıda açıklanmıştır. Ancak yabancı yatırım sürecinin talep tarafı da vardır. Ülkeler neden DYY`ı yerli ekonomiye çekmeye çalışmaktadırlar? Bu anlamda, yerli ekonomilerin yabancı yatırımlardan genelde kazanç sağladığı beklenmektedir. Aksi halde neden milli ekonomiye yabancı sermayenin girmesine

[193] Hamid Hosseini, "An Economic Theory of FDI: A Behavioral Economics and Historical Approach", *The Journal of Socio-Economics*, 2005, Vol.34, No.4, doi: 10.1016/j.socec.2005.07.001 (22 Kasım 2020), s. 535.
[194] Tomasz Lenartowicz ve Kendall Roth, "A Framework for Culture Assessment", *Journal of International Business Studies*, 1999, Vol.30, No.4, doi: 10.1057/palgrave.jibs.8490839 (22 Kasım 2020), s. 781.
[195] Yair Aharoni, "The Foreign Investment Decision Process", Boston: Division of Research, 1966, Graduate School of Business Administration, Harvard University, https://archive.org/stream/foreigninvestmen0000ahar#page/n4/mode/1up/search/uncertainty (22 Kasım 2020), Ch. 4.

müsade edilsin ki? Doğrudan yabancı sermayelerin ev sahibi ülkeye siyasi, ekonomik, sosyal vb. alanlarda yararı mutlaktır.

Ekonomik faydayı Harry G. Johnson iki şekilde incelemektedir. Birincisi, DYY`ın ev sahibi ülkenin sermaye stokunu artırdığı ve teknolojisini geliştirdiği *refah* etkileri olarak tanımlamaktadır. Diğeri ise, milli gelirin emek sahipleri ile sermaye sahipleri arasında *yeniden dağıtım* etkileridir. Bu süreçler, ülkenin ekonomik büyümesi ve kalkınmasıyla yakından ilişkilidir.[196]

DYY ev sahibi ülkede refahı yükseltmektedir. Yerli pazarda ticaret yapmayı hedefleyen yabancı firmalar DYY ile ev sahibi ülkede maliyeti daha az olan mallar üretmektedir. Şöyle ki, ithal vergilerinden kurtulan ve daha verimli teknoloji ile üretim yapan yabancı firma, ev sahibi ülkenin ekonomisine daha ucuz mallar sunmaktadır. Taşıma bedelleri, vergiler vb. ek maliyetlerden kurtulduğu için eskiden ihtal yoluyla ev sahibi ülke ekonomisine arz ettiği mallardan daha ucuz mallar üretmektedir. Diğer taraftan, üretim ile GSYH`nı artırdığı (ekonomik büyüme) için yabancı yatırımlar dolaylı olarak da ev sahibi ülkenin refahını etkilemektedir.[197]

DYY`ın ekonomik büyümeyi destekleyen olumlu sonuçlara neden olmasının birçok nedeni vardır. DYY, bir ülkenin yerli yatırımcıların erişemeyeceği teknolojiler, bilgiler ve ülkenin sahip olmadığı uzmanlığı getirmektedir. Ve yabancı yatırımcılar küresel pazarlara daha kolay erişebilmektedir. Bunlar ekonomi genelinde verimlilik artışını körüklemektedir. Çokuluslu Şirketler`in yatırım süreci ile ilgili OLI* teorisindeki argümanlar firmalara üstünlük verirken aynı zamanda ev sahibi ülkenin ekonomisine dolaylı ve dolaysız etki etmektedir.[198]

---

[196] Harry G. Johnson, "The Efficiency and Welfare Implications of the International Corporation", The International Corporation: A Symposium, Charles Kindleberger (drl.), MIT Press, 1970, (22 Kasım 2020), ss. 43-44.
[197] A.g.e., s. 45.
* OLI- ownership, location, internalization gibi Dunning`in eklektik teorisinin üç bileşeninin ilk harflerinden oluşturulmuştur.
[198] José De Gregorio, "The Role of Foreign Direct Investment and Natural Resources in Economic Development", Multinationals and Foreign Investment in Economic Development, Edward M. Graham (drl.), 2005, doi:10.1057/9780230522954_9 (22 Kasım 2020), s. 186.

DYY ev sahibi ülke ekonomisine dahil olduğunda refah etkileriyle beraber ülke zenginliğinin yeniden dağıtımına da etki etmektedir. Ülke ekonomisinde üretimin kapital yoğunluklu ve emek yoğunluklu sektörlerinde çalışanlar arasında doğal kazanç farkları olmaktadır. Buna sebep ülkedeki üretim faktörlerinin teminatının* aynı olmamasıdır. Emek yoğunluklu üretim yapan bir ekonomide çalışanların kapital yoğunluklu üretimde ikame etme isteğine göre (daha fazla maaş için sektörel iş değiştirmekle) emek yoğunluklu üretim sektörlerinde işçi talebi artacaktır. Aynı zaman da kapital yoğunluklu üretim sektörlerinde işçi talebi azalacaktır. Bu süreçle ülkedeki kapital yoğunluklu sektördeki maaşlar azalırken, emek yoğunluklu sektörde maaşlar artacaktır. Bu durumda ülkedeki kazançlar (işçi açısından- maaş) az talep olan sektörden çok talep olan sektöre akmakla kazancın yeniden dağıtımını sağlayacaktır. Harry G. Johnson`a göre DYY, ev sahibi ülkenin piyasasında kapital yoğunluklu malların kazançlı olması sebebiyle kapital yoğunluklu sektöre yatırım yapacaktır.** Ve yukarıdaki yeniden dağıtım süreci çalışacaktır.[199]

* Coğrafi farklar ve tarihi gelişim sürecine bağımlı olarak bazı ülkelerde emek faktörü, bazılarında kapital faktörü göreceli olarak daha fazla bulunmaktadır. Daha az üretim faktörü olan sektörlerde göreceli olarak daha fazla kazanç bulunmaktadır.

** Aynı zamanda emek yoğunluklu mallar daha kazançlı olursa, emek yoğunluklu sektöre yatırım yapılacak ve dağıtım süreci çalışacaktır.

[199] Harry G. Johnson, *The Efficiency and Welfare Implications of the International Corporation*, ss. 46-47.

3. DEVLETLERARASI SİLAHLI ÇATIŞMALARIN DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR`A ETKİSİ

3.1. Çatışmaların Doğrudan Yabancı Yatırımlar`a Olumsuz Etkisi

Çokuluslu Şirketler`in yaptığı uzun dönemli yatırımlar ev sahibi ülkede bazı yerel risklerle karşılaşmaktadır. Bu risklerden biri ev sahibi ülkenin yatırım profilini etkileyen siyasi risktir. Siyasi risk ev sahibi ülkedeki siyasi etkileşimler nedeniyle Çokuluslu Şirketler`in nakit akışlarında beklenmeyen değişikliklerin gerçekleşmesine yol açabilir. Yani, ev sahibi ülkede her hangi bir nedenle mevcut siyasi durumun etkilenmesi ve bunun yabancı sermayeye dolaylı veya direkt etkisinin olması o ülkedeki siyasi riske işaret etmektedir. Bu sebeple siyasi risk daha doğru bir şekilde *"Çokuluslu Şirketler`in kararını negatif yönde etkileyen ve hedeflerine ulaşmasını engelleyen siyasi durumlar"* olarak ifade edilebilir.[200]

Genellikle, Çokuluslu Şirketler yerli yatırımcılar kadar iyi bilgilendirilmezler, yerel bağlantılar kuramazlar ve ev sahibi hükümet tarafından yerli yatırımcılarla aynı muameleyi görmezler. Dolayısıyla, yabancı yatırımcılar zorunlu olarak DYY`a yönelik hükümet politikalarını önemsemektedirler. Çünkü bu, yatırımlarının beklenen karlarını ve güvenliğini etkilemektedir. Devletlerarası silahlı çatışmanın hükümet politikalarını etkileyecek olması nedeniyle, yatırımcılar yatırım kararları verirken çatışmanın etkisini dikkate almaktadırlar.[201]

Devlet perspektifinden bakıldığında, iki devlet arasında çatışma olduğunda, her iki taraf da çatışmayı kazanmaya çalışmaktadır. Çatışma taraflarından birinden diğerine yapılan doğrudan yatırımlar, her iki taraf için güvenlik açısından *dışsallık* oluşturabilmektedir. Bir taraftan, DYY ev sahiplerinin ihtiyaç duyduğu sermaye ve yönetim bilgilerini beraberinde getirmekte, teknolojik yayılımı gerçekleştirmekte ve yerel istihdamı artırmaktadır. Bu ekonomik faydalar kolay şekilde gelişmiş askeri güce dönüşebileceğinden, bir ülke dış

[200] Mustafa Emir ve Ahmet Kurtaran, "Doğrudan Yabancı Yatırım Kararlarında Siyasi Risk Unsuru", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 2005, Vol.28, http://journal.mufad.org/attachments/article/546/6.pdf (22 Kasım 2020), s. 4.
[201] Quan Li ve Tatiana L. Vashchilko, *Dyadic Military Conflict, Security Alliances, and Bilateral FDI Flows*, s. 768.

yatırımlarını rasyonel olarak düşman bir ülkeye karşı sınırlandıracaktır.[202] Yani, çatışmada olduğu ülkelere yatırım yapmayacak ve bu ülkelerden gelen yatırımları kabul etmeyecektir.

Diğer taraftan da, büyük ölçekli çokuluslu şirketler genellikle sermaye yoğun endüstrilere yatırım yapmakta ve tekel veya oligopol* pazar yapıları oluşturmaktadır.[203] Düşman bir ülkeden gelen firmalar tarafından stratejik sektörlerde gerçekleşen hakimiyet kaçınılmaz olarak ev sahibi hükümet için ulusal güvenlik endişeleri yaratmaktadır. Ev sahibi hükümet bu tür yatırımları kısıtlamaktadır. Dolayısıyla, her iki hükümet de karşılıklı yatırım akışlarını kendi ulusal güvenliğine tehdit olarak algılarsa, hem giden hem de gelen yatırımların giriş, çıkış ve çalışma süreçlerini düzenlemeye çalışacaktır.[204]

Ev sahibi hükümetler vergi oranlarını artırabilir, karın geri gönderilmesini kısıtlayabilir, yabancı yatırımcıların güvenlik açısından hassas sektörlere erişimini ve hatta düşman ülke firmaların kamu varlıklarını sınırlayabilir. Yatırım yapan ülke hükümetleri, sermaye kontrolleri uygulayarak DYY`ın düşman ülkeye gitmesini önleyebilir. Bu durumda yalnızca DYY'ın giriş hacimleri değil, çıkış hacimleri de çatışmadan etkilenmektedir.[205]

Beklenmeyen bir çatışma, devletlerarası ilişkilerin kalitesi hakkında gerçek bilgileri ortaya çıkarmaya hizmet etmektedir. Çatışmadan sonra bu bilgiler ışığında, hükümetler ulusal güvenlik nedenleriyle düzenleyici politikalarını değiştirebilirler. Bu nedenle devletlerarası silahlı çatışma, karşılıklı yatırım akışlarını azaltan siyaset değişikliklerine sebep olabilir.[206]

Yatırımcılar, devletlerarası çatışma olasılığını sürekli olarak değerlendirmekte ve çatışma gerçekleşmeden yatırım kararlarını değiştirebilmektedirler.[207] Ancak, hükümetler gibi, yatırımcıların da mükemmel öngörüleri yoktur ve belirsizlik koşulları altında çalışmak zorundadırlar. Çünkü tüm riskleri dikkate almak imkânsızdır. Dolayısıyla, yatırımcıların

---

[202] A.g.m., s. 767.

* Oligopol, tekel sektörün tek bir aktörün değil az sayda büyük aktörlerin elinde bulunmasıdır.

[203] John M. Stopford, Susan Strange ve John S. Henley, Rival States, Rival Firms: Competition for World Market Shares, Cambridge University Press, 1991, (22 Kasım 2020), s. 186.

[204] Quan Li ve Tatiana L. Vashchilko, *Dyadic Military Conflict, Security Alliances, and Bilateral FDI Flows*, s. 767.

[205] A.g.m., s. 767.

[206] Quan Li, *Political Violence and Foreign Direct Investment*, s. 231.

[207] A.g.m., s. 228.

devletlerarası çatışmalar konusunda tahminleri ve vardıkları sonuçları genelde yanlıştır. Bazı belirsizlik türleri yereldir ve yatırımcılar tarafından çözülebilirdir. Çatışmaya bağlı sonuçlardan kaynaklanan belirsizlik türü ise yatırımlar üzerinde dışsallık oluşturma eğilimindedir. Yani devletlerarası çatışma ev sahibi ülkenin iradesine bağımlı olmadan da gerçekleşebilir. Örneğin, her zaman başka bir devlet diplomatik ilişkileri kesip ev sahibi ülkeye savaş ilan edebilir. Bu sebeple, yatırımcılar genellikle silahlı çatışmalar başladıktan sonra yatırımlarını veya tekrar yatırımlarını azaltmaya çalışmaktadırlar.[208]

Çokuluslu Şirketler, genellikle ev sahibi ülkede satılması amaçlanan mallar üretmektedir. Devletlerarası çatışma durumunda, milliyetçi duyguların yükselmesi muhtemeldir. Ev sahibi tüketiciler ve üreticiler, merkezi bir savaş ülkesinde bulunan bir Çokuluslu Şirketler`in ürünlerini boykot edebilirler. Diğer yandan, askeri şiddet genellikle ulaştırmaya, iletişime, kamu hizmetlerine ve piyasanın düzgün çalışmasına müdahale edilerek malların tesliminde gecikmelere neden olmakta ve yatırım varlıklarına doğrudan zarar vermektedir.[209]

Devletlerarası çatışma finansal piyasada paniğe, para birimi değerindeki oynaklığa ve ödeme sisteminde beklemelere neden olabilir. Dolayısıyla, herhangi bir siyasi değişikliğe yol açmasa bile, devletlerarası silahlı çatışma yine de karşılıklı yatırımları azaltabilir.[210]

Nigel Driffield, Chris Jones ve Jo Crotty, çatışma ülkelerinde siyasi riskin yabancı yatırımları azalttığı geleneksel yaklaşımına karşı olarak çatışma olan ülkelere yatırım yapmakta olan Çokuluslu Şirketler`in yatırım davranışlarını incelemektedirler. Çalışmada Çokuluslu Şirketler`in çatışma olan ülkelere yatırım yapma motivasyonu araştırılmaktadır.[211]

Literatüre katkı olarak Driffield vd., ev sahibi ülkeyi değil, yatırım yapan ülkeyi incelemeye almaktadırlar. Hipotezlerde, kurumsal olarak daha zayıf ülkelerin şirketlerinin çatışma bölgelerine daha fazla yatırım yaptığı ve doğal kaynaklarla ilgili sektörlerin diğer

[208] Quan Li ve Tatiana L. Vashchilko, *Dyadic Military Conflict, Security Alliances, and Bilateral FDI Flows*, s. 768.
[209] Quan Li, *Foreign Direct Investment and Interstate Military Conflict*, s. 55.
[210] Quan Li ve Tatiana L. Vashchilko, *Dyadic Military Conflict, Security Alliances, and Bilateral FDI Flows*, s. 768.
[211] Nigel Driffield, Chris Jones ve Jo Crotty, *International Business Research and Risky Investments, an Analysis of FDI in Conflict Zones*, s. 141.

sektörlere oranla çatışma bölgelerine daha fazla yabancı yatırım çektiği iddia edilmektedir.[212] Araştırma 1997-2009 dönemini, insani gelişim düzeyi düşük olan ülkelere (Bangladeş; Kolombiya; Kongo DR; Haiti; Irak; Nijerya; Somali; Sri Lanka; Sudan ve Zimbabve) yatırım yapan 2509 şirketi kapsamaktadır.[213]

Araştırma sonucunda Driffield vd.`in, incelemeye alınan şirketlerden 540`tan fazlasının iç çatışma olan (internal conflict) ülkelere yatırım yaptığını bulmuşlar. Diğer önemli bulgu kurumsal olarak zayıf olan ülkelerin (home country) şirketlerinin çatışma olan ülkelere daha fazla yatırım yapıyor olmasıdır. Yani, kurumsal sosyal sorumluluğa önem vermeyen ülkelerden olan firmalar firma imajı açısından değil, daha çok kar yoğunluklu yatırım yapmaya çalışmaktadırlar. Daha güçlü kurumsal sosyal sorumluluk (Corporate Social Responsibility- CSR) gelenekleri olan ülkelerin şirketleri iç çatışma olan ülkelere daha az yatırım yapmaktadırlar.[214]

Çokuluslu Şirketler`in bu yatırım karakterini de dikkate almak gerekmektedir. Driffield vd.`in de vardığı sonuç siyasi istikrarsızlığın DYY`a negatif etkisi argümanının yanlış olmadığı, ancak özel koşullarda bazı yatırımcıların çatışma bölgelerine de yatırım yaptığı şeklindedir.[215]

Yukarıdaki çalışmalardan görüldüğü üzere ev sahibi ülkede çatışmaların yarattığı siyasi riskin DYY`ın giriş hacimleri üzerinde etkisi ile alakalı farklı sonuçlar bulunmaktadır. Bu anlamda literatürdeki siyasi riskin DYY`ın hacimlerine iddia edilen olumsuz etkisi yeniden araştırılmalıdır.

3.2. Araştırma Hipotezleri

3.2.1. Çatışmanın Olup Olmamasının Doğrudan Yabancı Yatırımlar`a Etkisi

Çatışmaların yabancı yatırımlar ile ilişkisini araştıran ampirik çalışmalarda genel olarak çatışma değişkeni dar şekilde kavramsallaştırılmaktadır. Araştırmacılar, ülkede

[212] A.g.m., ss. 143-144.
[213] A.g.m., s. 146.
[214] A.g.m., s. 151.
[215] A.g.m., s. 151.

herhangi bir zaman periyodunda (genelde bir takvim yılında) çatışma değişkenini onun varlığı ve yokluğu şeklinde ifade etmektedirler.[216]

Bu modele göre araştırmacılar, çatışmanın olduğu ve olmadığı zaman aralıklarındaki yabancı yatırım hacimlerinin nasıl değiştiğini anlamaya çalışmaktadırlar. Çatışma yaşandığı dönemde yabancı yatırımların hacmi artarsa bu ilişki olumlu, azalarsa olumsuz olarak nitelendirilmektedir. Literatürdeki çalışmalarda kurulan modeller genelde yukardaki gibi olmakta ve çatışmaların ev sahibi ülkede yabancı yatırımlara olumsuz etkisi araştırılmaktadır. Örneğin, Quan Li, siyasi şiddetin (political violence) DYY`ın giriş hacimleri üzerindeki etkisini araştırmaktadır. Yazar, literatürdeki çalışmalardan farklı olarak yatırım davranışlarına odaklanmaktadır.[*] Literatüre katkı olarak farklı çatışma türlerinin (civil war; interstate war; transnational terrorism) DYY`ın giriş hacimlerine etkisini ve yatırımdan önce (ex ante) ve sonra (ex post) yaşanan siyasi risk durumlarının yabancı yatırımlara etkisini incelemektedir. Yazar, maliyeti yüksek olan devletlerarası çatışmanın vergi oranlarını artırabileceğini; iç savaşlar hükümet değişimi ile sonuçlanırsa, eski hükümeti destekleyen yabancı şirketlerin yatırımlarının kamulaştırılabileceğini; teröre destek ihtimali ile hükümetlerin yabancı yatırımcıları daha sık denetleyebileceğini ve baskı uygulayabileceğini iddia etmektedir.[217]

---

[216] Colin M. Barry, *Peace and Conflict at Different Stages of The FDI Lifecycle*, s. 1.

[*] Ampirik analiz 129 ülkenin 1976-1996 dönemi verilerini kapsamaktadır. Bağımlı değişken olarak yıllık DYY`ın giriş hacmi dahil edilmektedir. Veri analizi dyadic (ikili) değil, ülke verilerinin monadic (tek ülke) incelemesi ile yapılmaktadır. Bağımsız değişkenlerden biri olarak iç savaş verileri Fearon ve Laitin (2003)`in ilgili çalışmasından alınmaktadır. Bu çalışmada iç savaş verileri analize alınan bir takvim yılında ülkede iç savaş gözlemlenmişse "1", gözlemlenmemişse "0" ile sembolize edilmektedir. Devletlerarası savaş verileri Gleditsch, Wallensteen, Eriksson, Sollenberg, ve Strand (2002) ilgili çalışmasındaki Armed Conflict Database (1946-2000) veri setinden alınmıştır. Çalışmadaki veri işleme yöntemi olarak bir takvim yılında ülkede silahlı çatışma kurbanlarının istatistiği 1000`den fazlaysa "1" (n>1000), 1000`den azsa "0" (n<1000) ile sembolize edilmektedir. Terör verileri bazı çalışmalardaki (Mickolus, 1982; Mickolus, Sandler, Murdock, & Fleming, 1989, 1993, 2002) International Terrorism: Attributes of Terrorist Events (ITERATE) veri setinden alınmaktadır. Bu çalışmalarda değişkenler bir takvim yılında ülkede olan terör olaylarının toplam sayı ile ifade edilmiştir (s. 241). Kontrol değişkenleri olarak yazar, piyasa büyüklüğü; ekonomik gelişmişlik durumu; büyüme oranı; döviz kuru istikrarı ve döviz girişlerini incelemektedir. Kontrol değişkenleri için verileri Dünya Bankası`nın (1999) World Development Indicators veri setinden alınmıştır (s. 244).

[217] Quan Li, *Political Violence and Foreign Direct Investment*, s. 236.

Ampirik inceleme sonucunda Quan Li, tahmin edilmeyen iç çatışmaların yatırımcıların yatırım yeri ve hacmindeki yatırım sonrası seçimlerini negatif etkilerken, beklenen iç çatışmalarınsa etkilemediğini; tahmin edilmeyen devletlerarası çatışmaların ülkenin yatırım yeri (investment location veya ex post risk) olarak seçilmesini etkilediğini, ancak yatırım hacmini etkilemediğini; beklenen devletlerarası çatışmaların (ex ante risk) yabancı yatırımcıların yatırım sonrası yer ve hacim seçimleri üzerinde etkisinin olmadığını; beklenen terör olaylarının yatırım sonrasında etkisiz olduğunu; tahmin edilmeyen terör olaylarının yatırım sonrası etkilerinin bulunmadığını belirtmektedir. Yazar devletlerarası çatışmanın DYY hacimlerini etkilememesi sonucunu analizin diyadik olarak yapılmadığına bağlamaktadır.[218]

Ancak bu iddia tartışmalıdır. Çünkü, diyadik inceleme modelinde, arasında çatışma bulunan ülke çiftlerinin birbirine yatırım yapacağı beklenmemektedir. Karşılıklı ticaret çalışmalarında olduğu gibi düşman (çatışma yapılan) ülke ile ekonomik etkileşimler çatışma sürecinde azalma göstermelidir. Bu modelde yalnızca çatışma taraflarının karşılıklı yatırımları incelenmekte ve ev sahibi ülkeye çatışmaya taraf olmayan ülkelerden gelen yatırımlar dikkate alınmamaktadır. Bu durumda çatışmanın yaratdığı siyasi riskin ev sahibi ülkedeki tüm yabancı yatırımları etkilemediği düşünülebilir. Ancak teorik varsayım siyasi riskin yatırım profilini değiştirerek ev sahibi ülkede bulunan tüm yabancı yatırımları etkilediği yönündedir.

Quan Li`ye benzer şekilde, Madhav Joshi ve Jason Michael Quinn de iç çatışmaların DYY`ın hacimlerine olumsuz etkisi genel yaklaşımını araştırmaktadırlar. Yazarlara göre, literatürdeki yaklaşımın aksine çatışma sonrası dönemde yatırım hacimleri artmaktadır.[219] Çünkü, çatışma sonrası dönemde yüksek siyasi risk bulunmamaktadır. Yazarlar bu durumu, tarihte hiçbir zaman bitmiş iç çatışmadan hemen sonra diğer çatışmanın yaşanmamasıyla ilişkilendirmektdirler.[220] Yani çatışma sonrası dönem yatırım için çok elverişli olmaktadır.

[218] A.g.m., s. 252.
[219] Madhav Joshi ve Jason Michael Quinn, *Civil war termination and foreign direct investment*, 1989–2012, s. 1.
[220] A.g.m., s. 2.

73 ülkenin çatışma ve yatırım verilerinin analizi sonucunda Madhav Joshi ve Jason Michael Quinn, kapsamlı barış antlaşması ile sonlanan iç çatışmadan sonra ülkelere yüksek DYY girişi olduğunu gözlemlemektedirler.[221]

Diğer bir çalışmada, Matthias Busse ve Carsten Hefeker, siyasi risk ve DYY`ın giriş hacimleri arasındaki ilişkiyi araştırmaktadırlar. Çalışmanın başlıca amacı yabancı yatırımlara etki eden bir dizi faktörleri[*] test etmektir. Bu faktörler Political Risk Services Group (PRS) tarafından hazırlanan International Country Risk Guide (ICRG)[**] risk endeksi yönteminde incelenen değişkenlerdir.[222] Ampirik incelemede yazarlar, 1984-2003 arası dönemi kapsayan verileri Arellano-Bond GMM[***] (veya system GMM) tekniği ile test etmektedirler.[223]

Sonuç itibariyle Matthias Busse ve Carsten Hefeker, yatırım profilinin, sivil ve devletlerarası çatışmaların, etnik gerginliklerin ve demokratik hesap verebilirliğin DYY`ın giriş hacimleri ile istatistiksel olarak önemli bir korelasyona sahip olduğunu iddia etmektedirler.[224]

---

[221] A.g.m., s. 15.

[*] ICRG değişkenleri çalışmada bağımsız değişkenler olarak ele alınmaktadır. Bağımlı değişken olarak 83 gelişmekte olan ülkenin Dünya Ticaret Örgütü`nden (2004) alınan yıllık DYY`ın giriş hacimleri kullanılmaktadır. Kontrol değişkenleri olarak ise, GSYH ile ölçülen ülke ekonomisinin büyüklüğü (market size); ekonominin yıllık büyüme oranı; ithal ve ihracat hacimleri toplamının GSYH`daki oranı ile ölçülen ticari açıklık ve enflasyon oranı gibi makroekonomik faktörler incelenmektedir.

[**] ICRG yöntemi ile ülkelerin siyasi risk derecesini değerlendirmek için siyasi ve ekonomik faktörler incelenmektedir: hükümetin istikrarı; sosyo-ekonomik koşullar; yatırım profile; sivil ve devletlerarası çatışmalar; yolsuzluk; ordunun siyasette temsili; dini gerilimler; hukuk ve düzen seviyesi; etnik gerilimler; demokratik hesap verebilirlik ve bürokrasinin kalitesi (government stability, socio-economic conditions, investment profile, internal and external conflict, corruption, military in politics, religious tensions, law and order, ethnic tensions, democratic accountability, and the quality of bureaucracy).

[222] Matthias Busse ve Carsten Hefeker, *Political Risk, Institutions and Foreign Direct Investment*, ss. 398-400.

[***] Verilerin panel analizinde Arellano-Bond yönteminde, bireysel etkileri ortadan kaldırmak için regresyon denkleminin ilk farkı alınmaktadır. Daha sonra, bağımlı değişkenin daha derin gecikmeleri (deeper lags), bağımlı değişkenin (endojen olan) farklı gecikmeleri için araçlar olarak kullanılır. (Daha fazlası için bknz: Manuel Arellano ve Stephen Bond, "Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations", *The Review of Economic Studies*, 1991, Vol.58, No.2, doi:10.2307/2297968)

[223] A.g.m., s. 414.

[224] A.g.m., s. 415.

Matthias Busse ve Carsten Hefeker`in inceleme modelinde değişkenler arasında korelasyon araştırılmaktadır. İnceleme nedensel olmadığı için değişkenler arasındaki ilişkinin yönünü ve karakterini kesinleştirmek güçleşmektedir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi tam açıklamak için nedensellik ilişkisi (örneğin, regresyon) yöntemleri faydalıdır. Nedensel yöntemli modellerde değişkenler arasındaki ilişkinin olumlu/ olumsuz veya doğrusal/ eğrisel olduğu açıklanmakta ve ilave ampirik testlere gerek kalmamaktadır. İlaveten, akademik çalışmaların pratik alanlarda kullanılabilmesi için nedensellik önemli etken olabilmektedir. Çünkü siyaset yapıcılar veya ekonomistler nedensel olarak modellenmiş çalışma sonuçlarını kolay şekilde kullanabilmektedirler. Buna göre nedensel ilişkili çalışmaların pratik kullanım değeri daha fazladır. Bu anlamda siyasi etkileşimlerin yabancı yatırımlara nedensel etkisi ve bunun tersini araştıran modeller daha faydalı sonuçlar doğurabilmektedir.

Quan Li ve Tatiana Vashchilko, devletlerarası silahlı çatışmaların ve güvenlik ittifaklarının (security alliances) karşılıklı yabancı yatırımlara etkisini araştırmaktadırlar.[*] Yazarlar, devletlerarası silahlı çatışmaların karşılıklı DYY`ı azalttığını ve güvenlik ittifaklarının (özellikle, defansif aliansların) karşılıklı DYY`ı artırdığını iddia etmektedirler.[225]

[*] Araştırma 1980-2000 dönemi 29 OECD`e üye ve 29 OECD`e üye olmayan ülkelerin dyadik verilerini test etmektedir. System GMM tekniğ ile 1117 dyadik (iki ülke) vaka test edilmektedir. Bağımlı değişken olarak, DYY verileri OECD International Direct Investment Statistics Yearbook veri setinden alınmaktadır (s. 770). Bağımsız değişken olarak silahlı devletlerarası çatışma verileri Militarized Interstate Dispute (MID) setinden dahil edilmektedir. Bu değişken, incelemeye alınan bir takvim yılında bir devlet diğerine karşı silahlı çatışma gözlemlenmişse "1", gözlemlenmemişse "0" şeklinde sembolize edilmektedir. Diğer bağımsız değişken olan güvenlik ittifakları devletlerarası resmi sözleşmelerle ölçülmektedir. Bu veriler Bennett ve Stam (2000)`ın çalışmasındaki EUGene yazılımından alınmaktadır. İki ve daha artık devlet ittifaktaysa bu değişken "1", her hangi bir ittifak (pact, alliance) yoksa "0" ile sembolize edilmektedir (s. 773). Kontrol değişkenlerine ülke çiftleri (dyads) arasındaki mesafe; OECD Bilateral Trade Database (2005)`den alınan karşılıklı ticaret hacmi; yatırım ve ev sahibi ülkelerin ekonomik gelişme durumunu gösteren kişibaşına GSYH`nın miktarı ve pazarın büyüklüğünü gösteren ev sahibi ülkenin nüfus verileri Dünya Bankı`nın World Development Indicators (2008) veri setinden alınmaktadır (s. 773).

[225] Quan Li ve Tatiana L. Vashchilko, *Dyadic Military Conflict, Security Alliances, and Bilateral FDI Flows*, s. 769.

Ampirik bulgular, silahlı çatışmaların yüksek ve düşük gelirli ülke çiftleri arasındaki ikili yabancı yatırımları azalttığını, güvenlik ittifaklarının ise artırdığını göstermektedir. Yüksek gelirli ülke çiftleri arasındaki DYY hacimlerine ne devletlerarası silahlı çatışmalar, ne de güvenlik ittifakları önemli bir etki etmemektedir.[226]

Bu araştırma modelinde yazarlar literatürde ele alınan gelişmekte olan ülke (düşük gelirli ülkeler) örneklerine yüksek gelirli ülkeleri de ilave etmektedirler. Li (2006)`nin iddia ettiği gibi bu çalışmada ülke çiftleri araştırılmıştır. Ancak çalışmada, siyasi riskle sonuçlanan silahlı çatışmaların ev sahibi ülkenin yatırım profilini diğer yabancı yatırımlar açısından nasıl etkilediği açıklanmamaktadır.

Literatürdeki, çatışmaların yabancı yatırımlara olumsuz etkisi genel varsayımını araştıran Kim Haksoon, DYY hacimleri ile siyasi istikrar durumu arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Siyasi istikrarsızlığa neden olan siyasi riskin sermaye akışlarına olumsuz etki ettiğini savunan Robert E. Lucas (1990)`tan farklı olarak, DYY`ın giriş hacimlerinin istikrarsızlığın yüksek olduğu ülkelerde daha çok bulunduğu iddia edilmektedir. İlaveten literatürdeki diğer çalışmalardan farklı olarak DYY`ın çıkış hacimlerini de modele dahil eden Haksoon, istikrarın yüksek olduğu ülkelerde DYY`ın çıkış hacimlerinin yüksek olduğunu da iddia etmektedir.[227] Çalışma hipotezlerini destekleyen bulgularla yazar, Colin M. Barry`nin *genel olarak çatışma ve DYY arasında kabul gören olumsuz ilişkinin ampirik sonuçlarla desteklenmediği* iddiasını güçlendirmektedir.[228]

Yukarıdaki çalışmaların farklı sonuçları göz önüne alındığında devletlerarası silahlı çatışma durumlarıyla DYY hacimleri (giriş ve çıkış) arasındaki literatürde genel kabul görmüş nedensellik ilişkisinin test edilmesi gerekmektedir.

H1: Devletlerarası silahlı çatışmalar DYY`ın (ülkeye gelen ve ülkeden çıkan) hacimlerini olumsuz etkilemektedir.

---

[226] A.g.m., s. 777.
[227] Haksoon Kim, "Political Stability and Foreign Direct Investment", *International Journal of Economics and Finance*, 2010, Vol.2, No.3, doi:10.5539/ijef.v2n3p59 (22 Kasım 2020), ss. 59-60.
[228] Colin M. Barry, *Peace and Conflict at Different Stages of The FDI Lifecycle*, s. 4.

3.2.2. Çatışma Yoğunluğunun Doğrudan Yabancı Yatırımlar`a Etkisi

Çatışmanın olup olmamasının yatırım hacimlerine etkisini araştıran çalışmalardan farklı olarak Colin M. Barry, çatışmanın olmamasının onun sonuçlarının ve yarattığı siyasi risk ve istikrarsızlığın olmaması anlamına gelmediğini iddia etmektedir. Barry`ye göre, çatışmanın getirdiği maliyetler onun olup olmaması ile değil, yoğunluğu ve süresi (çatışmanın ne kadar devam etmesi) ile ifade edilebilir. Bu durum çatışma sonuçlarının çatışmadan sonra da devam etmesi anlamına gelmektedir.[229] Örneğin, çatışmanın yarattığı siyasi risk (hükümette istikrarsızlık vb.) durumu uzun yıllar devam edebilmektedir.

Ev sahibi ülkede yatırım yapan şirketlerin üretkenliğine ve verimliliğine olumsuz etkisini çatışmanın yoğunluğu ve süresi ile ilişkilendiren Barry, çatışmanın yeniden yatırımların (reinvestment) önünü kestiğini, ancak Çokuluslu Şirketler`in ülkeden çıkmasına sebep olmadığını iddia etmektedir.[230] Yazara göre, Çokuluslu Şirketler iç savaş uzun bir süre devam ettiğinde ev sahibi ülkeni terk etmektedir.[231]

Çatışma süresinin Çokuluslu Şirketler`in yatırım kararlarına etkisi çatışma yoğunluğu kadar doğrusal olmasa da piyasanın işlevinin bozulmasına yol açması nedeniyle ortaya çıkmaktadır.[232] Çalışma modeli olarak Barry, ev sahibi ülkenin iç savaşları ve DYY`ın giriş hacimleri arasındaki ilişkisini monodik olarak analiz etmektedir. Yazar hipotezlerini çatışmanın yoğunluğu ve süresinin Çokuluslu Şirketler`in ülkeye dahil olması (entry- ilk yatırım); genişlemesi (expansion- tekrar yatırım) ve çıkması (exit- yatırımları geri çekmesi) süreçleriyle nedensel ilişkisi üzerine kurmaktadır.[233]

Barry`ye benzer şekilde, Robert G. Blanton ve Clair Apodaca, iç çatışmaların yoğunluğunu analiz modeline dahil etmektedirler. Yazarlar, Heckman Model tekniği ile 1990-1996 yılları arasında tüm gelişmekte olan ülkelerde ekonomik globalleşmenin farklı etkenlerinin (bilgiye erişim; ticaret; yabancı yatırımlar ve yabancı yardımların) sivil

[229] A.g.m., ss. 1-2.
[230] A.g.m., s. 4.
[231] A.g.m., s. 2.
[232] A.g.m., s. 5.
[233] A.g.m., s. 8.

çatışmalara etkisini araştırmaktadırlar.[234] Ampirik incelemede iç çatışma, başlaması ve yoğunluğu olmak üzere (occurrence ve intensity) iki farklı değişken şeklinde ele alınmaktadır.[235]

Bağımlı değişkenler[*] olan iç savaşın başlaması ve yoğunluğu iki farklı aşamada test edilmektedir. İlk aşamada bir takvim yılında ülkede iç savaşın olup olmaması incelenirken, ikinci aşamada iç savaşın yoğunluğu dahil edilmektedir. Wallensteen ve Sollenber (2001)`in çalışmasında iç savaşlar üç yoğunluk derecesine ayrılmaktadır.[**]

Araştırma sonucunda ekonomik globalleşmenin bileşenleri olarak dahil edilen uluslararası ticaret; DYY; portföy yatırımları ve ODA yardımlarının çatışmanın yoğunluğuna etkisinin, çatışmanın başlamasına etkisinden daha fazla olduğu bulunmuştur. DYY istisna olmakla beraber, diğer ekonomik değişkenlerin iç çatışmanın başlamasıyla ilişkisi bulunmamaktadır. DYY ve ODA yardımları iç çatışmanın yoğunluğu ile olumsuz ilişkilidir.[236]

---

[234] Robert G. Blanton ve Clair Apodaca, *Economic Globalization and Violent Civil Conflict: Is Openness a Pathway to Peace?*, s. 599.
[235] A.g.m., s. 606.
[*] Bağımlı değişken Wallensteen ve Sollenber (2001)`in çalışmasından alınmaktadır. Bu çalışmada en az 25 çatışma kurbanı (battle related death) olan iç savaşlar dikkate alınmaktadır (s. 603).
Bağımsız değişkenler olarak, ekonomik küreselleşmeni artıran faktörler ele alınmaktadır. DYY ve portföy yatırım verileri İMF`nin veri tabanından dahil edilmektedir. Yabancı yardımlar olarak ODA (Official Development Assistance) yardımları OECD`nin veri tabanından alınmaktadır. Media Access verileri ülkedeki her 1000 kişiye düşen medya kurumu sayısı ile hesaplanmaktadır (ss. 604-605).
Kontrol değişkenleri olarak iç savaşlara etki eden demokrasi durumu; ülke nüfusunun sayı; nüfustaki etniki oran; askeri harcamalar (askeri harçların GSYH`daki oranı); ekonomik büyüme oranı ve refahı gösteren kişibaşına düşen GSYH miktarı incelemeye alınmaktadır (s. 606).
[**] Bir takvim yılında 1000`den az savaş kurbanı olan (*minor*); 1000`den az ama tüm çatışma seyri boyu 1000`den fazla (*intermediate*); bir yılda 1000`den fazla savaş kurbanı (*war*) olan çatışmalar.
[236] A.g.m., s. 609.

Bir diğer çalışmada Dongkyu Kim, gelişmekte olan ülkelerde devletlerarası çatışmaların yabancı yatırımlara etkisini araştırmaktadır. İnceleme* 1980-2000 dönemini kapsamaktadır.[237]

Barry`nin çatışmanın bitmesine rağmen risklerin devam etmesi iddiasına benzer şekilde Dongkyu Kim, devletlerarası çatışmanın yabancı yatırımlar için devam eden (enduring) ve barış ile sınırlanan (ephemeral) olmak üzere iki farklı türde risk yarattığını ileri sürmektedir. İlaveten, çalışmada yalnızca DYY değil, Doğrudan Portföy Yatırımlar (DPY)`ı da incelenmektedir. Kısaca yazar, gelişmekte olan ülkelerde devletlerarası çatışmaların DYY ve DPY üzerindeki olumsuz etkisini araştırmaktadır.[238]

Çalışmanın hipotezleri, devletlerarası çatışmaların yabancı yatırımlar için hem sürekli, hem de geçici riskler taşıdığını; devletlerarası çatışmaların DYY`a, portföy yatırımlara nazaran daha fazla etki ettiğini; devletlerarası çatışmaların ülkelerin yüksek düşmanlık durumunda yabancı yatırımları daha fazla etkilediğini kapsamaktadır.[239]

---

* Yapılan monadik ampirik incelemede bağımlı değişken olarak, World Development İndicators (WDI) veri tabanından alınan yıllık DYY ve portföy yatırım girişinin ülke GSYH`daki oranı (%) ele alınmaktadır.
Bağımsız değişkenler olarak ele alınan devletlerarası çatışma durumları COW (Correlates of War Project)`nin Militarized Interstate Dispute (MID) 3.1 veri setinden alınmaktadır. Analiz yıllarında devletlerarası çatışmaların değeri maksimum "1" ile "0" arasında değişecek şekilde gösterilmektedir. Kontrol değişkenleri olarak aşağıdaki faktörler dahil edilmektedir: Heston vd. (2012)`nin çalışmasından alınan kişibaşına düşen GSYH reel değeri; market büyüklüğünü gösteren ve WDI`den alınan ülke nüfusu; enflasyon oranı (tüketici fiyat endeksindeki -Consumer Price İndex- enflasyon oranı); yıllık ihracat ve ithalın toplamının GSYH`ya oranı ile ölçülen ve WDI`den alınan ticaret açıklığı; Jensen (2008)`nin çalışmasından alınan demokrasi durumu (-10 ile 10 arasında değerlendirilen bu değişken ülke skoru 6`dan yukarıysa "1", aşağıysa "0" ile sembolize edilmiştir); COW`nun Alliances veri setinden alınan devletlerin ittifaklara katılması durumu (ülkenin incelemeye alınan yılda içerisinde olduğu ittifakların (alliance) sayı ile sembolize edilmiştir/ Li ve Vashchilko, 2010); Armed Conflict Dataset of Uppsala Conflict Data Program`dan alınan iç savaş durumu (yıllık en az 25 savaş kurbanı ile ölçülen bu veriler ülkede yıl içerisinde iç savaşların sayı ile değerlendirilmektedir); Laeven ve Valencia (2008)`nın çalışmasındaki Systemic Banking Crises veri setinden alınan ülke ekonomilerinin kriz durumu (ülke ekonomisi krizdeyse "1", değilse "0" ile sembolize edilmektedir).

[237] Dongkyu Kim, *The Effects of Inter-state Conflicts on Foreign İnvestment Flows to The Developing World: Enduring vs Ephemeral Risk of Conflicts*, s. 1.
[238] A.g.m., s. 2.
[239] A.g.m., ss. 8-10.

Çalışmanın sonucunda Kim, savaşın (war) yabancı yatırımlara negatif ve artan etkisi olduğunu bulmaktadır. Savaş gelicek kazançları azaltmakla ülkeyi yabancı yatırımlara daha az cazib hale getirmektedir. Ancak güç kullanımının (use-of-force) her zaman savaşa yol açmayacağı iddia edilmektedir. Bununla yazar, devletlerarası silahlı çatışmaların farklı yoğunluk derecelerinin yabancı yatırımlara etkisini test etmektedir. Sonuç olarak gelişmekte olan ülkelerde devletlerarası silahlı çatışmaların ülkeye gelen DYY`a negatif etkisinin portföy yatırımlara nazaran daha fazla olduğu tespit edilmektedir.[240]

Öncelikle yazar, ampirik incelemeye yalnızca gelişmekte olan ülkeleri dahil etmektedir. Ancak yüksek gelire sahip olan (gelişmiş) ülkelerin de çatışmada olduğu durumlar bulunmaktadır (Örneğin, ABD; Büyük Britanya; İsrail; Avustraliya vd.). Bu anlamda devletlerarası çatışmaya taraf olan tüm ülkelerin incelemeye dahil edilmesi sonuçların daha kapsamlı ve genellenebilir olmasına sebep olacaktır. Aynı şekilde, Blanton ve Apodaca (2007) da ampirik araştırmada yalnızca gelişmekte olan ülkelerdeki iç çatışmaları dikkate almaktadırlar.

Diğer tarafdan kontrol değişkenlerinin geniş tutulması çalışmanın sonuçlarının güvenilirliğini artırmaktadır. Ancak, araştırmada yalnızca giriş yatırım hacimleri araştırılmaktadır. Bu anlamda Kim Haksoon`un inceleme modelinde olduğu gibi DYY ve DPY çıkış hacimleri de bağımlı değişkenler gibi modele dahil edilebilirdi. Dongkyu Kim`in modele dahil ettiği devam eden (enduring) ve barış ile sınırlanan (ephemeral) çatışma risklerinin çıkış yatırım hacimleri üzerindeki etkisi literatüre önemli katkı olabilirdi.

Blanton ve Apodaca, Dongkyu Kim`den farklı olarak nedensellik modelini ekonomik değişkenlerden çatışmalara doğru kurmaktadırlar. Yazarlar, iç çatışmaya etki eden DYY giriş hacimlerini değerlendirerek *fırsat maliyeti* argumanına katkı sağlamaktadırlar.

Yukarıdaki çalışmalarda çatışmaların yoğunluk derecesi ile DYY`ın giriş hacimleri arasındaki ilişki araştırılmaktadır. Literatürdeki bu inceleme modellerine DYY`ın çıkış hacimlerini de dahil etmek gerekmektedir. Çünkü, çatışmaların yarattığı riskler ülkedeki

[240] A.g.m., s. 14.

yatırım profiline etki etmekle yerli yatırımcıları yabancı ülkelere yatırım yapmaya motive edebilir ve dolaysıyla DYY`ın çıkış hacimlerini olumlu etkileyebilir.

Diğer taraftan yabancı yatırımcılar genellikle ev sahibi ülkede satılması amaçlanan mallar üretmektedir. Devletlerarası çatışma durumunda, milliyetçi duyguların yükselmesi muhtemeldir. Ev sahibi tüketiciler, üreticiler ve hükümetler merkezi bir savaş ülkesinde bulunan bir Çokuluslu Şirketler`in ürünlerini boykot edebilirler.[241] Hükümetler kendi ülkelerinden diğer ülkelere yapılan yatırımların bu ülkelerin askeri gücünü geliştirdiğini hesaba katarak DYY`ın çıkış hacimlerini düşman ülkelere gitmemesi için sınırlamaya çalışabilirler.[242] Bu durumlar da DYY`ın çıkış hacimlerine olumsuz etki edebilir.

H2: Devletlerarası silahlı çatışmaların yoğunluğu DYY`ın (ülkeye gelen ve ülkeden çıkan) hacimlerini olumsuz etkilemektedir.

3.2.3. Çatışma Nedeninin Doğrudan Yabancı Yatırımlar`a Etkisi

Literatürdeki çalışmalar arttıkça araştırmacılar değişkenlerin farklı türlerine (karakterlerine; süreçlerine vb.) doğru inceleme modellerini derinleştirmektedirler. Bu anlamda daha çok bağımlı ve bağımsız değişkenlerin spesifik türleri genel değişkenden ayrılarak ele alınmaktadır. Örneğin, Robert G. Blanton ve Clair Apodaca (2007) küreselleşmenin bileşenleri olan DYY ve portföy yatırımlarını incelemekteyken, Margit Bussman (2010) DYY`ın giriş, çıkış ve stok hacimlerini analiz etmektedir. Diğer bir örnek olarak, Quan Li (2006) farklı çatışma türlerinin DYY`ın giriş hacimlerine etkisini araştırırken, Dongkyu Kim (2016) devletlerarası çatışmaların yoğunluğunun yabancı yatırımlara etkisini araştırmaktadır. Bu süreç literatürün derinleşmesine, yani gelişmesine sebep olmaktadır.

Literatürdeki çatışma ve DYY değişkenleri arasındaki ilişkiyi inceleyen bir çok çalışmada DYY`ın giriş hacimleri ele alınmaktadır. Ülkeye dahil olan tüm DYY hacimlerinin çatışmadan aynı şekilde etkilenmeyeceğini iddia eden Chengchun Li, Syed M. Murshed ve

[241] Quan Li, *Foreign Direct Investment and Interstate Military Conflict*, s. 55.
[242] Quan Li ve Tatiana L. Vashchilko, *Dyadic Military Conflict, Security Alliances, and Bilateral FDI Flows*, s. 767.

Sailesh Tanna, gelişmekte olan ülkelerde iç savaşların (civil war) yabancı yatırımlar üzerindeki etkisini araştırmaktadırlar. Yazarlar, ülkeye dahil olan DYY`ı sektörel (primary, secondary, tertiary) olarak ifade ederek, iç savaşların sektörel olarak yabancı yatırımları nasıl etkilediğini test etmeye çalışmaktadırlar. Bu mantıkla yazarlar, gelişmekte olan ülkelerde iç savaşların ülkeye dahil olan yabancı yatırımlara sektörel bazda aynı şekilde etki etmediğini iddia etmektedirler.[243]

Değişkenler[*] arasındaki ilişkiyi system-GMM veri işleme tekniği ile inceleyen Chengchun Li vd., gelişmekte olan ülkelerde çıkan (out breaks) iç savaşın temel (primary) sektöre yapılan yıllık DYY`ın girişini etkilemediğini, aynı zamanda diğer iki sektördeki (imalat ve hizmet sektörleri) yabancı yatırımları önemli şekilde azalttığını iddia etmektedirler.[244]

DYY`ın iç çatışmaların çıkma olasılığı üzerinde etkisini araştıran Andreea S. Mihalache-O'Keef de DYY`ın sektörel stokunu ele almaktadır. Yazar, üçüncül (tertiary) sektördeki (finans; sağlık vb.) DYY`ın iç çatışmanın çıkma olasılığını azalttığını, birincil (primary) sektördeki (doğal kaynak; maden vb.) DYY`ın ise artırdığını iddia etmektedir.[245]

---

[243] Chengchun Li, Syed Mansoob Murshed ve Sailesh Tanna, *The Impact of Civil War on Foreign Direct Investment Flows to Developing Countries*, s. 490.

[*] Araştırma 2003-2012 dönemini kapsamaktadır. İncelemede Dünya Bankı`nın bu dönem arasında aşağı ve orta (low and middle) gelir düzeyinde sınıflandırılan 128 gelişmekte olan ülkenin verileri dahil edilmektedir (s. 6).
Bağımlı değişken olan DYY`ın girişi www.fdimarkets.com veri tabanından alınmaktadır. Bağımsız değişken olan iç savaş verileri UCDP/PRIO Armed Conflict veri setinden alınmaktadır. Bu veriler 1946-2012 dönemindeki tüm çatışma türlerinin verilerini kapsamaktadır. İç savaş değişkeni ilgili ülkede ele alınan yıllarda görülmüşse "1", görülmemişse "0" ile sembolize edilmektedir. Kontrol değişkenleri makroekonomik ve kurumsal (institutional) faktörleri kapsamaktadır. Makroekonomik faktörler UNCTAD`nin veri tabanından olmakla, kişibaşına düşen GSYH miktarı; enflasyon oranı; meta ve hizmet ihracatı ve ithali toplamının GSYH`ya nisbetile ile ifade edilen ekonomik açıklık; döviz kuru ve Dünya Bankı`ndan alınan ülke ekonomisinin büyüklüğü değişkenlerini kapsamaktadır (ss. 7-9). Kurumsal kontrol değişkenlerine ICRG`nin test mekanizmasına dahil olan hükümet istikrarı; bürokratik kalite; yolsuzluk; hukuk faktörleri ve ülkenin demokrasi durumu dahil edilmektedir (s. 9).

[244] A.g.m., s. 501.

[245] Andreea S. Mihalache-O'Keef, "Whose greed, whose grievance, and whose opportunity? Effects of foreign direct investments (FDI) on internal conflict", *World Development*, 2018, Vol.106, https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2018.01.012 (22 Kasım 2020), s. 188.

Mihalache-O'Keef, ampirik incelemeye, gelişmekte olan ülkelerin 1980-2013 dönemi verilerini dahil etmiştir. Yabancı yatırımlar ve iç savaşlar arasındaki etkileşim sosyo-ekonomik dışsallıklarla (hırs ve şikayet ile) ilişkilendirilmiştir. Birincil sektöre dahil olan yatırımlar toplumsal olarak daha az kazanç sağlamaktadır. Bu yatırımlar ev sahibi ülkede ihraca yönelik maden ve doğal kaynakları üretmektedir. Üçüncül sektöre olan yatırımlarsa, doğrudan toplumsal refaha olumlu etki ettiği için iç çatışmaların çıkma olasılığını azalttığı düşünülmektedir.[246] Yani, refah artımına daha olumlu etki eden yabancı yatırımlar iç çatışmaları azaltmaktadır.

Çatışmanın karakterine vurgu yapan çalışmalar daha çok çatışma yoğunluğunu dikkate almaktadırlar (Dongkyu Kim, 2016; Colin M. Barry, 2018; Robert G. Blanton ve Clair Apodaca, 2007 vd.). Bu anlamda çatışmanın nedeni daha az incelenmektedir. Çatışma ve ticaret arasında ilişkiyi araştıran araştırmacılardan James D. Morrow ticaret ve çatışmanın ilişkisiz olduğunu iddia etmektedir. Nedenselliği karşılıklı ticaretten çatışmalara doğru modelleyen yazar, anlaşmazlıkların ekonomik etkileşimlerden bağımsız ortaya çıktığını savunmaktadır.[247]

Bir diğer çalışmada Hoon Lee ve Sara McLaughlin Mitchell, DYY`ın giriş hacimleri ile devletlerarası toprak anlaşmazlıkları (territorial disputes) ilişkisini araştırmaktadırlar. Yazarlara göre, DYY`ın etkisi ile devletler arasında süregelen toprak anlaşmazlıklarında silahlı çatışmaların fırsat maliyeti artacak ve yeni toprak anlaşmazlıkları çıkmayacaktır. Araştırmanın ampirik modeli yabancı yatırımların devletler arasındaki toprak çatışmalarına etkisi tekteraflı, ikitaraflı/ karşılıklı ve sistematik olarak incelenmesini kapsamaktadır.[248]

Literatürdeki devletlerarası çatışmanın DYY hacimlerine etkisini araştıran çalışmalarda çatışmanın çıkma sebebi değişken olarak dikkate alınmamaktadır. Ancak toprak, ekonomik, dini, etnik, demokratik ve insani değerler vb. gibi sebeplerle ortaya çıkan çatışmaların ekonomik değişkenleri farklı şekilde etkileyeceği beklenmelidir. Bu anlamda

[246] A.g.m., s. 190.
[247] James D. Morrow, *How Could Trade Affect Conflict?*, s. 488.
[248] Hoon Lee ve Sara McLaughlin Mitchell, *Foreign Direct Investment and Territorial Disputes*, s. 698.

toprak (territorial) çatışmalarının DYY hacimlerine yukarıdaki diğer çatışma türleriyle[*] benzer veya farklı etkiye sebep olup olmadığı incelenmelidir.

H3: Devletlerarası silahlı çatışmaların toprağa dayalı (territorial) karakterinin DYY`ın (ülkeye gelen ve ülkeden çıkan) hacimlerine olumsuz etkisi vardır.

[*] Toprak kazanımları veya kayıplarıyla sonuçlanan bir çok çatışma aynı zamanda dini (Hindistan-Pakistan); etnik (Azerbaycan- Ermenistan); ekonomik (İrak- Küveyt) vb. nedenlere dayanabilmektedir.

4. METODOLOJİ VE VERİLER

Devletlerarası silahlı çatışmaların doğrudan yabancı yatırımlara (DYY) etkisini ölçmek için 1970-2019 yıllarını kapsayan tüm devletlerarası silahlı çatışmalardan oluşan veri seti kullanılmıştır. DYY akımlarının 1970`den sonra küreselleşme ve finansal serbestleşme ile genişlemesi son 50 yıllık dönemi incelememize neden olmuştur. Bu anlamda son 50 yılda bir başka devletle veya devletlerle silahlı çatışma gerçekleştiren 38 ülkenin verileri incelenmektedir.

Bir değişkenin diğerine bağımlı olarak değişip/ değişmediğini ölçebilmek amacıyla nedensellik testleri yapılmaktadır. Bu çalışmada çatışma değişkenlerinin yatırım değişkenlerine etkisini ölçemek için regresyon analizi yapılmıştır. Regresyon analizi bağımsız değişkendeki bir değişimin bağımlı değişkende nasıl bir değişikliğe yol açtığını göstermektedir. Regresyon analizi bağımsız değişkenin bağımlı değişkene nedensel etkisini ve bu etkinin türünü (olumlu\ olumsuz) ölçen bir uygulama türüdür.

Farklı veri analizi programlarında tek ve çok değişkenli (multiple regression) analiz yöntemleri bulunmaktadır. SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) sosyal bilimlerde genellikle anket verilerinin incelendiği analiz programıdır. IBM (International Business Machines) tarafından sunulan SPSS gerek hipotez testleri, gerekse de kullanışlılık açısından uygun (red. kolay) bir veri analizi programıdır. Bu çalışmada SPSS (IBM SPSS Statistics 27.0) veri inceleme programında çok değişkenli regresyon analizi yapılmıştır. Analizde ülkelerin bir takvim yılındaki çatışma verilerinin yabancı yatırım verilerine etki modeli incelenmiştir.

Devletlerarası silahlı çatışmaların DYY hacimlerini nasıl etkilediğini belirlemek için oluşturulmuş modelde bağımlı, bağımsız ve kontrol değişkenleri olmak üzere üç farklı değişken grubu kullanılmıştır. Bağımlı değişken olarak DYY`ın giriş (inflow) ve çıkış (outflow) hacimleri birbirinden farklı olmak üzere iki şekilde incelemeye alınmıştır. Her bir bağımlı değişken (giriş ve çıkış değişkenleri) aynı bağımsız ve kontrol değişkenleriyle regresyon analizine alınmıştır. Bağımsız değişken olarak devletlerarası silahlı çatışma verileri analize dahil edilmiştir. Yabancı yatırımların değişimini güvenli şekilde analiz etmek

için DYY`a etki eden diğer politik ve ekonomik değişkenler kontrol değişkenleri olarak incelenmiştir.

4.1. Bağımlı Değişken(ler)

Doğrudan Yabancı Yatırımlar bir ülkenin ekonomisine başka bir aktör (ülke; teşkilat; Çokuluslu Şirket vd.) tarafından iş yapmak için dahil olan sermaye akımlarıdır. Sermayenin geldiği aktör (burada ülke) yatırım ülkesi (home country), sermayenin dahil olduğu ekonomi ise ev sahibi ülke (host country) olarak isimlendirilmektedir.[*] Bu anlamda her ülke aynı zamanda hem ev sahibi, hem de yatırım ülkesi olabilmektedir. Veri analizinde ülkelerin hem giriş yatırım verileri, hem de çıkış yatırım verileri incelenmektedir.

Tezde bağımlı değişken olarak analize alınan ülkelerin yabancı yatırım verileri incelenmektedir. Yabancı yatırım verileri ülkeler, uluslararası kurumlar ve organizasyonlardan toplanmaktadır. Bu anlamda Dünya Bankası ülkelerin yabancı yatırım verilerini herkese açık *World Development Indicators* veri tabanında yayınlamaktadır. Bu yatırım verileri 1970 yılından sonraki dönemi kapsamaktadır. Tezde yabancı yatırım verileri 1970-2019 dönemini kapsayan *Foreign direct investment, net inflows and net outflows (% of GDP)* veri setinden DYY`ın giriş ve çıkış oranları olmak üzere iki farklı şekilde alınmıştır. Bu veriler bir takvim yılında ülke ekonomisindeki yabancı yatırımların GSYH`daki yüzde oranını göstermektedir. Yabancı yatırım verilerinin GSYH`ya oranla dahil edilmesi farklı yatırım hacimlerine sahip ekonomiler analize alındığında uç değerlerin artmasına ve verilerin ortalamasının yükselmesine (veya azalmasına) neden olarak regresyon analizini güvenilirliğinin azalması ihtimalına karşı yapılmıştır.[**]

---

[*] Uluslararası Hukukun başlıca aktörü devlet olduğu için uluslararası iş (bussiness) sürecinde aktör olarak devletler değerlendirilmektedir. Genellikle Çokuluslu Şirketler yabancı yatırım yapmaktadırlar. Bu durumda Çokuluslu Şirketler`in baş ofisinin olduğu ülke veya kayıtlı olduğu ülke yatırım ülkesi olarak bilinmektedir.

[**] Farklı ekonomiler farklı hacimlerde DYY hacimlerine sahiptirler. Bu durumda DYY hacimlerinin mln. dolarla gösterilmesi A ülkesindeki verilerin 1 mln.`a ulaşmadığı durumda B ülkesinin 100 mln.`larla ifade edilmesi ve SPSS programında verilerin ortalama değerlerle test edildiği düşünüldüğünde her iki ülkenin verilerinin aynı zamanda test edilmesi analizin güvenilirliği açısından problemler doğurabilmektedir (uç değerler vb.). İlaveten küreselleşmenin her geçen yıl gelişmesiyle beraber DYY hacimleri de artmaktadır. Ve aynı zamanda gelişen uluslararası toplum geçen yüzyıla

Daha önceki araştırmalarda örneğin, devletlerarası karşılıklı ekonomik bağımlılık yaratan finansal yatırımların riske daha hassas olduğunu iddia eden Gartzke, E., Li, Q. ve Boehmer, C. (2001), DYY`ın giriş hacimleri ile devletlerarası toprak anlaşmazlıkları (Territorial Disputes) ilişkisini araştıran Hoon Lee ve Sara McLaughlin Mitchell (2012) gibi araştırmacılar da yabancı yatırım verilerinin GSYH`ya oranı şeklinde Dünya Bankası veri tabanından almaktadırlar.

DYY`ın giriş oranları *fdi_inflow_in_GDP*, DYY çıkış oranları ise *fdi_outflow_in_GDP* isimleriyle analize dahil edilmiştir.

4.2. Bağımsız Değişken(ler)

Devletlerarası silahlı çatışma iki ve daha fazla devlet arasında ortaya çıkmaktadır. Bu anlamda devletlerarası silahlı çatışma tarafları hükümetlerdir.[249] Ve bu çatışmalar ülkelerin ev sahibi veya yatırım ülkesi olmalarından bağımsız olarak siyasi durumu etkilemektedir. Siyasi riskler ülkelerdeki ekonomik ortamı ve dolaysıyla bağımlı değişkenimiz olan yabancı yatırımları etkileyebilir. Bu etkiyi ölçmek amacıyla bağımsız değişken olarak devletlerarası silahlı çatışma verileri incelemeye alınmıştır.

Çatışma verileri UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset Codebook, v.20.1 veri setinden alınmıştır.[250] Veriler 1946-2019 dönemindeki tüm silahlı çatışmaları kapsamaktadır. 1970-2019 dönemini kapsayan devletlerarası silahlı çatışma verileri buradaki diğer çatışma verilerinden ayırt edilerek incelemeye alınmıştır.[*]

---

oranla daha az savaş yapmaktadır. Bu durum zamana göre DYY ve çatışma arasında korelasyonu rastgele oluşturabilmektedir.

[249] Nils Petter Gleditsch, Peter Wallensteen, Mikael Eriksson, Margareta Sollenberg ve Havard Strand, *Armed Conflict 1946-2001: A New Dataset*.

[250] Bknz. https://ucdp.uu.se/downloads/.

[*] Veri setinde her çatışma türü ordinal (1, 2, 3, 4) rakamla işaret edilmektedir. Bu tezde her iki tarafı devletler olan silahlı çatışma verileri ("2") incelenmektedir. Tüm silahlı çatışma verileri aşağıdaki gibi grublaştırılmaktadır:

1 = extrasystemic (bir devlet ile kendi bölgesi dışındaki bir devlet olmayan grup arasında, hükümetin devlet dışındaki bir bölgenin kontrolünü elinde tutmak için mücadele ettiği)

2 = interstate (çatışmanın her iki tarafı devletlerdir)

3 = intrastate (devlet ve onun dahilindeki grub veya grublar arasında; diğer devletlerin müdahelesi olmadan)

Gelişmekte olan ülkelerde (developing) iç savaşların (civil war) yabancı yatırımlar üzerindeki etkisini araştıran C. Li, S.M. Murshed ve S. Tanna (2017) araştırmalarında bağımsız değişken olan iç savaş verilerini UCDP/PRIO Armed Conflict veri setinden almaktadırlar. Bu veriler 1946-2012 dönemindeki tüm çatışma türlerinin verilerini kapsamaktadır. Araştırmacılar iç savaş değişkenini ülkelerde analiz yıllarında iç savaş görülmüşse "1", görülmemişse "0" ile sembolize etmişdirler.

Bu tezde hipotezleri test etmek için çatışma verileri dört farklı başlıkta analize alınmıştır. *interstates_conflict* başlığı ile dahil edilen ilk değişken bir takvim yılında ülkenin silahlı çatışmada olup olmadığını göstermektedir. Bir ülke bir takvim yılında en az bir defa silahlı devletlerarası çatışma yaşamışsa değişken "1", yaşamamışsa "0" ile sembolize edilmektedir.[*]

Çatışmanın yoğunluğunun bağımlı değişkene etkisini ölçmek için bir takvim yılında ve çatışmanın genelinde ülkenin çatışma kurbanları dikkate alınarak analize iki değişken dahil edilmiştir. UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset Codebook, v.20.1 veri setinde bu veriler *intensity_level* ve *cumulative_intensity* olmak üzere iki farklı değişken olarak kullanılmıştır.[**] Bu tezde aynı değişkenler *intensity_level* ve *cumulative_intensity* başlıklarıyla analize alınmıştır.

Sonuncu çatışma değişkeni devletlerarası silahlı çatışmanın teritorial ve non-teritorial karakterinin bağımlı değişkenlere etkisini ölçmek için analize dahil edilmiştir. *inter_conflict_type* başlığıyla dahil edilmiş bu bağımsız değişken ordinal rakamlarla

---

4 = internationalized intrastate (devlet ve onun dahilindeki grub veya grublar arasında; başka devletlerin de müdahelesi vardır)

[*] Veri setinde bir takvim yılında en az 25 savaş kurbanı (battle related death) olan silahlı çatışmalar dikkate alınarak dahil edilmiştir.

[**] Her iki değişken ordinal rakamlarla sembolize edilmektedir (0, 1, 2..). *intensity_level* değişkeni bir takvim yılında çatışmanın yoğunluğunu göstermektedir. Bir takvim yılında çatışma kurbanlarının sayı (battle related death) 25 ile 999 arasında olursa bu minor çatışma olarak isimlendirilerek "1"ile; en az 1000 kurban olursa war olarak isimlendirilerek "2" ile sembolize edilmektedir. *cumulative_intensity* değişkeni bir silahlı çatışma döneminde (ilk kurbandan çatışmanın sonuna kadar) çatışma kurbanlarının sayı (battle related death) 1000`e kadarsa "0" ile; en az 1000 ise "1" ile sembolize edilmektedir.

sembolize edilmiştir. Bir takvim yılında yaşanan devletlerarası silahlı çatışma toprağa dayalı (territorial) olursa bu değişken "1"; çatışma toprağa dayalı değilse (non-teritorial) "2" ile sembolize edilmiştir.

4.3. Kontrol Değişkenleri

Bağımlı değişken(ler)deki değişimi kontrol edebilmek için yabancı yatırımlara etki eden diğer değişkenleri de analize dahil etmek gerekmektedir. Bu anlamda literatürdeki benzer çalışmalar dikkate alınarak kontrol değişkenleri belirlenmiş ve analize dahil edilmiştir. Bu kontrol değişkenleri temel olarak ekonomik ve siyasi olmak üzere iki grupta incelenebilir. Ekonomik kontrol değişkenleri olarak ülkenin ekonomik açıklığı; tüketici alım gücü; kur değişim oranı ve ekonominin büyüme oranı seçilmiş ve bu değişkenler analize dahil edilmiştir.

DYY`ı etkileyen bir faktör olarak meta ve hizmet ihracı ve ithalinin GSYH`ya nisbetile ifade edilen ticaret açıklığı değişkeni Hoon LeeveSara McLaughlin Mitchell (2012) ve C. Li, S.M. Murshed ve S. Tanna (2017); Matthias Busse ve Carsten Hefeker (2007) ve Dongkyu Kim (2016) gibi araştırmacılar tarafından kontrol değişkeni olarak ele alınmaktadır. Bu tezde ekonomik açıklık değişkeni yatırım profilini değerlendirmek için Dünya Bankası veri tabanının *Trade (% of GDP)* veri setinden *trade_in_GDP* ismiyle analize dahil edilmiştir.[*]

DYY`ı etkileyen faktör olarak tüketici alım gücünü ifade eden enflasyon oranı değişkeni, devletlerarası çatışmaların yabancı yatırımlar için devam eden (enduring) ve barış ile sınırlanan (ephemeral) olmak üzere farklı iki türde risk yarattığını iddia eden Dongkyu Kim (2016); iç savaşların farklı sektörlere (primary, secondary, tertiary) yapılan yabancı yatırımları nasıl etkilediğini test eden C. Li, S.M. Murshed, S. Tanna (2017); siyasi risk ve DYY`ın girişi arasındaki ilişkiyi araştıran Matthias Busse ve Carsten Hefeker (2007) tarafından kontrol amaçlı analize alınmıştır. Bu tezde tüketici alım gücünü ifade eden

[*] Bknz. https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS \.

enflasyon değişkeni UNCTAD`nin *Consumer price indices, annual* veri setinden alınmıştır.* Analize *consumer_price_index* ismiyle dahil edilmiştir.

DYY`yi etkileyen bir faktör olarak ülkedeki milli paranın uluslararası ticaretteki gücü, ülkedeki politik şiddetin (political violence) ülkenin DYY`ın giriş hacimleri üzerindeki etkisini araştıran Quan Li (2006) ve C. Li, S.M. Murshed ve S. Tanna (2017) gibi araştırmacılar tarafından kontrol değişkeni olarak ele alınmıştır. Bu değişkeni ifade etmek için ülkede milli kurun değişim oranları UNCTAD`nin *Official exchange rate (LCU per US$, period average)* veri setinden elde edilmiştir. Veriler her ülkenin yerli parasının dolar karşısındaki değerini (kuru) gösterecek şekilde ondalıklarla ifade edilmiştir. İlgili değişken *exchange_rate* ismiyle analize dahil edilmiştir.

DYY`a etki eden sonuncu ekonomik faktör ülke ekonomisinin potansiyelini ifade eden ekonominin büyüme oranı, 1990-1996 döneminde tüm gelişmekte olan devletlerde ekonomik globalleşmenin farklı etkenlerinin ülke içi çatışmalara ampirik etkisini araştıran R. G. Blanton ve C. Apodaca (2007); Quan Li (2006) ve Matthias Busse ve Carsten Hefeker (2007) gibi araştırmacılar tarafından kontrol değişkeni olarak analize dâhil edilmiştir. Bu tezde ekonomik büyüme oranları Dünya Bankası`nın *GDP growth (annual %)* veri setinden alınmış ve analize *GDP_growth* ismiyle eklenmiştir.

Siyasi kontrol değişkenleri olarak ülkenin siyasi rejimi; kamu kurumsal alanındaki yolsuzluk durumu ve ülke içi çatışmalar analize dahil edilmiştir. DYY`a etki eden kontrol değişkeni olarak ülkenin siyasi rejimi kısmen ülkenin finansal özgürlüğünden haber vermekte ve ülkedeki demokrasi durumunu ifade etmektedir. Yüksek DYY`ın giriş ve stok hacmi olan ülkelerin (veya ülkeler ikilisi) silahlı çatışmaya daha az başvurduğunu ve silahlı çatışmanın ülkedeki DYY`ın giriş, çıkış ve stok hacimlerini azalttığını ileri süren Margit Bussmann (2010) siyasi rejimi kontrol değişkeni olarak analize almaktadır. Bu tezde 1970-2019 dönemini kapsayan siyasi rejim değişkeni *politik_regime_annual* başlığıyla analize alınmıştır. Bu veriler OurWorldInData.org.`dan alınan Max Roser (2013)`in *"Democracy"*

* Değişken faizle (%) sembolize edilmektedir.

başlıklı çalışmasına dayanmaktadır. Bu veri setinde 1900-2018 yılları arasında devletlerin politik rejimi yıllık olarak gösterilmektedir.[*]

DYY`a etki eden kontrol değişkeni olarak ülkenin kurumsal olarak değerlendirilmesine temel teşkil eden yolsuzluk oranı Dünya Bankası`nın CPIA (Country Policy And Institutional Assessment) veri tabanından elde edilen *CPIA transparency, accountability, and corruption in the public sector rating* veri setiyle analize dahil edilmek istenmiştir.[**] Ancak, *CPIA_transparency* ismiyle analize alınmak istenen bu kontrol değişkeninde verilerin oldukça eksik (missing values) olması nedeniyle değişken analizden çıkarılmıştır (Tablo 1).

DYY`a etki eden sonuncu siyasi kontrol değişkeni olarak ülke içi sivil savaşlar kullanılmaktadır. Söz konusu değişkenin Dongkyu Kim (2016) tarafından kontrol değişkeni olarak analize eklendiği görülmektedir. Tahmin edilmemiş iç savaşların yatırımcıların yatırım yeri ve hacmindeki (yatırım sonrası) seçimlerini negatif etkilerken, beklenen iç savaşlarınsa etkilemediğini iddia eden Quan Li (2006), bağımsız değişkenlerden biri olarak iç savaş verilerini Fearon ve Laitin (2003)`in ilgili çalışmasından elde etmiştir. Bu çalışmada iç savaş değişkeni analize alınan her takvim yılında ülkede iç savaş görülmüşse "1", görülmemişse "0" ile sembolize edilmektedir. Bu tezde *internal_conflict* ismi ile analize dahil edilen iç savaş kontrol değişkeni UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset Codebook, v.20.1 veri setinden alınmıştır. [***]

---

[*] Bknz. https://ourworldindata.org/democracy; bu veri setinde siyasi rejimler 0 = Kapalı otokrasi, 1 = Seçim otokrasi, 2 = Seçim demokrasisi ve 3 = Liberal demokrasi olmakla ordinal rakamlarla sembolize edilmektedir. *politik_regime_annual* başlıklı değişkende aynı sembolleştirme kullanılmaktadır.

[**] CPIA, ülkeleri dört kümede gruplanmış 16 kritere göre derecelendirir: (i) ekonomik yönetim; (ii) yapısal politikalar; (iii) sosyal içerme ve eşitlik politikaları; (iv) kamu sektörü yönetimi ve kurumları. Kriterler, büyüme ve yoksulluğun azaltılmasını teşvik eden temel faktörlerin, değerlendirme sürecinde aşırı yükten kaçınma ihtiyacıyla dengelenmesine odaklanmıştır. Veriler yalnızca gelişmekte olan ülkeleri kapsamaktadır. 1-6 (yüksek puan) arasında ondalık değerlerle sembolize edilmektedir.

[***] Bir takvim yılında ülkede extrasystemic; intrastate; internationalized intrastate çatışma gözlemlenmişse "1" ile sembolize edilmektedir. Bir takvim yılında ülke dahilinde bu çatışmalardan hiçbiri gözlemlenmemişse "0" ile sembolize edilmektedir.

Tablo 1

Tek Değişkenli İstatistikler

				Missing		No. of Extremes	
	N	Mean	Std. Deviation	Count	Percent	Low	High
fdi_outflow_in_GDP	704	.1901	1.16014	846	54.6	23	60
fdi_inflow_in_GDP	1227	2.0706	3.25389	323	20.8	5	71
CPIA_transparence*	269	2.636	.6415	1281	82.6	0	0
GDP_growth	1220	4.8295	7.75385	330	21.3	49	35
trade_in_GDP	1215	52.5179	35.44892	335	21.6	0	89
consumer_price_index	1063	33.7315	279.54853	487	31.4	1	122
exchange_rate	1453	1154.1662	3990.30031	97	6.3	0	214

***** ICRG metoduna istinaden dahil edilmiş devletin kurumsal sistemindeki yolsuzluğu ifade eden **CPIA_transparence** değişkeni yüksek eksik değerler (missing volues) nedeni ile analizden çıkarılmıştır.

5. BULGULAR

Bu bölümde, daha önce açıklanan bağımlı, bağımsız ve kontrol değişkenlerinin dahil edildiği regresyon analizi sonuçları yorumlanmaktadır. Öncelikle, yapılan analizde 1970-2019 dönemini kapsayan tüm devletlerarası silahlı çatışmaların tarafları olan ülkeler iki grupta üç farklı analize tabi tutulmaktadır.

Ülkelerin bu şekilde gruplaştırılması ekonomik gelişmişliği ifade eden Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat (UN/DESA)`nin *World Economic Situation and Prospects (WESP)* sınıflandırılmasına istinaden yapılmıştır. Ülke verileriyse Dünya Bankası veri tabanından alınmıştır.[*]

Ülkelerin ekonomik gelişmişlik durumunun yabancı yatırımlara potansiyel etkisini dikkate alarak yüksek gelirli (high income) ve diğer (non-high income / low; middle income) ülkeler olmak üzere her grup verileri ayrı ayrı incelenmiştir. Her üç hipotezi test etmek için kontrol değişkenleri sabit kalmakla beraber bağımsız değişkenlerin değiştiği üç farklı regresyon analizi yapılmıştır.

Toplam altı regresyon analizi modeli oluşturulmuştur. H1-A; H1-B; H2-A; H2-B; H3-A ve H3-B analiz modelleri yüksek gelirli olmayan ülkeler grubunun; H1-A*; H1-B*; H2-A*; H2-B*; H3-A* ve H3-B* analiz modelleri yüksek gelirli ülkeler grubunun verilerini test etmektedir.

Regresyon analizinin sonuçlarının güvenilir olması açısından bağımlı değişkenlerin hatasının normal dağılım göstermesi ve diğer değişkenler arasında çoklu korelasyon olmaması gerekmektedir. Analiz modellerinin bu koşulları sağladığı Ekler bölümündeki grafik ve tablolarda görülebilmektedir. Ayrıca analizlerin %95 güven aralığında yapılması

[*] Bknz. https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519. Bu sınıflandırmada GSMH`nın kişi başına 1.035 $ 'dan az olan ülkeler düşük gelirli ülkeler (low-income countries); 1.036 $ ile 4.085 $ arasında olanlar düşük orta gelirli ülkeler (lower middle income countries); 4.086 $ ile 12.615 $ arasında olanlar üst orta gelirli ülkeler (upper middle income countries) ve 12.615 $' dan fazla olanlar yüksek gelirli ülkeler (high-income countries) olarak yapılmaktadır. WESP veri setindeki sınıflandırma 2012 verilerine dayanmaktadır. Dünya Bankı veri tabanında ekonomik gelişmişliğe göre 2020 yılı ülke sınıflandırması bulunmaktadır. (https://data.worldbank.org/?locations=XM-XD-XP).

nedeniyle regresyonların anlamlı olarak yorumlanabilmesi için $p \leq .05$ (sig.) olması gerekmektedir.

5.1. Regresyon Sonuçları

H1-A modeli için **internal_conflict; interstates_conflict; politic_regime_annual; GDP_growth; trade_in_GDP; consumer_price_index** ve **exchange_rate** değişkenleri kullanılarak **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini tahmin etmek amacıyla çok değişkenli doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Analiz sonucunda anlamlı bir regresyon modeli, $F(7, 833)=25.86$, $p<.001$ ve bağımlı değişkendeki varyansın %17`sinin ($R^2_{adjusted}$ =.172) bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı saptanmıştır. Buna göre, **internal_conflict** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumsuz (negative) ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, β=-.01, $t(833)$=-.30, p=.77, pr^2=.0001. **interstates_conflict** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, β=-.05, $t(833)$=-1.45, p=.15, pr^2=.0025. **politic_regime_annual** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, β=-.004, $t(833)$=-.12, p=.91, pr^2=0. **GDP_growth** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumlu (pozitive) ve anlamlı olarak tahmin etmektedir, β=.08, $t(833)$=2.54, p=.01, pr^2=.0077. **trade_in_GDP** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumlu ve anlamlı olarak tahmin etmektedir, β=.36, $t(833)$=9.94, $p<.001$, pr^2=.1063. **consumer_price_index** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, β=-.01, $t(833)$=-.35, p=.72, pr^2=.0001. **exchange_rate** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumlu ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, β=.06, $t(833)$=1.80, p=.07, pr^2 =.0038 (Tablo 2).

H1-A modeli için yorumlanmış değerlere göre hipotez değişkeni olan **interstates_conflict** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** bağımlı değişkenini anlamlı olarak etkileyemezken, **GDP_growth** ve **trade_in_GDP** kontrol değişkenleriyse anlamlı olarak etkilemektedir. **GDP_growth** (β=.08) ve **trade_in_GDP** (β=.36) değişkenleri bağımlı değişkeni olumlu etkilemektedirler.

Tablo 2

H1-A Modeli için Çoklu Doğrusal Regresyon Sonuçları

	Unstandardized coefficients		Standardized Coefficients			95.0% Confidence Interval for B		Correlations			Collinearity Statistics	
	B	Coefficient Std. Errors	Beta	t	Sig.*	Lower bound	Upper bound	Zero-order	Partial	Pat	Tolerance	VIF
(Constant)	.308	.269		1.143	.253	-.221	.836					
internal_conflict	-.067	.227	-.010	-.297	.767	-.514	.379	-.120	-.010	-.009	.897	1.114
interstates_conflict	-.502	.345	-.047	-1.452	.147	-1.179	.176	-.113	-.050	-.046	.961	1.041
politic_regime_annual	-.016	.138	-.004	-.116	.908	-.286	.254	-.082	-.004	-.004	.913	1.095
GDP_growth	.038	.015	.081	2.540	.011	.009	.067	.141	.088	.080	.960	1.042
trade_in_GDP	.032	.003	.359	9.942	.000	.026	.038	.408	.326	.312	.758	1.320
consumer_price_index	.000	.000	-.011	-.354	.723	-.001	.001	-.049	-.012	-.011	.974	1.026
exchange_rate	4.851 E-5	.000	.063	1.802	.072	.000	.000	.216	.062	.057	.816	1.226

Bağımlı değişken: **fdi_inflow_in_GDP**

* $p \leq .05$ (Sig.)

H1-B modeli için **internal_conflict; interstates_conflict; politic_regime_annual; GDP_growth; trade_in_GDP; consumer_price_index** ve **exchange_rate** değişkenleri kullanılarak **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini tahmin etmek amacıyla çok değişkenli doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Analiz sonucunda anlamlı bir regresyon modeli, $F(7, 605) = 4.04$, $p<.001$ ve bağımlı değişkendeki varyansın %3`ünün ($R^2_{adjusted}$ =.034) bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı saptanmıştır. Buna göre, **internal_conflict** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini olumlu ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, β =.003, $t(605)$= 08, p= 94, pr^2 =0. **interstates_conflict** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamlı

olarak tahmin etmektedir, β=-.17, t(605)= 4.07, p<.001, pr^2 =.0266. **politic_regime_annual** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, β=-.02, t(605)=-.37, p=.71, pr^2 =.0002. **GDP_growth** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini olumlu ve anlamlı olarak tahmin etmektedir, β=.09, t(605)=2.18, p=.03, pr^2=.0077. **trade_in_GDP** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini olumlu ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, β=.08, t(605)=1.79, p=.07, pr^2 =.0053. **consumer_price_index** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini olumlu ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, β=.01, t(605)=.13, p=.90, pr^2=0. **exchange_rate** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, β=-.07, t(605)=-1.45, p=.15, pr^2 =.0035 (Tablo 3).

H1-B modeli için yorumlanmış değerlere göre **interstates_conflict** hipotez değişkeni ve **GDP_growth** kontrol değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** kontrol değişkenini anlamlı olarak tahmin etmektedirler. **interstates_conflict** değişkeni bağımlı değişkeni olumsuz (β=-.17), **GDP_growth** değişkeni ise (β=.09) olumlu tahmin etmektedir. *Yani, **interstates_conflict** değişkenindeki 1 değerinde standart sapma **fdi_outflow_in_GDP** değişkeninde 0.17 değerinde olumsuz (negatif) standart sapmaya neden olmaktadır.*

Tablo 3

H1-B Modeli için Çoklu Doğrusal Regresyon Sonuçları

	Unstandardized coefficients		Standardized Coefficients			95.0% Confidence Interval for B		Correlations			Collinearity Statistics	
	B	Coefficient Std. Errors	Beta	t	Sig.*	Lower bound	Upper bound	Zero-order	Partial	Pat	Tolerance	VIF
(Constant)	.065	.141		.459	.647	-.213	.343					
internal_conflict	.009	.116	.003	.078	.938	-.220	.238	-.038	.003	.003	.884	1.131
interstates_conflict	-.682	.167	-.166	-4.071	.000	-1.010	-.353	-.172	-.163	-.162	.949	1.053
politic_regime_annual	-.026	.069	-.016	-.371	.710	-.162	.110	-.021	-.015	-.015	.868	1.151
GDP_growth	.015	.007	.088	2.177	.030	.001	.028	.091	.088	.087	.975	1.025
trade_in_GDP	.003	.002	.083	1.792	.074	.000	.007	.092	.073	.071	.735	1.361
consumer_price_index	1.806E-5	.000	.005	.133	.895	.000	.000	-.007	.005	.005	.965	1.036
exchange_rate	-1.901E-5	.000	-.065	-1.451	.147	.000	.000	-.004	-.059	-.058	.781	1.280

Bağımlı değişken: **fdi_outflow_in_GDP**

* $p \leq .05$ (Sig.)

H2-A modeli için **intensity_level; cumulative_intensity; politic_regime_annual; GDP_growth; trade_in_GDP; consumer_price_index** ve **exchange_rate** değişkenleri kullanılarak **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini tahmin etmek amacıyla çok değişkenli doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Analiz sonucunda anlamlı bir regresyon modeli, $F(7, 67)=7.04$, $p<.001$ ve bağımlı değişkendeki varyansın %36`sının ($R^2_{adjusted}$ = .364) bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı saptanmıştır. Buna göre, **intensity_level** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, $\beta=-.08$, $t(67)=-.77$, $p=.45$, $pr^2 =.0086$. **cumulative_intensity** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenine olumlu ve

anlamsız olarak tahmin etmektedir. β=.21, t(67)=1.75, p=.08, pr^2=.0441. **politic_regime_annual** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, β=-.06, t(67)=-.59, p=.56, pr^2 =.0052. **GDP_growth** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, β=-.09, t(67)=-.92, p=.36, pr^2=.0125. **trade_in_GDP** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumlu ve anlamlı olarak tahmin etmektedir, β=.46, t(67)=4.05, p<.001, pr^2 =.1962. **consumer_price_index** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, β=-.10, t(67)=-.98, p=.33, pr^2 =.0139. **exchange_rate** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumlu ve anlamlı olarak tahmin etmektedir, β=.40, t(67)=3.78, p<.001, pr^2 =.1756 (Tablo 4).

H2-A modeli için yorumlanmış değerlere göre **intensity_level** ve **cumulative_intensity** hipotez değişkenleri **fdi_inflow_in_GDP** bağımlı değişkenini anlamlı olarak etkileyemezken, **trade_in_GDP** ve **exchange_rate** kontrol değişkenleri anlamlı olarak etkilemektedir. **trade_in_GDP** (β=.46) ve **exchange_rate** (β=.40) değişkenleri bağımlı değişkeni olumlu olarak tahmin etmektedirler.

Tablo 4

H2-A Modeli için Çoklu Doğrusal Regresyon Sonuçları

	Unstandardized coefficients		Standardized Coefficients			95.0% Confidence Interval for B		Correlations			Collinearity Statistics	
	B	Coefficient Std. Errors	Beta	t	Sig.*	Lower bound	Upper bound	Zero-order	Partial	Part	Tolerance	VIF
(Constant)	-.624	.945		-.660	.511	-2.510	1.262					
politic_regime_annual	-.170	.287	-.062	-.594	.555	-.743	.402	-.051	-.072	-.055	.787	1.271
GDP_growth	-.032	.034	-.092	-.921	.360	-.100	.037	-.032	-.112	-.085	.859	1.164
trade_in_GDP	.043	.011	.461	4.048	.000	.022	.065	.537	.443	.375	.662	1.510
consumer_price_index	-.003	.003	-.098	-.975	.333	-.008	.003	-.109	-.118	-.090	.848	1.179
exchange_rate	.002	.000	.404	3.779	.000	.001	.002	.500	.419	.350	.751	1.332
intensity_level	-.476	.622	-.084	-.765	.447	-1.718	.766	.057	-.093	-.071	.712	1.405
cumulative_intensity	1.064	.607	.205	1.754	.084	-.147	2.274	-.187	.210	.163	.629	1.590

Bağımlı değişken: **fdi_inflow_in_GDP**

* $p \leq .05$ (Sig.)

H2-B modeli için **intensity_level; cumulative_intensity; politic_regime_annual; GDP_growth; trade_in_GDP; consumer_price_index** ve **exchange_rate** değişkenleri kullanılarak **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini tahmin etmek amacıyla çok değişkenli doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Analiz sonucunda anlamlı bir regresyon modeli, $F(7, 53)=10.49$, $p<.001$ ve bağımlı değişkendeki varyansın %53`ünün ($R^2_{adjusted} = .526$) bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı saptanmıştır. Buna göre, **intensity_level** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamlı olarak tahmin etmektedir, $\beta=-.66$, $t(53)=-5.02$, $p<.001$, pr^2

=.3226. **cumulative_intensity** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, β =-.12, t(53)=-.97, p=.34, pr^2=.0174. **politic_regime_annual** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini anlamsız olarak tahmin etmektedir, β=0, t(53)=.003, p=.998, pr^2=0. **GDP_growth** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, β=-.11, t(53)=-1.06, p=.29, pr^2=.021. **trade_in_GDP** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, β=-.20, t(53)=-1.58, p=.12, pr^2=.0454. **consumer_price_index** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, β=-.16, t(53)=-1.54, p=.13, pr^2=.0428. **exchange_rate** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini olumlu ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, β=.08, t(53)=.74, p=.46, pr^2 =.0102 (Tablo 5).

H2-B modeli için yorumlanmış değerlere göre **intensity_level** hipotez değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** bağımlı değişkenini anlamlı ve olumsuz (β=-.66) tahmin etmektedir. *Yani, **intensity_level** değişkenindeki 1 değerinde standart sapma **fdi_outflow_in_GDP** değişkeninde 0.66 değerinde olumsuz (negatif) standart sapmaya neden olmaktadır.*

Tablo 5

H2-B Modeli için Çoklu Doğrusal Regresyon Sonuçları

	Unstandardized coefficients		Standardized Coefficients			95.0% Confidence Interval for B		Correlations			Collinearity Statistics	
	B	Coefficient Std. Errors	Beta	t	Sig.*	Lower bound	Upper bound	Zero-order	Partial	Pat	Tolerance	VIF
(Constant)	10.658	1.864		5.719	.000	6.920	14.396					
politic_regime_annual	.001	.399	.000	.003	.998	-.798	.801	.249	.000	.000	.725	1.380
GDP_growth	-.077	.072	-.109	-1.063	.293	-.222	.068	.204	-.145	-.095	.753	1.328
trade_in_GDP	-.026	.016	-.204	-1.583	.119	-.059	.007	-.405	-.213	-.141	.474	2.109
consumer_price_index	-.072	.047	-.156	-1.540	.130	-.167	.022	-.077	-.207	-.137	.771	1.297
exchange_rate	.000	.001	.076	.742	.462	-.001	.002	.052	.101	.066	.743	1.345
intensity_level	-8.080	1.609	-.664	-5.022	.000	-11.308	-4.853	-.736	-.568	-.447	.452	2.212
cumulative_intensity	-.827	.853	-.116	-.970	.336	-2.538	.883	-.132	-.132	-.086	.558	1.793

Bağımlı değişken: **fdi_outflow_in_GDP**

* $p \leq .05$ (Sig.)

H3-A modeli için **inter_teritorial_type; politic_regime_annual; GDP_growth; trade_in_GDP; consumer_price_index** ve **exchange_rate** değişkenleri kullanılarak **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini tahmin etmek amacıyla çok değişkenli doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Analiz sonucunda hipotez değişkeni olan **inter_teritorial_type**, bağımlı değişken olan **fdi_inflow_in_GDP** karşısında sabit olduğu bulunmuştur (Tablo 6).

Tablo 6

H3-A Modeli için Korelasyon Değerleri

		fdi_inflow_in_GDP	politic_regime_annual	GDP_growth	trade_in_GDP	consumer_price_index	exchange_rate	inter_teritorial_type*
Pearson Correlation	fdi_inflow_in_GDP	1.000	-.051	-.032	.537	-.109	.500	.
	politic_regime_annual	-.051	1.000	-.002	-.174	-.262	.029	.
	GDP_growth	-.032	-.002	1.000	.036	-.069	.033	.
	trade_in_GDP	.537	-.174	.036	1.000	-.143	.386	.
	consumer_price_index	-.109	-.262	-.069	-.143	1.000	.026	.
	exchange_rate	.500	.029	.033	.386	.026	1.000	.
	inter_teritorial_type*	.	.	.	.	.	.	1.000

* Bağımlı değişken **fdi_inflow_in_GDP** olan modeller için, aşağıdaki değişkenler sabittir veya eksik korelasyonları vardır: **inter_teritorial_type**. Analizden çıkarılmıştır.

H3-B modeli için **inter_teritorial_type; politic_regime_annual; GDP_growth; trade_in_GDP; consumer_price_index** ve **exchange_rate** değişkenleri kullanılarak **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini tahmin etmek amacıyla çok değişkenli doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Analiz sonucunda hipotez değişkeni olan **inter_teritorial_type**, bağımlı değişken olan **fdi_outflow_in_GDP** karşısında sabit olduğu bulunmuştur (Tablo 7).

Tablo 7

H3-B Modeli için Korelasyon Değerleri

		fdi_outflow_in_GDP	politic_regime_annual	GDP_growth	trade_in_GDP	consumer_price_index	exchange_rate	inter_teritorial_type*
Pearson Correlation	fdi_outflow_in_GDP	1.000	.249	.204	-.405	-.077	.052	.
	politic_regime_annual	.249	1.000	.044	-.205	-.172	-.051	.
	GDP_growth	.204	.044	1.000	-.106	-.255	.047	.
	trade_in_GDP	-.405	-.205	-.106	1.000	-.141	.423	.
	consumer_price_index	-.077	-.172	-.255	-.141	1.000	-.072	.
	exchange_rate	.052	-.051	.047	.423	-.072	1.000	.
	inter_teritorial_type*	.	.	.	.	.	.	1.000

***** Bağımlı değişken **fdi_outflow_in_GDP** olan modeller için, aşağıdaki değişkenler sabittir veya eksik korelasyonları vardır: **inter_teritorial_type**. Analizden çıkarılmıştır.

H1-A* modeli için **internal_conflict; interstates_conflict; politic_regime_annual; GDP_growth; trade_in_GDP; consumer_price_index** ve **exchange_rate** değişkenleri kullanılarak **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini tahmin etmek amacıyla çok değişkenli doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Analiz sonucunda anlamlı bir regresyon modeli, $F(7, 234)=21.73$, $p<.001$ ve bağımlı değişkendeki varyansın %38`inin ($R^2_{adjusted}$ = .376) bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı saptanmıştır. Buna göre, **internal_conflict** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, $\beta=-.10$, $t(234)=-1.85$, $p=.07$, $pr^2 =.0144$. **interstates_conflict** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, $\beta=-.02$, $t(234)=-.29$, $p=.78$, $pr^2 =.0004$. **politic_regime_annual** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumlu ve anlamlı olarak tahmin etmektedir, $\beta =.58$, $t(234)=8.70$, $p<.001$, $pr^2 =.244$. **GDP_growth** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumlu ve anlamlı olarak tahmin etmektedir, $\beta=.13$, $t(234)=2.47$, $p=.02$, $pr^2 =.0253$. **trade_in_GDP** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini

olumlu ve anlamlı olarak tahmin etmektedir, β =.64, t(234)=9.75, p<.001, pr^2 =.2884. **consumer_price_index** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamlı olarak tahmin etmektedir, β =-.15, t(234)=-2.87, p=.01, pr^2=.0339. **exchange_rate** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, β =-.09, t(234)=-1.55, p=.12, pr^2 =.0102 (Tablo 8).

H1-A* modeli için yorumlanmış değerlere göre hipotez değişkeni olan **interstates_conflict** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** bağımlı değişkenini anlamlı olarak etkileyemezken, **politic_regime_annual, GDP_growth, trade_in_GDP** ve **consumer_price_index** kontrol değişkenleriyse anlamlı olarak etkilemektedir. **politic_regime_annual** (β=.58), **GDP_growth** (β=.13), **trade_in_GDP** (β=.64) değişkenleri bağımlı değişkeni olumlu, **consumer_price_index** (β=-.15) değişkeni ise olumsuz olarak tahmin etmektedir.

Tablo 8

H1-A* Modeli için Çoklu Doğrusal Regresyon Sonuçları

	Unstandardized coefficients		Standardized Coefficients			95.0% Confidence Interval for B		Correlations			Collinearity Statistics	
	B	Coefficient Std. Errors	Beta	t	Sig.*	Lower bound	Upper bound	Zero-order	Partial	Pat	Tolerance	VIF
(Constant)	-4.951	.757		-6.544	.000	-6.441	-3.460					
internal_conflict	-.836	.452	-.100	-1.849	.066	-1.727	.055	-.152	-.120	-.094	.886	1.129
interstates_conflict	-.232	.815	-.015	-.285	.776	-1.837	1.373	-.069	-.019	-.014	.969	1.032
politic_regime_annual	1.843	.212	.583	8.696	.000	1.426	2.261	.141	.494	.443	.577	1.734
GDP_growth	.112	.046	.131	2.467	.014	.023	.202	.246	.159	.126	.919	1.088
trade_in_GDP	.052	.005	.638	9.749	.000	.042	.063	.389	.537	.496	.604	1.655
consumer_price_index	-.014	.005	-.147	-2.868	.005	-.023	-.004	-.130	-.184	-.146	.988	1.012
exchange_rate	-.270	.173	-.087	-1.554	.122	-.611	.072	.042	-.101	-.079	.831	1.203

Bağımlı değişken: **fdi_inflow_in_GDP**

* $p \leq .05$ (Sig.)

H1-B* modeli için **internal_conflict; interstates_conflict; politic_regime_annual; GDP_growth; trade_in_GDP; consumer_price_index** ve **exchange_rate** değişkenleri kullanılarak **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini tahmin etmek amacıyla çok değişkenli doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Analiz sonucunda anlamlı bir regresyon modeli bulunmamaktadır, $F(7, 223)=.78$, $p=.61$ (Tablo 9).

Tablo 9

H1-B* Modeli için ANOVA Anlamlılık Testi

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	48.606	7	6.944	.777	.607
Residual	1992.732	223	8.936		
Total	2041.338	230			

Bağımlı değişken: **fdi_outflow_in_GDP**
Belirleyiciler: **(constant); internal_conflict; interstates_conflict; politic_regime_annual; GDP_growth; trade_in_GDP; consumer_price_index; exchange_rate**

H2-A* modeli için **intensity_level; cumulative_intensity; politic_regime_annual; GDP_growth; trade_in_GDP; consumer_price_index** ve **exchange_rate** değişkenleri kullanılarak **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini tahmin etmek amacıyla çok değişkenli doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

cumulative_intensity ve **intensity_level** değişkenleri Pearson Korelasyon testine göre yüksek korelasyonda ($r(3)=1.00$) veya aynı değişkenler olduğundan analize yalnız bir değişken dahil edilmiştir (Bknz. **EK 11**).

Analiz sonucunda anlamlı bir regresyon modeli bulunmamaktadır, $F(6, 3)=6.37$, $p=.08$ (Tablo 10).

Tablo 10

H2-A* Modeli için ANOVA Anlamlılık Testi

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	21.383	6	3.564	6.372	.079
Residual	1.678	3	.559		
Total	23.061	9			

Bağımlı değişken: **fdi_inflow_in_GDP**
Belirleyiciler: **(constant) intensity_level; politic_regime_annual; GDP_growth; trade_in_GDP; consumer_price_index; exchange_rate**

H2-B* modeli için **intensity_level; cumulative_intensity; politic_regime_annual; GDP_growth; trade_in_GDP; consumer_price_index** ve **exchange_rate** değişkenleri kullanılarak **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini tahmin etmek amacıyla çok değişkenli doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

cumulative_intensity ve **intensity_level** değişkenleri Pearson Korelasyon testine göre yüksek korelasyonda ($r(3)=1.00$) veya aynı değişkenler olduğundan analize yalnız bir değişken dahil edilmiştir. **politic_regime_annual** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** bağımlı değişkeni karşısında sabittir ve analize alınmamıştır (Bknz. **EK 12**).

Analiz sonucunda anlamlı bir regresyon modeli bulunmamaktadır, $F(5, 3)=7.71$, $p=.06$ (Tablo 11).

Tablo 11

H2-B* Modeli için ANOVA Anlamlılık Testi

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
Regression	18.756	5	3.751	7.713	.062
Residual	1.459	3	.486		
Total	20.215	8			

Bağımlı değişken: **fdi_outflow_in_GDP**
Belirleyiciler: **(constant) intensity_level; GDP_growth; trade_in_GDP; consumer_price_index; exchange_rate**

H3-A* modeli için **inter_teritorial_type; politic_regime_annual; GDP_growth; trade_in_GDP; consumer_price_index** ve **exchange_rate** değişkenleri kullanılarak **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini tahmin etmek amacıyla çok değişkenli doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

consumer_price_index değişkeni **inter_teritorial_type** (hipotez değişkeni) ile yüksek korelasyonda olduğu için ($r \geq .800$) regresyon analizine alınmamıştır (Bknz. **EK 14**).

Analiz sonucunda anlamlı bir regresyon modeli, $F(5, 6) = 5.62$, $p = .03$ ve bağımlı değişkendeki varyansın %68`inin ($R^2_{adjusted} = .677$) bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı saptanmıştır. Buna göre, **inter_teritorial_type** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumlu ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, $\beta = .08$, $t(6) = .36$, $p = .74$, $pr^2 = .0204$. **politic_regime_annual** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumlu ve anlamlı olarak tahmin etmektedir, $\beta = .77$, $t(6) = 2.44$, $p = .05$, $pr^2 = .4984$. **GDP_growth** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, $\beta = -.09$, $t(6) = -.47$, $p = .66$, $pr^2 = .0346$. **trade_in_GDP** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumlu ve anlamlı olarak tahmin etmektedir, $\beta = .75$, $t(6) = 2.42$, $p = .05$, $pr^2 = .4942$. **exchange_rate** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini olumlu ve anlamlı olarak tahmin etmektedir, $\beta = .64$, $t(6) = 2.94$, $p = .03$, $pr^2 = .5914$ (Tablo 12).

H3-A* modeli için yorumlanmış değerlere göre hipotez değişkeni olan **interstates_conflict** değişkeni **fdi_inflow_in_GDP** bağımlı değişkenini anlamlı olarak etkileyemezken, **politic_regime_annual** ve **exchange_rate** kontrol değişkenleri anlamlı olarak etkilemektedirler. **politic_regime_annual** ve **exchange_rate** değişkenleri bağımlı değişkeni olumlu olarak tahmin etmektedirler.

Tablo 12

H3-A* Modeli için Çoklu Doğrusal Regresyon Sonuçları

	Unstandardized coefficients		Standardized Coefficients			95.0% Confidence Interval for B		Correlations			Collinearity Statistics	
	B	Coefficient Std. Errors	Beta	t	Sig.*	Lower bound	Upper bound	Zero-order	Partial	Pat	Tolerance	VIF
(Constant)	-6.534	3.238		-2.018	.090	-14.457	1.388					
politic_regime_annual	1.859	.761	.772	2.442	.050	-.004	3.721	.279	.706	.418	.293	3.410
GDP_growth	-.109	.235	-.091	-.465	.659	-.684	.466	.019	-.186	-.080	.772	1.296
trade_in_GDP	.042	.017	.745	2.421	.052	.000	.085	.112	.703	.415	.310	3.228
exchange_rate	1.041	.354	.644	2.942	.026	.175	1.907	.781	.769	.504	.612	1.634
inter_teritorial_type**	.269	.758	.081	.355	.735	-1.586	2.124	.298	.143	.061	.558	1.791

Bağımlı değişken: **fdi_inflow_in_GDP**

* $p \leq .05$ (Sig.)

** **consumer_price_index** değişkeni **inter_teritorial_type** (hipotez değişkeni) ile yüksek korelasyonda olduğu için ($r \geq .800$) regresyon analizine alınmamıştır.

H3-B* modeli için **inter_teritorial_type, politic_regime_annual, GDP_growth, trade_in_GDP, consumer_price_index** ve **exchange_rate** değişkenleri kullanılarak

fdi_outflow_in_GDP değişkenini tahmin etmek amacıyla çok değişkenli doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

consumer_price_index değişkeni **inter_teritorial_type** (hipotez değişkeni) ile yüksek korelasyonda olduğu için ($r \geq .800$) analize dahil edilmemiştir (Bknz. **EK 16**).

Analiz sonucunda anlamlı bir regresyon modeli, $F(5, 4)=6.22$, $p=.05$ ve bağımlı değişkendeki varyansın %74`ünün ($R^2_{adjusted} = .743$) bağımsız değişkenler tarafından açıklandığı saptanmıştır. Buna göre, **inter_teritorial_type** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini olumlu ve anlamlı olarak tahmin etmektedir, $\beta=.86$, $t(4)=3.21$, $p=.03$, $pr^2=.7208$. **politic_regime_annual** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini olumlu ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, $\beta = .56$, $t(4)=2.25$, $p=.09$, $pr^2=.558$. **GDP_growth** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamsız olarak tahmin etmektedir, $\beta=-.11$, $t(4)=-.60$, $p=.58$, $pr^2=.835$. **trade_in_GDP** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini olumlu ve anlamlı olarak tahmin etmektedir, $\beta=1.05$, $t(4)=4.73$, $p=.01$, $pr^2=.8482$. **exchange_rate** değişkeni **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini olumsuz ve anlamlı olarak tahmin etmektedir, $\beta = -.65$, $t(4)=-3.02$, $p=.04$, $pr^2 = .6956$ (Tablo 13).

H3-B* modeli için yorumlanmış değerlere göre **inter_teritorial_type** hipotez değişkeni, **trade_in_GDP** ve **exchange_rate** kontrol değişkenleri **fdi_outflow_in_GDP** bağımlı değişkenini anlamlı olarak tahmin etmektediler. **inter_teritorial_type** ($\beta=.86$) ve **trade_in_GDP** ($\beta=1.05$) değişkenleri bağımlı değişkeni olumlu, **exchange_rate** ($\beta = -.65$) değişkeni ise olumsuz tahmin etmektedir. *Yani, **inter_teritorial_type** değişkenindeki 1 değerinde standart sapma **fdi_outflow_in_GDP** değişkeninde 0.86 değerinde olumlu (pozitif) standart sapmaya neden olmaktadır.*

Tablo 13

H3-B* Modeli için Çoklu Doğrusal Regresyon Sonuçları

	Unstandardized coefficients		Standardized Coefficients			95.0% Confidence Interval for B		Correlations			Collinearity Statistics	
	B	Coefficient Std. Errors	Beta	t	Sig.*	Lower bound	Upper bound	Zero-order	Partial	Pat	Tolerance	VIF
(Constant)	-14.558	3.905		-3.728	.020	-25.398	-3.717					
politic_regime_annual	2.903	1.291	.560	2.248	.088	-.682	6.487	.403	.747	.380	.459	2.180
GDP_growth	-.189	.312	-.110	-.604	.579	-1.056	.679	-.098	-.289	-.102	.854	1.171
trade_in_GDP	.099	.021	1.051	4.733	.009	.041	.158	.317	.921	.799	.578	1.729
exchange_rate	-1.114	.369	-.654	-3.020	.039	-2.139	-.090	.047	-.834	-.510	.607	1.648
inter_teritorial_type**	3.353	1.045	.863	3.210	.033	.453	6.253	.402	.849	.542	.394	2.537

Bağımlı değişken: **fdi_outflow_in_GDP**

* $p \leq .05$ (Sig.)

** **consumer_price_index** değişkeni **inter_teritorial_type** (hipotez değişkeni) ile yüksek korelasyonda olduğu için ($r \geq .800$) regresyon analizine alınmamıştır.

5.2. Hipotezlerle Uygunluk

Tüm modellerin analizi sonucunda her iki grup ülkeleri için (H1-A ve H1-A* modellerinin analiz sonucuna göre) hipotez değişkeninin bağımlı **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini etkilemediği bulunmuştur. Bu anlamda her iki ülke grubunda devletlerarası silahlı çatışmaların DYY`ın giriş hacimleri üzerinde önemli bir etkisinin bulunmadığı tespit edilmektedir.

H1-B ve H1-B* modellerin analiz sonucuna göre yüksek gelirli olmayan ülkeler grubunda hipotez değişkeni, bağımlı **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini etkilerken, yüksek

gelirli ülkelerde etkilememektedir. Bu anlamda yüksek gelirli olmayan ülkeler grubunda devletlerarası silahlı çatışmaların DYY`ın çıkış hacimlerini olumsuz olarak etkilediği saptanmaktadır.

H2-A ve H2-A* modellerin analiz sonucuna göre hipotez değişken(ler)inin bağımlı **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini etkilemediği bulunmuştur. Bu anlamda her iki ülke grubunda devletlerarası silahlı çatışmaların yoğunluğunun DYY`ın giriş hacimleri üzerinde önemli bir etkisinin bulunmadığı saptanmaktadır

H2-B ve H2-B* modellerinin analiz sonucuna göre yüksek gelirli olmayan ülkeler grubunda hipotez değişkeni, bağımlı **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini etkilerken, yüksek gelirli ülkelerde etkilememektedir. Bu anlamda yüksek gelirli olmayan ülkeler grubunda devletlerarası silahlı çatışmaların yoğunluğunun DYY`ın çıkış hacimlerini olumsuz olarak etkilediği saptanmaktadır.

H3-A ve H3-A* modellerinin analiz sonucuna göre hipotez değişkeninin bağımlı **fdi_inflow_in_GDP** değişkenini etkilemediği bulunmuştur. Bu anlamda her iki grub ülkelerde devletlerarası silahlı çatışmaların toprak (territorial) karakterli olup olmamasının DYY`ın giriş hacimleri üzerinde önemli bir etkisi tespit edilmemiştir.

H3-B ve H3-B* modellerinin analiz sonucuna göre yüksek gelirli ülkeler grubunda hipotez değişkeni, bağımlı **fdi_outflow_in_GDP** değişkenini etkilerken, yüksek gelirli olmayan ülkelerde etkilememektedir. Bu anlamda yüksek gelirli ülkeler grubunda toprak nedenli çatışmalar DYY`ın çıkış hacimlerini diğer çatışmalara oranla olumsuz yönde daha fazla etkilemektedir.

Genel anlamda her iki ülke grubunda ekonomik değişkenler DYY hacimlerini devletlerarası silahlı çatışma değişkenlerinden daha fazla etkilemektedir. Bununla birlikte literatürde sıkça karşılaşıldığı gibi siyasi risk mekanizmasının DYY`ın giriş hacimlerine olumsuz etkisinin her iki ülke grubunda devletlerarası silahlı çatışmalar için geçerli olmadığı görülmektedir. Ampirik bulgular devletlerarası silahlı çatışmaların çıkmasının DYY`ın çıkış hacimlerini, giriş hacimlerinden daha fazla etkilediğini ortaya koymaktadır.

Devletlerarası silahlı çatışmaların yoğunluğu da sadece yüksek gelirli olmayan ülkelerdeki DYY`ın çıkış hacimlerini olumsuz olarak etkilemektedir. Çatışma yoğunluğunun yüksek gelirli olmayan ülkelerdeki DYY`ın giriş ve yüksek gelirli ülkelerdeki DYY`ın giriş ve çıkış hacimleri üzerinde bir etkisi bulunmamıştır.

Devletlerarası silahlı çatışmaların çıkma nedeninin yalnız yüksek gelirli ülkelerdeki DYY`a etkisi gözlemlenmiştir. Bulgular yüksek gelirli ülkelerde toprak anlaşmazlıklarına dayanan devletlerarası silahlı çatışma yıllarında, diğer nedenlerle çıkan çatışma yıllarına oranla DYY`ın çıkış hacimlerinin daha az olduğunu göstermektedir.

SONUÇ

Bu tezde devletlerarası silahlı çatışmaların DYY`ın hacimlerini nasıl etkilediği sorusuna cevap aranmıştır. Bu iki değişken arasındaki ilişki literatürde genelde iç çatışmaların yabancı yatırımlara etkisi modeli ile araştırılmaktadır. İç çatışmanın DYY`a etkisini araştıran çalışmalarda bağımlı değişken giriş yatırım hacimleridir. Ülke dahilindeki siyasi riskin artmasıyla karın azalma ihtimaline karşı Çokuluslu Şirketler, çatışma olan ülkelere yatırımları; tekrar yatırımları yeniden değerlendirmekte, bazı durumlarda geri çekmektedirler.

Devletlerarası silahlı çatışmaları inceleyen çalışmalarda ise ülke çiftleri arasındaki karşılıklı yabancı yatırım hacimlerinin bu ülkeler arasındaki çatışmadan nasıl etkilendiği araştırılmaktadır. DYY`ın giriş hacimlerinin ev sahibi ülke açısından ekonomik faydaları dikkate alınmakla; çalışmalar genelde çatışmaların DYY`ın yalnız giriş hacimlerine olumsuz etkisinin olup olmaması üzerine modellendirilmektedir. Bu çalışmalarda daha detaylı araştırılması gereken iki ortak nokta tespit edilmiştir. Birincisi, incelemenin genellikle diyadik olmasıdır. Şöyle ki, devletlerarası silahlı çatışmalar sadece taraf ülkelerin karşılıklı yatırımlarını değil, ev sahibi ülkedeki tüm yatırımları etkilemektedir. İkincisi, inceleme modellerinde DYY`ın sadece giriş hacimleri dikkate alınmıştır. Çatışmaların DYY`ın çıkış hacimlerine etkisi nadiren ele alınmıştır (Kim Haksoon, 2010). Ancak çatışmanın sebep olduğu siyasi riskin DYY`ın çıkış hacimlerini de etkilemesi beklenebilmektedir. DYY`ın giriş hacimleri kadar, çıkış hacimleri de siyasi istikrardan etkilenmektedir.

Çatışma ve yatırım hacimleri arasında ilişkini araştıran çalışmalardaki bir diğer yeterince incelenmemiş unsur da çatışma sebebinin ampirik modellere dahil edilmemesidir. Genelde mevcut çalışmalar, çatışma sonrası ve öncesi siyasi risk durumunun ve çatışma yoğunluğunun yatırım hacimlerine etkisini ele almaktadırlar. Çatışmanın çıkma sebebinin yatırım hacimlerine etkisi üzerine literatürde çok az çalışma bulunmaktadır. Bu nedenle, devletlerarası silahlı çatışmaların çıkma sebebinin de DYY`a etkisi araştırılmalıdır.

Bu çalışma, literatürdeki ilgili alanlardaki eksikliklere katkı sağlamak amacıyla devletler arasındaki silahlı çatışmaların DYY`ın giriş ve çıkış hacimlerine olumsuz etkisini, çatışmaların çıkması; yoğunluğu ve sebebi dahil edilen modellerle açıklamayı hedeflemiştir.

İncelemeye dahil edilen modeller devletlerarası silahlı çatışmaların taraf ülkelerde DYY`ın giriş ve çıkış hacimlerine olumsuz etkisini araştırmaktadır. Bu etki çatışmaya taraf ülkelerde siyasi riskin artması ve bunun da ülkelerin yatırım profilini etkilemesi ile ortaya çıkmaktadır. Örnek olarak, A ülkesi çatışmada olduğu zaman aralığında ülkeye toplam giriş ve toplam çıkış DYY`ın hacimlerinde azalma görülecektir. Buna sebep çatışmanın çıkması ile artan siyasi riskin yatırımcıların (Çokuluslu Şirketler) kazançlarına (mamul ihracı; ulaştırma; üretim; nakit para akışındaki gecikmelerle vb.) olumsuz etki etmesidir. Diğer bir deyişle, siyasi riskin DYY`ın giriş ya da çıkış hacimleri üzerinde beklenmedik düşüşler yaratması dolayısıyla ülke ekonomisine de zararları kaçınılmazdır. Çünkü bir ülkeye gelen DYY, ya da o ülkeden diğer ülkelere giden DYY hacimleri ülkelere ekonomik olarak önemli kazançlar sağlamaktadır.

Çalışma modelleri yalnız çatışmanın çıkmasının değil, yoğunluğu ve nedeninin de yatırım hacimlerine olumsuz etkisini araştırmaktadır. Şöyle ki, çatışma yoğunluğunun yüksek olduğu yıllarda DYY`ın hacimleri daha fazla etkilenmektedir. Çünkü bir takvim yılında 100 çatışma kurbanı (battle related death) ile sonuçlanan çatışmaların siyasi riski 1000 çatışma kurbanı ile sonuçlanan çatışmalardan farklı oranda etkilemesi beklenmektedir. Çatışmanın farklı kaynaklara dayanması durumu tarafları farklı şekilde etkilemektedir. Örneğin, toplumun büyük kesiminin inançlı olduğu bir ülkede din kaynaklı çatışmalar, toplumun büyük bir kesiminin seküler olduğu ülkelere oranla daha büyük sonuçlar doğurabilmektedir. Aynı mantıkla otoriter ve demokratik yönetimler sınır çatışmalarına farklı tepkiler vermesi beklenmelidir. Bu anlamda devletlerarası silahlı çatışmaların farklı türlerinin taraf ülkelerdeki DYY`ın hacimlerine farklı etkisi olmalıdır.

Tez`in ampirik inceleme kısmında devletlerarası silahlı çatışmaların çıkması; yoğunluğu ve çıkma nedeni bağımsız; DYY`ın giriş ve çıkış hacimleri bağımlı değişkenler olarak ele alınmıştır. İncelemede bağımlı değişkene etki eden diğer ekonomik ve siyasi

faktörler de dikkate alınmıştır. Bunun için literatürdeki DYY`ı açıklayan teorik ve ampirik çalışmalar incelenmiştir. Ele alınan çalışmalarda ticaret açıklığı; ekonominin büyüme oranı; enflasyon oranı; yerli paranın dolar karşısında kuru; siyasi rejim ve iç çatışma değişkenlerinin DYY`ın hacimlerine etkisi gözlemlenmiştir. DYY`a etki eden bu faktörler ampirik araştırmada kontrol değişkeni olarak yer almıştır.

Ampirik incelemeye 1970-2019 dönemindeki tüm devletlerarası çatışma vakaları (25 ve daha fazla çatışma kurbanı olan) dahil edilmiştir. Yüksek gelirli ve yüksek gelirli olmayan ülkelerde çatışmanın DYY`a etkisini gözlemlemek için araştırma modelleri iki grubta incelenmiştir. Araştırma sorularına uygun şekilde çatışmanın üç farklı karakteri (çıkması; yoğunluğu ve çıkma nedeni) ayrılıkta modele dahil edilmiş ve DYY`a etkisi gözlemlenmiştir. Her ülke grubu için üç, toplam altı inceleme modeli oluşturulmuştur. SPSS veri inceleme programında her inceleme modeli için regresyon analizi yapılmıştır.

İstatistiksel incelemeye alınan 1970-2019 dönemini kapsayan verilerin regresyon analizi sonucunda devletlerarası silahlı çatışmanın çıkmasının yüksek gelirli ülkelerdeki DYY`ın hacimlerine (giriş ve çıkış) anlamlı bir etkisi tespit edilmezken, yüksek gelirli olmayan ülkelerde sadece DYY`ın çıkış hacimlerinin olumsuz etkilendiği görülmüştür. Çatışma yoğunluğunun da çatışmanın çıkması gibi yalnız yüksek gelirli olmayan ülkelerdeki DYY`ın çıkış hacimlerine olumsuz etkisi tespit edilmiştir. Çatışmanın toprak karakterinin (toprak anlaşmazlığı olup olmaması) yüksek gelirli olmayan ülkelerdeki DYY`ın hacimlerine (giriş ve çıkış) anlamlı bir etkisi tespit edilmezken, yüksek gelirli ülkelerde sadece DYY`ın çıkış hacimlerinin olumsuz etkilendiği gözlemlenmiştir.

Her iki ülke grubunda ekonomik değişkenler DYY hacimlerini devletlerarası silahlı çatışma değişkenlerinden daha fazla etkilemektedir. Bununla birlikte literatürde sıkça karşılaşıldığı gibi siyasi risk mekanizmasının DYY`ın giriş hacimlerine olumsuz etkisinin her iki ülke grubunda devletlerarası silahlı çatışmalar için geçerli olmadığı görülmektedir. Ampirik bulgular devletlerarası silahlı çatışmaların DYY`ın çıkış hacimlerini, giriş hacimlerinden daha fazla etkilediğini ortaya koymaktadır.

Devletlerarası silahlı çatışmaların çıkma nedeninin yalnız yüksek gelirli ülkelerdeki DYY`a etkisi gözlemlenmiştir. Bulgular yüksek gelirli ülkelerde toprak anlaşmazlıklarına dayanan devletlerarası silahlı çatışma yıllarında, diğer nedenlerle çıkan çatışmalara oranla DYY`ın çıkış hacimlerinin daha az olduğunu göstermektedir.

Ülke düzeyinde yapılan bu çalışma ortaya koyduğu bulgularla çatışmanın yatırımlara olumsuz etkisi literatürüne aşağıdaki katkıları sağlamaktadır:

- Devletlerarası çatışmaların çıkması DYY`ın çıkış hacimlerini giriş hacimlerine oranda negatif olarak daha fazla etkilemektedir;

- Devletlerarası çatışmaların yoğunluğu DYY`ın çıkış hacimlerini giriş hacimlerine oranda negatif olarak daha fazla etkilemektedir;

- Toprak anlaşmazlıklarından çıkan devletlerarası silahlı çatışmalar DYY`ın çıkış hacimlerini, diğer çatışma nedenlerine kıyasla olumsuz etkilemektedir;

- Devletlerarası silahlı çatışmalar yüksek gelirli olmayan ülkelerdeki DYY`ın hacimlerini, yüksek gelirli ülkelere oranda daha fazla etkilemektedir.

Çalışmanın bulguları incelemeye alınan verilerle oluşturulmuş modeller doğrultusunda güvenilirdir. İnceleme sadece devletlerarası silahlı çatışmalar ve DYY`ın hacimleri arasındaki istatistiksel ilişkileri ortaya koymaktadır. Bulgular diğer çatışma ve yatırım türleri için genellenmemelidir.

Gelecek çalışmalarda çalışmanın firma düzeyinde yapılması daha etkili sonuçlar doğuracaktır. Bu çalışmada ele alınan siyasi risk mekanizması firma düzeyinde yapılacak bir araştırmada daha etkili ekonomik mekanizmaların üretilmesiyle geliştirilebilir. Ayrıca yatırım kararları sürecinin firma (burada, çokuluslu şirket) yöneticileri tarafından belirlendiği gerçeği bu düzeyde bir araştırmanın sonuçlarını daha güvenilir ve pratik olarak uygulanabilir edecektir.

Herhangi bir devletlerarası çatışma sadece taraf ülkeleri etkilememektedir. Aynı zamanda bölgenin diğer ülkeleri de olumlu yada olumsuz bu durumdan etkilenmektedir.

Daha spesifik olarak bölgedeki yatırım profili devletlerarası çatışmalardan etkilenmektedir. Bu durum çatışmaya taraf olmayan ülkelerdeki DYY`ın hacimlerini de etkileyebilmektedir. Aynı zamanda bu çalışma teorik yoğunluklu çalışılması nedeniyle tarihi örnekler açısından kısıtlı olmaktadır. Örneğin, ABD`nin Irak`a 2003 müdahelesinin; İran-Irak savaşlarının (1981-1988); İsrail-Arap çatışmasının; Hindistan-Pakistan arasındaki Keşmir sorununun taraf ülkelerdeki DYY`ın hacimlerine doğrusal veya eğrisel etkisinin araştırılması önemli sonuçlar ortaya koyabilir. Bu iki durum dikkate alındığında gelecek araştırmalara reel politikten tarihi vakaların ve bölgesel aktörlerin dahil edilmesi konunun gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Küresel DYY`ın hacimlerinin her geçen yıl azalmasının ekonomik nedenlerle beraber devletlerarası çatışmalarla ilişkisinin olabileceği yönünde tahminler bulunmaktadır. Devletlerarası çatışmaların yoksa, ekonomik nedenlerin küresel sermaye akışlarını daha fazla etkilemesi araştırmaya açık konudur. Küresel DYY`ın hacimlerinin devletlerarası silahlı çatışmalardan olumsuz etkilenmesinin ağır sonuçları olabilmektedir. Çünkü daha az doğrudan yatırım daha az üretimle, daha az üretim daha az refahla sonuçlanmaktadır.

Neredeyse tüm politik ekonomi araştırmacılarının barışı refah artımı için başlıca koşul kabul etmeleri modern çağımızın ticaret devleti yaklaşımlarına uymaktadır. Silahlı çatışmaların devletlerarası ilişkilerde olumsuz bir etken olarak ortadan kalkması devletlerin daha fazla işbirliği yaparak ulusal ve küresel düzeyde refahın artmasına neden olacaktır. Bu süreçte DYY`ın yoğun bir rol üstlenmesi beklenebilir.

Bulunduğu bölge nedeniyle Türkiye, her türlü çatışmalardan doğrudan ya da dolaylı olarak etkilenen bir ülkedir. Aynı zamanda ülkede son yirmi yıldaki ekonomik iniş çıkışlarda siyasi istikrar/risk ve DYY hacimlerinin etkilerinden bahsedilebilir. Bu nedenle, bu çalışma Türkiye`de ve bölgesinde DYY hacimleri ve çatışma arasındaki ilişkileri konu alan gelecek akademik çalışmalara bir örnek teşkil etmek gibi mütevazi bir hedefe de sahiptir.

EKLER

EK 1: H1-A Modeli için Bağımlı Değişkenin Değerlerinin Hata Dağılımı

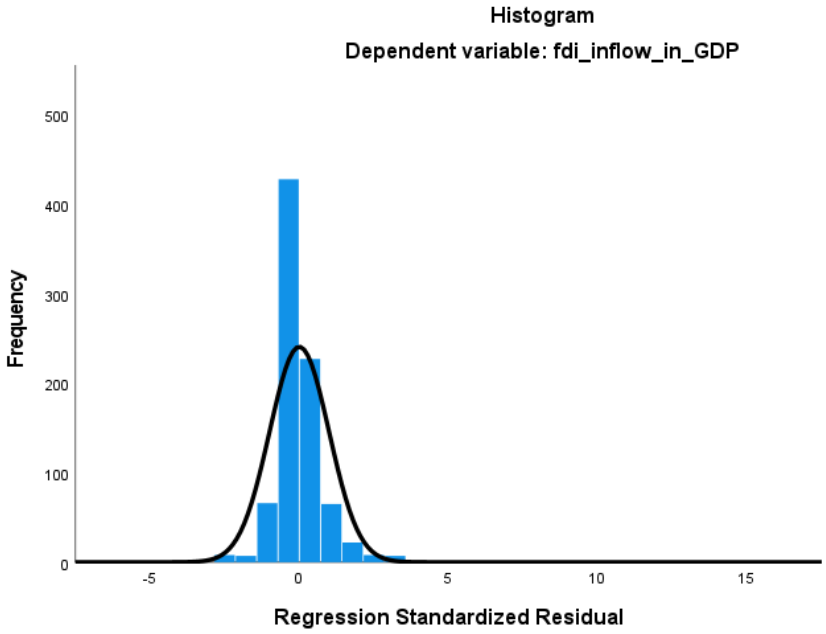

H1-A modeli için **fdi_inflow_in_GDP** bağımlı değişkeninin hataları normal (tahminen normal) dağılım göstermektedir.

EK 2: H1-A Modeli için Korelasyon Değerleri

		fdi_inflow_in_GDP	internal_conflict	interstates_conflict	politic_regime_annual	GDP_growth	trade_in_GDP	consumer_price_index	exchange_rate
Pearson Correlation	fdi_inflow_in_GDP	1.000	-.120	-.113	-.082	.141	.408	-.049	.216
	internal_conflict	-.120	1.000	.113	.182	-.024	-.267	-.032	-.106
	interstates_conflict	-.113	.113	1.000	-.033	-.010	-.163	-.011	-.100
	politic_regime_annual	-.082	.182	-.033	1.000	-.093	-.158	.081	-.207
	GDP_growth	.141	-.024	-.010	-.093	1.000	.152	-.121	.040
	trade_in_GDP	.408	-.267	-.163	-.158	.152	1.000	-.074	.399
	consumer_price_index	-.049	-.032	-.011	.081	-.121	-.074	1.000	-.027
	exchange_rate	.216	-.106	-.100	-.207	.040	.399	-.027	1.000

H1-A modeli için değişkenler arasında çoklu korelasyon sorunu bulunmamaktadır (r<.800).

EK 3: H1-B Modeli için Bağımlı Değişkenin Değerlerinin Hata Dağılımı

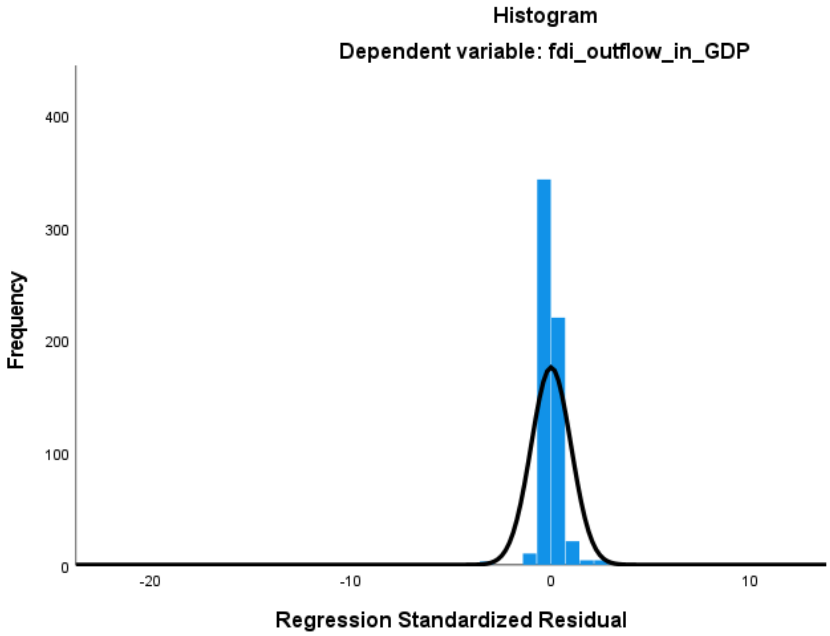

H1-B modeli için **fdi_outflow_in_GDP** bağımlı değişkeninin hataları normal (tahminen normal) dağılım göstermektedir.

EK 4: H1-B Modeli için Korelasyon Değerleri

		fdi_outflow_in_GDP	internal_conflict	interstates_conflict	politic_regime_annual	GDP_growth	trade_in_GDP	consumer_price_index	exchange_rate
Pearson Correlation	fdi_outflow_in_GDP	1.000	-.038	-.172	-.021	.091	.092	-.007	-.004
	internal_conflict	-.038	1.000	.126	.273	-.058	-.201	-.043	-.084
	interstates_conflict	-.172	.126	1.000	-.027	.012	-.176	-.030	-.105
	politic_regime_annual	-.021	.273	-.027	1.000	-.058	-.220	.102	-.189
	GDP_growth	.091	-.058	.012	-.058	1.000	.087	-.124	.036
	trade_in_GDP	.092	-.201	-.176	-.220	.087	1.000	-.078	.456
	consumer_price_index	-.007	-.043	-.030	.102	-.124	-.078	1.000	-.028
	exchange_rate	-.004	-.084	-.105	-.189	.036	.456	-.028	1.000

H1-B modeli için değişkenler arasında çoklu korelasyon sorunu bulunmamaktadır (r<.800).

EK 5: H2-A Modeli için Bağımlı Değişkenin Değerlerinin Hata Dağılımı

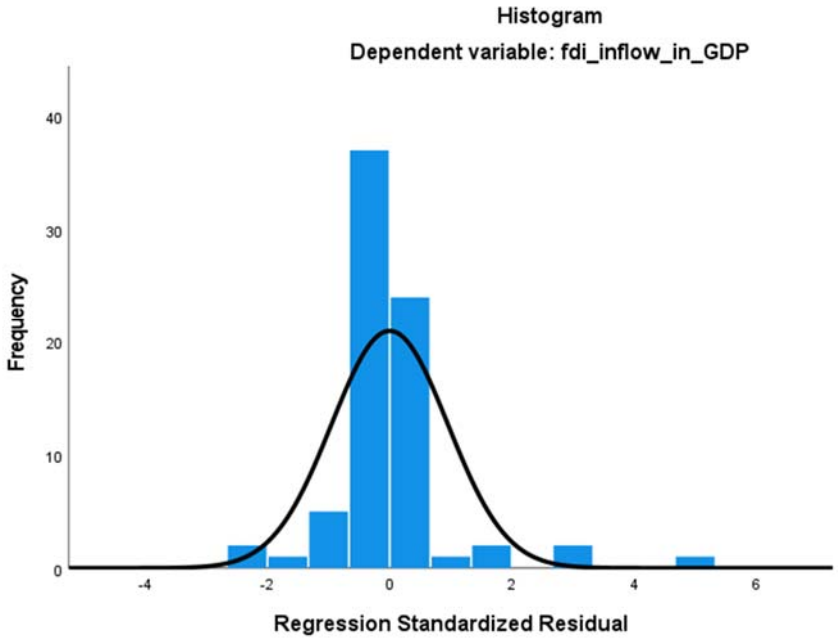

H2-A modeli için **fdi_inflow_in_GDP** bağımlı değişkeninin hataları normal (tahminen normal) dağılım göstermektedir.

EK 6: H2-A Modeli için Korelasyon Değerleri

		fdi_inflow_in_GDP	politic_regime_annual	GDP_growth	trade_in_GDP	consumer_price_index	exchange_rate	intensity_level	cumulative_intensity
Pearson Correlation	fdi_inflow_in_GDP	1.000	-.051	-.032	.537	-.109	.500	.057	-.187
	politic_regime_annual	-.051	1.000	-.002	-.174	-.262	.029	-.169	.194
	GDP_growth	-.032	-.002	1.000	.036	-.069	.033	-.322	-.017
	trade_in_GDP	.537	-.174	.036	1.000	-.143	.386	.171	-.425
	consumer_price_index	-.109	-.262	-.069	-.143	1.000	.026	-.051	.087
	exchange_rate	.500	.029	.033	.386	.026	1.000	-.068	-.392
	intensity_level	.057	-.169	-.322	.171	-.051	-.068	1.000	.218
	cumulative_intensity	-.187	.194	-.017	-.425	.087	-.392	.218	1.000

H2-A modeli için değişkenler arasında çoklu korelasyon sorunu bulunmamaktadır (r<.800).

EK 7: H2-B Modeli için Bağımlı Değişkenin Değerlerinin Hata Dağılımı

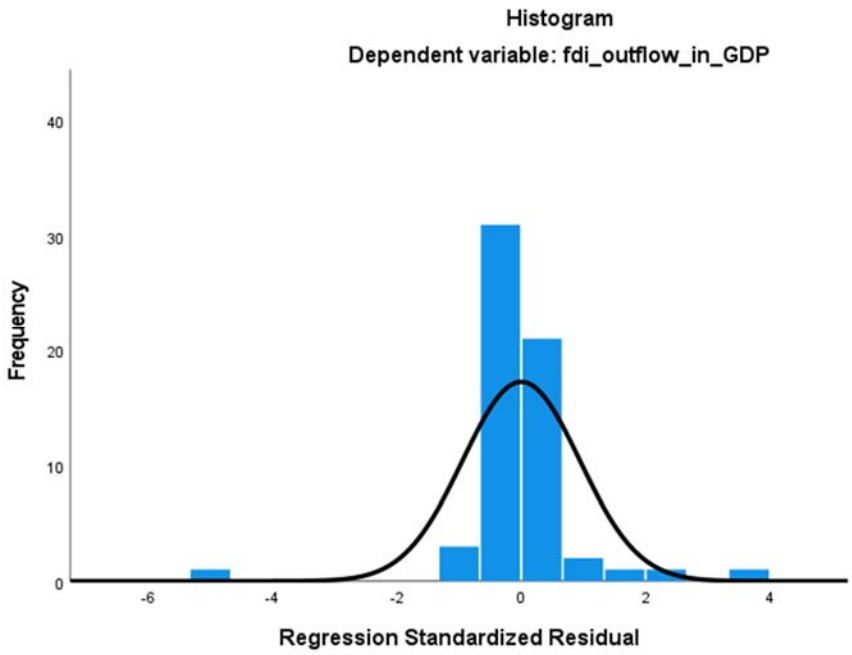

H2-B modeli için **fdi_outflow_in_GDP** bağımlı değişkeninin hataları normal (tahminen normal) dağılım göstermektedir.

EK 8: H2-B Modeli için Korelasyon Değerleri

		fdi_outflow_in_GDP	politic_regime_annual	GDP_growth	trade_in_GDP	consumer_price_index	exchange_rate	intensity_level	cumulative_intensity
Pearson Correlation	fdi_outflow_in_GDP	1.000	.249	.204	-.405	-.077	.052	-.736	-.132
	politic_regime_annual	.249	1.000	.044	-.205	-.172	-.051	-.336	.296
	GDP_growth	.204	.044	1.000	-.106	-.255	.047	-.383	.057
	trade_in_GDP	-.405	-.205	-.106	1.000	-.141	.423	.458	-.326
	consumer_price_index	-.077	-.172	-.255	-.141	1.000	-.072	.007	-.280
	exchange_rate	.052	-.051	.047	.423	-.072	1.000	-.029	-.323
	intensity_level	-.736	-.336	-.383	.458	.007	-.029	1.000	.145
	cumulative_intensity	-.132	.296	.057	-.326	-.280	-.323	.145	1.000

H2-B modeli için değişkenler arasında çoklu korelasyon sorunu bulunmamaktadır (r<.800).

EK 9: H1-A* Modeli için Bağımlı Değişkenin Değerlerinin Hata Dağılımı

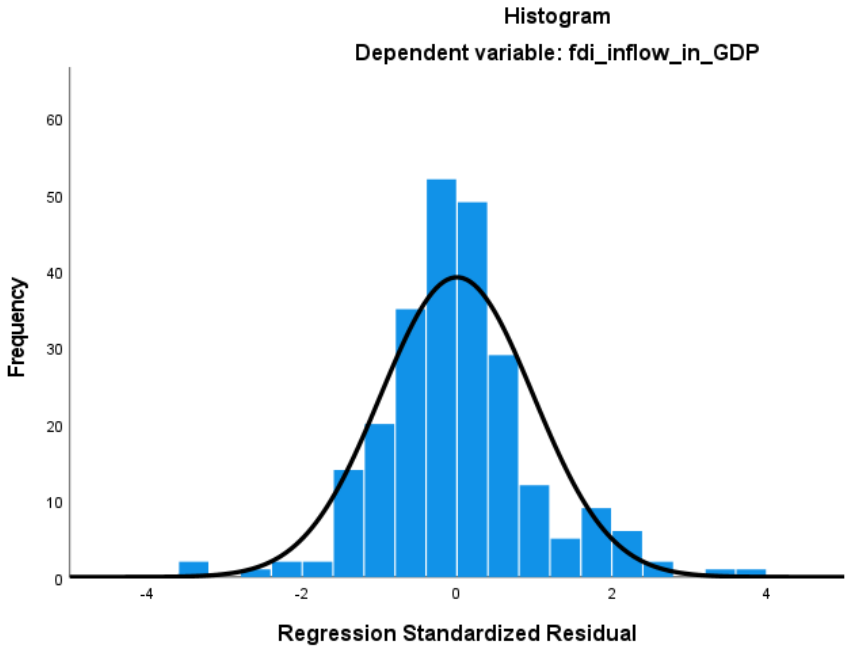

H1-A* modeli için **fdi_inflow_in_GDP** bağımlı değişkeninin hataları normal (tahminen normal) dağılım göstermektedir.

EK 10: H1-A* Modeli için Korelasyon Değerleri

		fdi_inflow_in_GDP	internal_conflict	interstates_conflict	politic_regime_annual	GDP_growth	trade_in_GDP	consumer_price_index	exchange_rate
Pearson Correlation	fdi_inflow_in_GDP	1.000	-.152	-.069	.141	.246	.389	-.130	.042
	internal_conflict	-.152	1.000	.128	.268	-.070	-.300	-.036	.130
	interstates_conflict	-.069	.128	1.000	.091	-.049	-.145	-.032	.005
	politic_regime_annual	.141	.268	.091	1.000	-.130	-.567	.010	.389
	GDP_growth	.246	-.070	-.049	-.130	1.000	.279	-.027	-.007
	trade_in_GDP	.389	-.300	-.145	-.567	.279	1.000	.006	-.150
	consumer_price_index	-.130	-.036	-.032	.010	-.027	.006	1.000	-.082
	exchange_rate	.042	.130	.005	.389	-.007	-.150	-.082	1.000

H1-A* modeli için değişkenler arasında çoklu korelasyon sorunu bulunmamaktadır (r<.800).

EK 11: H2-A* Modeli için Korelasyon Değerleri

		fdi_inflow_in_GDP	politic_regime_annual	GDP_growth	trade_in_GDP	consumer_price_index	exchange_rate	cumulative_intensity	intensity_level
Pearson Correlation	fdi_inflow_in_GDP	1.000	.229	.119	.194	-.376	.792	.024	.024
	politic_regime_annual	.229	1.000	.424	-.830	.383	.080	.333	.333
	GDP_growth	.119	.424	1.000	-.401	-.054	.216	-.214	-.214
	trade_in_GDP	.194	-.830	-.401	1.000	-.393	.128	-.250	-.250
	consumer_price_index	-.376	.383	-.054	-.393	1.000	-.356	-.302	-.302
	exchange_rate	.792	.080	.216	.128	-.356	1.000	-.276	-.276
	cumulative_intensity	.024	.333	-.214	-.250	-.302	-.276	1.000	1.000
	intensity_level	.024	.333	-.214	-.250	-.302	-.276	1.000	1.000

cumulative_intensity ve **intensity_level** değişkenleri Pearson Korelasyon testine göre tam korelasyonda veya aynı ($r(3)=1.00$).

EK 12: H2-B* Modeli için Korelasyon Değerleri

		fdi_outflow_in_GDP	politic_regime_annual	GDP_growth	trade_in_GDP	consumer_price_index	exchange_rate	cumulative_intensity	intensity_level
Pearson Correlation	fdi_outflow_in_GDP	1.000	.	-.098	.609	-.423	-.137	.701	.701
	politic_regime_annual**	.	1.000	.	.	.	.	.	.
	GDP_growth	-.098	.	1.000	-.097	-.259	.201	-.417	-.417
	trade_in_GDP	.609	.	-.097	1.000	-.146	.348	.051	.051
	consumer_price_index	-.423	.	-.259	-.146	1.000	-.420	-.493	-.493
	exchange_rate	-.137	.	.201	.348	-.420	1.000	-.322	-.322
	cumulative_intensity*	.701	.	-.417	.051	-.493	-.322	1.000	1.000
	intensity_level*	.701	.	-.417	.051	-.493	-.322	1.000	1.000

*** cumulative_intensity** ve **intensity_level** değişkenleri Pearson Korelasyon testine göre tam korelasyonda veya aynı ($r(3)=1.00$).

** Bağımlı değişken **fdi_outflow_in_GDP** olan modeller için, aşağıdaki değişkenler sabittir veya eksik korelasyonları vardır: **politic_regime_annual.** Analizden çıkarılmıştır.

EK 13: H3-A* Modeli için Bağımlı Değişkenin Değerlerinin Hata Dağılımı

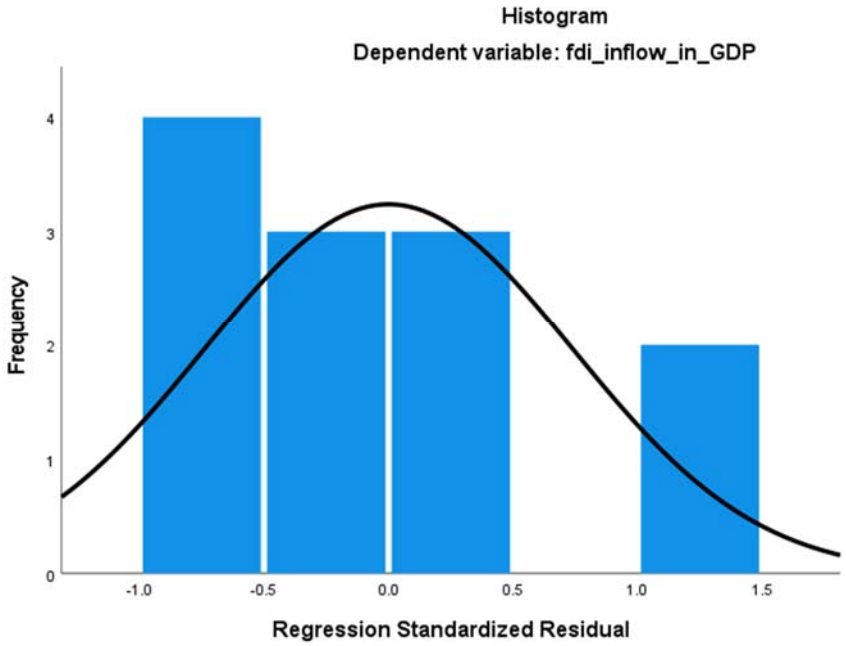

H3-A* modeli için **fdi_inflow_in_GDP** bağımlı değişkeninin hataları normal (tahminen normal) dağılım göstermektedir.

EK 14: H3-A* Modeli için Korelasyon Değerleri

		fdi_inflow_in_GDP	politic_regime_annual	GDP_growth	trade_in_GDP	consumer_price_index	exchange_rate	inter_teritorial_type
Pearson Correlation	fdi_inflow_in_GDP	1.000	.229	.119	.194	-.376	.792	.190
	politic_regime_annual	.229	1.000	.424	-.830	.383	.080	-.111
	GDP_growth	.119	.424	1.000	-.401	-.054	.216	.278
	trade_in_GDP	.194	-.830	-.401	1.000	-.393	.128	-.066
	consumer_price_index*	-.376	.383	-.054	-.393	1.000	-.356	-.838
	exchange_rate	.792	.080	.216	.128	-.356	1.000	.251
	inter_teritorial_type	.190	-.111	.278	-.066	-.838	.251	1.000

***consumer_price_index** değişkeni **inter_teritorial_type** (hipotez değişkeni) ile yüksek korelasyonda olduğu için ($r \geq .800$) regresyon analizinde çoklu doğrusallık problemi ortaya çıkmaktadır. Analizin güvenilirliği açısından iki değişken arasında yüksek korelasyon varsa bir değişken analizden çıkarılabilir. **inter_teritorial_type** hipotez değişkeni olduğu için **consumer_price_index** değişkeni analizden çıkarılmıştır.

EK 15: H3-B* Modeli için Bağımlı Değişkenin Değerlerinin Hata Dağılımı

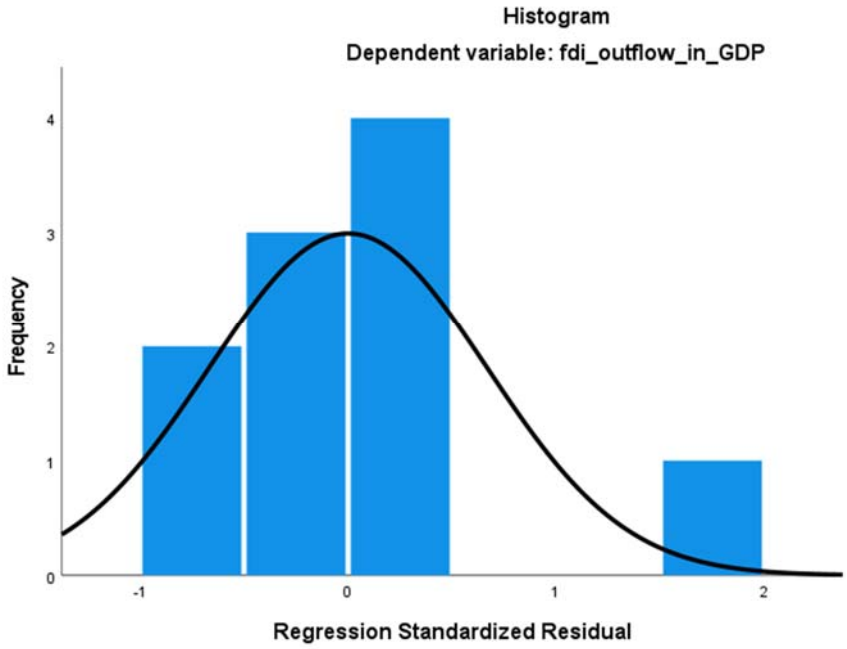

H3-B* modeli için **fdi_inflow_in_GDP** bağımlı değişkeninin hataları normal (tahminen normal) dağılım göstermektedir.

EK 16: H3-B* Modeli için Korelasyon Değerleri

		fdi_outflow_in_GDP	politic_regime_annual	GDP_growth	trade_in_GDP	consumer_price_index	exchange_rate	inter_teritorial_type
Pearson Correlation	fdi_outflow_in_GDP	1.000	.	-.098	.609	-.423	-.137	.195
	politic_regime_annual**	.	1.000	.	.	.	.	.
	GDP_growth	-.098	.	1.000	-.097	-.259	.201	.362
	trade_in_GDP	.609	.	-.097	1.000	-.146	.348	-.285
	consumer_price_index*	-.423	.	-.259	-.146	1.000	-.420	-.866
	exchange_rate	-.137	.	.201	.348	-.420	1.000	.262
	inter_teritorial_type	.195	.	.362	-.285	-.866	.262	1.000

*** consumer_price_index** değişkeni **inter_teritorial_type** (hipotez değişkeni) ile yüksek korelasyonda olduğu için ($r \geq .800$) regresyon analizinde çoklu doğrusallık problemi ortaya çıkmaktadır. **inter_teritorial_type** hipotez değişkeni olduğu için **consumer_price_index** değişkeni analizden çıkarılmıştır.

** Bağımlı değişken **fdi_outflow_in_GDP** olan modeller için, aşağıdaki değişkenler sabittir veya eksik korelasyonları vardır: **politic_regime_annual.** Analizden çıkarılmıştır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Angell, Norman. **The Great Illusion, a Study of the Relation of Military Power in Nations to Their Economic and Social Advantage**. New York: G. P. Putnam's Sons, 1910. http://93.174.95.29/main/06DA3D5549F4DCCDBD1D671EEEC8BAAA (22 Kasım 2020).

Barbieri, Katherine. **The Liberal Illusion: Does Trade Promote Peace?**. 5. Basım. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2005. http://93.174.95.29/main/E46204FD7F032D31811B5E0A9F11AB7D (22 Kasım 2020).

Buckley, Peter J. ve Mark Casson. **The Multinational Enterprise Revisited: The Essential Buckley and Casson**. Palgrave Macmillan, 2010. http://93.174.95.29/main/DF13A6B044E1299590C7978ACD38FF53 (22 Kasım 2020).

Caporaso, James A. ve David P. Levine. **Theories of Political Economy**. 13. Basım. New York: Cambridge University Press, 2005. http://93.174.95.29/main/6A29B5C8F4AF1DD5C8A1DCA63298BC9B (22 Kasım 2020).

Caves, Richard E. **Multinational Enterprise and Economic Analysis**. 3. Basım. Cambridge Surveys of Economic Literature. Cambridge University Press, 2007.

http://93.174.95.29/main/0EBC6715853F4A3FB40F560E5DB0D97F (22 Kasım 2020).

Deutsch, Karl W. **The Analysis of International Relations**. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, 1968.

Doremus, Paul N., William W. Keller, Louis W. Pauly ve Simon Reich. **The Myth of the Global Corporation**. Princeton: Princeton University Press, 1998.

Dougherty, James E. ve Robert L. Pfaltzgraff Jr. **Contending Theories of International Relations: A Comprehensive Survey**. 5. Basım. Pearson, 2000. http://library.lol/main/CB6192641266CAB106C1431F2B04D33A (22 Kasım 2020).

Friedman, Thomas L. **The Lexus and the Olive Tree: Understanding Globalization**. 1. Basım. Kanada: Anchor, 2000. http://93.174.95.29/main/B6D9B7A7FCE9B64FCE2694E6E8BB3CE0 (22 Kasım 2020).

Gilpin, Robert ve Jean M. Gilpin. **Global Political Economy: Understanding the International Economic Order**. Oxford: Princeton University Press, 2001. http://93.174.95.29/main/A7E9C896328DA05C3AB298C543D8A81B (22 Kasım 2020).

Gregorio, José De. "The Role of Foreign Direct Investment and Natural Resources in Economic Development". **Multinationals and Foreign Investment in Economic Development**. Edward M. Graham (drl.). 2005, ss. 179-197. doi:10.1057/9780230522954_9 (22 Kasım 2020).

Hirschman, Albert O. **The Passions and the Interests, Political Arguments for Capitalism before its Triumph**. Princeton: Princeton University Press, 1977.

http://93.174.95.29/main/A49F41D4B9337A08D9B0302C70068BAF (22 Kasım 2020).

Hymer, Stephen H. **The International Operations of National Firms: A Study of Direct Foreign Investment**. MIT Press (MA), 1976. http://93.174.95.29/main/2708DD5C3DE898D12C84196E5381D7B7 (22 Kasım 2020).

Johnson, Harry G. "The Efficiency and Welfare Implications of the International Corporation". **The International Corporation: A Symposium**. Charles Kindleberger (drl.). MIT Press, 1970. http://93.174.95.29/main/A45C4D2F2AA5557861E7CF6D7D1CA78F (22 Kasım 2020).

Kant, Immanuel. "Toward Perpetual Peace: A Philosophical Sketch". **Toward Perpetual Peace and Other Writings on Politics, Peace, and History**. Pauline Kleingeld ve David L. Colclasure (drl.). *Rethinking the Western Tradition*. London: Yale University Press, 2006, ss. 67-110. http://library.lol/main/417F1BEC1879CA74164376C4E5608F51 (22 Kasım 2020).

Kant, Immanuel. **Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme**. Yavuz Abadan ve Seha L. Meray (çev.). Ankara: Ajans Türk Matbaası, 1960. http://library.lol/main/AC3699669ACB174FD93F0EADFF9D2436 (22 Kasım 2020).

Keohane, Robert O. "International Liberalism Reconsidered". **The Economic Limits to Modern Politics**. John Dunn (drl.). Cambridge University Press, 1990, Ch.5, ss. 165-194. doi:10.1017/CBO9780511559174.008 (22 Kasım 2020).

Keohane, Robert O. ve Joseph S. Nye Jr. **Power and Interdependence**. Longman Classics in Political Science, 4. Basım. Pearson, 2011.

http://93.174.95.29/main/95A30B6E7C7B9954E012C489980D6F96 (22 Kasım 2020).

List, Friedrich. **The National System of Political Economy**. Sven Horn (drl.). Classic of Economics, 5. Basım. Berlin: Heptagon, 2014. http://library.lol/main/36504C7A784A40BE9B6B1BE3F265C3D4 (22 Kasım 2020).

Mansfield, Edward D. **Power, Trade, and War**. Princeton: Princeton University Press, 1994.

Milward, Alan S. **War, Economy, and Society, 1939-1945**. 1. Basım. Berkeley: University of California Press, 1979. http://93.174.95.29/main/E4B7D6439C74C22458C5E36120337F96 (22 Kasım 2020).

Mueller, John. **Retreat from Doomsday: The Obsolescence of Major War**. New York: Basic Books, 1989. http://93.174.95.29/main/A7983A72FA36836146312C214D0C12CB (22 Kasım 2020).

Polachek, Solomon W., Carlos Seiglie ve Jun Xiang. "Globalization and International Conflict: Can Foreign Direct Investment Increase Cooperation Among Nations?". **Oxford Handbooks Online of the Economics of Peace and Conflict**. Michelle R. Garfinkel ve Stergios Skaperdas (ed.). 2012, ss. 1-38. doi:10.1093/oxfordhb/9780195392777.013.0029 (22 Kasım 2020).

Porter, Michael E. **Competitive Advantage of Nations**. New York: The Free Press, 1998. http://93.174.95.29/main/EE1D5606D780DA93627F465A9D070A94 (22 Kasım 2020).

Ricardo, David. **On The Principles of Political Economy and Taxation**. Electric Book Company, 2001. http://library.lol/main/D4E09120A8FDB0FA9162892F6793258B (22 Kasım 2020).

Stopford, John M., Susan Strange ve John S. Henley. **Rival States, Rival Firms: Competition for World Market Shares**. Cambridge University Press, 1991. http://93.174.95.29/main/9A1A4606D4EF3767C143D1726E92F6A4 (22 Kasım 2020).

Uchitel, Anne. "Interdependence and instability". **Coping with Complexity in the International System**. Jack Snyder ve Robert Jervis (drl.). Boulder: Westview Press, 1993, Ch.10.

Waltz, Kenneth N. "The Myth of National Interdependence". **In The International Corporation: a Symposium**. Charles P. Kindleberger (drl.). Cambridge, MA: MIT Press, 1970. http://93.174.95.29/main/A45C4D2F2AA5557861E7CF6D7D1CA78F (22 Kasım 2020).

Yayınlar

Aharoni, Yair. "The Foreign Investment Decision Process", Boston: Division of Research, 1966, Ch. 4. Graduate School of Business Administration, Harvard University. https://archive.org/stream/foreigninvestmen0000ahar#page/n4/mode/1up/search/uncertainty (22 Kasım 2020).

Arad, Ruth ve Seev Hirsch. "Peacemaking and Vested Interests: International Economic Transactions", *International Studies Quarterly*. 1981, Vol.25, No.3, ss. 439-468. doi:10.2307/2600581 (22 Kasım 2020).

Arellano, Manuel ve Stephen Bond. "Some Tests of Specification for Panel Data: Monte Carlo Evidence and an Application to Employment Equations", *The Review of Economic Studies*. 1991, Vol.58, No.2, ss. 277-297. doi:10.2307/2297968 (22 Kasım 2020).

Azar, Edward E. "The Conflict and Peace Data Bank (COPDAB) Project", *Journal of Conflict Resolution*. 1980, Vol.24, No.1, ss. 143–152. https://doi.org/10.1177/002200278002400106 (22 Kasım 2020).

Barber, Benjamin R. "Jihad vs. McWorld", *The Atlantic*. 1992, https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1992/03/jihad-vs-mcworld/303882/ (22 Kasım 2020).

Barbieri, Katherine. "Economic Interdependence: A Path to Peace or a Source of Interstate Conflict?", *Journal of Peace Research*. 1996, Vol.33, No.1, ss. 29-49. https://doi.org/10.1177/0022343396033001003 (22 Kasım 2020).

Barry, Colin M. "Peace and Conflict at Different Stages of The FDI Lifecycle", *Review of International Political Economy*. 2018, Vol.25, No.2, ss. 1-23. DOI: 10.1080/09692290.2018.1434083 (22 Kasım 2020).

Berry, Steven, James Levinsohn ve Ariel Pakes. "Voluntary Export Restraints on Automobiles: Evaluating a Trade Policy", *The American Economic Review*. 1999, Vol.89, No.3, ss. 400-430. https://www.jstor.org/stable/117026 (22 Kasım 2020).

Blanton, Robert G. ve Clair Apodaca. "Economic Globalization and Violent Civil Conflict: Is Openness a Pathway to Peace?", *The Social Science Journal*. 2007, Vol.44, No.4, ss. 599-619. doi:10.1016/j.soscij.2007.10.001 (22 Kasım 2020).

Blonigen, Bruce A. "In Search of Substitution Between Foreign Production and Exports", *Journal of International Economics*. 2001, Vol.53, No.1, ss. 81-104. doi:10.1016/s0022-1996(00)00066-0 (22 Kasım 2020).

Busse, Matthias ve Carsten Hefeker. "Political Risk, Institutions and Foreign Direct Investment", *European Journal of Political Economy*. 2007, Vol.23, No.2, ss. 397-415. https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2006.02.003 (22 Kasım 2020).

Bussmann, Margit. "Foreign Direct Investment and Militarized International Conflict", *Journal of Peace Research*. 2010, Vol.47, No.2, ss. 143-153. doi:10.1177/0022343309354143 (22 Kasım 2020).

Buzan, Barry. "Economic Structure and International Security: The Limits of The Liberal Case", *International Organization*. 1984, Vol.38, No.4, ss. 597-624. doi:10.1017/S0020818300026886 (22 Kasım 2020).

Cain, Peter. "Capitalism, War and Internationalism in The Thought of Richard Cobden", *British Journal of International Studies*. 1979, Vol.5, No.3, ss. 229-247. doi:10.1017/S0260210500114834 (22 Kasım 2020).

Copeland, Dale C. "Economic Interdependence and War: A Theory of Trade Expectations", *International Security*. 1996, Vol.20, No.4, ss. 5-41. https://doi.org/10.1162/isec.20.4.5 (22 Kasım 2020).

Danilovic, Vesna ve Joe Clare. "The Kantian Liberal Peace (Revisited)", *American Journal of Political Science*. 2007, Vol.51, No.2, ss. 397-414. https://www.jstor.org/stable/4620073 (22 Kasım 2020).

Dorussen, Han ve Hugh Ward. "Trade networks and the Kantian peace", *Journal of Peace Research*. 2010, Vol.47, No.1, ss. 29–42. DOI: 10.1177/0022343309350011 (22 Kasım 2020).

Doyle, Michael W. "Kant, Liberal Legacies and Foreign Affairs", *Philosophy and Public Affairs*. 1983, Vol.12, No.3, ss. 205-235. http://125.22.40.134:8080/jspui/bitstream/123456789/3679/1/%284%29%20Doyle%201983a.pdf (22 Kasım 2020).

Doyle, Michael W. "Liberalism and World Politics", *American Political Science Review*. 1986, Vol.80, No.4, ss. 1151-1169. doi:10.1017/S0003055400185041 (22 Kasım 2020).

Driffield, Nigel, Chris Jones ve Jo Crotty. "International Business Research and Risky Investments, an Analysis of FDI in Conflict Zones", *International Business Review*. 2013, Vol.22, No.1, ss. 140-155. doi:10.1016/j.ibusrev.2012.03.001 (22 Kasım 2020).

Dunning, John H. "The Eclectic (OLI) Paradigm of International Production: Past, Present and Future", *International Journal of the Economics of Business*. 2001, Vol.8, No.2, ss. 173-190. doi:10.1080/13571510110051441 (22 Kasım 2020).

Dunning, John H. ve Christos N. Pitelis. "Stephen Hymer's Contribution to International Business Scholarship: An Assessment and Extension", *Journal of International Business Studies*. 2008, Vol.39, No.1, ss. 167-176. https://www.jstor.org/stable/25483252 (22 Kasım 2020).

Emir, Mustafa ve Ahmet Kurtaran. "Doğrudan Yabancı Yatırım Kararlarında Siyasi Risk Unsuru", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*. 2005, Vol.28, ss. 1-11. http://journal.mufad.org/attachments/article/546/6.pdf (22 Kasım 2020).

Gartzke, Erik, Quan Li ve Charles Boehmer. "Investing in The Peace: Economic Interdependence and International Conflict", *International Organization*. 2001, Vol.55, No.2, ss. 391-438. doi:10.1162/00208180151140612 (22 Kasım 2020).

Gasiorowski, Mark J. "Economic Interdependence and International Conflict: Some Cross-National Evidence", *International Studies Quarterly*. 1986, Vol.30, No.1, ss. 23-38. doi:10.2307/2600435 (22 Kasım 2020).

Gelpi, Christopher F. ve Joseph M. Grieco. "Democracy, Interdependence, and the Sources of the Liberal Peace", *Journal of Peace Research*. 2008, Vol.45, No.1, ss. 17–36. DOI 10.1177/0022343307084921 (22 Kasım 2020).

Gleditsch, Nils Petter, Peter Wallensteen, Mikael Eriksson, Margareta Sollenberg ve Havard Strand. "Armed Conflict 1946-2001: A New Dataset", *Journal of Peace Research*. 2002, Vol.39, No.5, ss. 615-637. doi:10.1177/0022343302039005007 (22 Kasım 2020).

Goenner, Cullen F. "From toys to warships: Interdependence and the effects of disaggregated trade on militarized disputes", *Journal of Peace Research*. 2010, Vol.47, No.5, ss. 547–559. DOI: 10.1177/0022343310371881 (22 Kasım 2020).

Gonzalez-Vicente, Ruben. "The liberal peace fallacy: violent neoliberalism and the temporal and spatial traps of state-based approaches to peace", *Territory, Politics, Governance*. 2018, ss. 1-17. DOI: 10.1080/21622671.2018.1550012 (22 Kasım 2020).

Haas, Ernst B. ve Philippe C. Schmitter. "Economics and Differential Patterns of Political Integration: Projections About Unity in Latin America", *International*

Organization. 1964, Vol.18, No.4, ss. 705-737. doi:10.1017/S0020818300025297 (22 Kasım 2020).

Hegre, Havard, John R. Oneal ve Bruce Russett. "Trade does promote peace: New simultaneous estimates of the reciprocal effects of trade and conflict", *Journal of Peace Research*. 2010, Vol.47, No.6, ss. 763–774. DOI:10.1177/0022343310385995 (22 Kasım 2020).

Hegre, Havard. "Development and the Liberal Peace: What Does it Take to be a Trading State?", *Journal of Peace Research*. 2000, Vol.37, No.1, ss. 5-30. DOI: 10.1177/0022343300037001001 (22 Kasım 2020).

Hirschman, Albert O. "Rival Interpretations of Market Society: Civilizing, Destructive, or Feeble?", *Journal of Economic Literature*. 1982, Vol.20, No.4, ss. 1463-1484. https://www.jstor.org/stable/2724829 (22 Kasım 2020).

Hoffmann, Stanley. "Rousseau on War and Peace", *American Political Science Review*. 1963, Vol.57, No.2, ss. 317-333. doi:10.2307/1952825 (22 Kasım 2020).

Holsti, Kal J. "Politics in Command: Foreign Trade as National Security Policy", *International Organization*. 1986, Vol.40, No.3, ss. 643-671. doi:10.1017/S0020818300027302 (22 Kasım 2020).

Hosseini, Hamid. "An Economic Theory of FDI: A Behavioral Economics and Historical Approach", *The Journal of Socio-Economics*. 2005, Vol.34, No.4, ss. 528-541. doi:10.1016/j.socec.2005.07.001 (22 Kasım 2020).

Jones, Daniel M., Stuart A. Bremer ve David Singer. "Militarized Interstate Disputes, 1816-1992: Rationale, Coding Rules, and Empirical Patterns", *Conflict Management and Peace Science*. 1996, Vol.15, No.2, ss. 163-213. https://doi.org/10.1177/073889429601500203 (22 Kasım 2020).

Joshi, Madhav ve Jason Michael Quinn. "Civil war termination and foreign direct investment, 1989–2012", *Conflict Management and Peace Science*. 2018, ss. 1-20. DOI: 10.1177/0738894218778260 (22 Kasım 2020).

Kaysen, Carl. "Is War Obsolete? A Review Essay", *International Security*. 1990, Vol.14, No.4, ss. 42-64. doi:10.2307/2538750 (22 Kasım 2020).

Keohane, Robert O. "International Organization and The Crisis of Interdependence", *International Organization*. 1975, Vol.29, No.2, ss. 357-365. doi:10.1017/S0020818300004938 (22 Kasım 2020).

Kim, Dongkyu. "The Effects of Inter-state Conflicts on Foreign İnvestment Flows to The Developing World: Enduring vs Ephemeral Risk of Conflicts", *International Political Science Review*. 2016, Vol.37, No.4, ss. 1-16. https://doi.org/10.1177/0192512115582278 (22 Kasım 2020).

Kim, Haksoon. "Political Stability and Foreign Direct Investment", *International Journal of Economics and Finance*. 2010, Vol.2, No.3, ss. 59-71. doi:10.5539/ijef.v2n3p59 (22 Kasım 2020).

Lee, Hoon ve Sara McLaughlin Mitchell. "Foreign Direct Investment and Territorial Disputes", *Journal of Conflict Resolution*. 2012, Vol.56, No.4, ss. 675-703. doi:10.1177/0022002712438348 (22 Kasım 2020).

Lee, Hoon ve Toby J. Rider. "Evaluating the Effects of Trade on Militarized Behavior in the Context of Territorial Threat", *Foreign Policy Analysis*. 2016, ss. 1-20. doi: 10.1093/fpa/orw009 (22 Kasım 2020).

Lenartowicz, Tomasz ve Kendall Roth. "A Framework for Culture Assessment", *Journal of International Business Studies*. 1999, Vol.30, No.4, ss. 781-798. doi:10.1057/palgrave.jibs.8490839 (22 Kasım 2020).

Li, Chengchun, Syed Mansoob Murshed ve Sailesh Tanna. "The Impact of Civil War on Foreign Direct Investment Flows to Developing Countries", *The Journal of International Trade & Economic Development*. 2017, Vol.26, No.4, ss. 488-507. doi:10.1080/09638199.2016.1270347 (22 Kasım 2020).

Li, Quan ve Tatiana L. Vashchilko. "Dyadic Military Conflict, Security Alliances, and Bilateral FDI Flows", *Journal of International Business Studies*. 2010, Vol.41, No.5, ss. 765-782. doi:10.1057/jibs.2009.91 (22 Kasım 2020).

Li, Quan. "Foreign Direct Investment and Interstate Military Conflict", *Journal of International Affairs*. Global Finance, 2008, Vol.62, No.1, ss. 53-66. https://www.jstor.org/stable/24358144 (22 Kasım 2020).

Li, Quan. "Political Violence and Foreign Direct Investment", *In Research in Global Strategic Management*. 2006, Vol.12, Ch.11, ss. 225-249. http://people.tamu.edu/~quanli/papers/Elsevier_2006.pdf (22 Kasım 2020).

Liberman, Peter. "The Spoils of Conquest", *International Security*. 1993, Vol.18, No.2, ss. 125-153. https://doi.org/10.2307/2539099 (22 Kasım 2020).

Luce, Edward. "End of the Golden Arches doctrine", *Financial Times*. 2015. https://gulfnews.com/opinion/op-eds/end-of-the-golden-arches-doctrine-1.1509624 (22 Kasım 2020).

Mataloni, Raymond J. "A Guide to BEA Statistics on US Multinational Companies", *Survey of Current Business*. 1995, Vol.75, No.3, ss. 38-55. https://www.researchgate.net/publication/228240278_A_Guide_to_BEA_Statistics_on_US_Multinational_Companies (22 Kasım 2020).

McMillan, Susan M. "Interdependence and Conflict", *Mershon International Studies Review*. 1997, Vol.41, No.1, ss. 33-58. https://doi.org/10.2307/222802 (22 Kasım 2020).

Mihalache-O'Keef, Andreea S. "Whose greed, whose grievance, and whose opportunity? Effects of foreign direct investments (FDI) on internal conflict", *World Development*. 2018, Vol.106, ss. 187–206. https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2018.01.012 (22 Kasım 2020).

Morrow, James D. "How Could Trade Affect Conflict?", *Journal of Peace Research*. 1999, Vol.36, No.4, ss. 481-489. https://doi.org/10.1177/0022343399036004006 (22 Kasım 2020).

Mueller, John. "The Essential Irrelevance of Nuclear Weapons: Stability in the Postwar World", *International Security*. 1988, Vol.13, No.2, ss. 55-79. doi:10.2307/2538971 (22 Kasım 2020).

Mundell, Robert A. "International Trade and Factor Mobility", *The American Economic Review*. 1957, Vol.47, No.3, ss. 321-335. https://www.jstor.org/stable/1811242 (22 Kasım 2020).

Nowicki, Mel. "Liberal Countries: The Proprietors of Conflict", *E-International Relations*. 2013, ss. 1-9. https://www.e-ir.info/2013/07/25/liberal-countries-the-proprietors-of-conflict/ (22 Kasım 2020).

Oneal, John R., Frances H. Oneal, Zeev Maoz ve Bruce Russett. "The Liberal Peace: Interdependence, Democracy, and International Conflict, 1950-85", *Journal of Peace Research*. 1996, Vol.33, No.1, ss. 11-28. doi:10.1177/0022343396033001002 (22 Kasım 2020).

Polachek, Solomon W. "Conflict and Trade: An Economics Approach to Political International Interactions", *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*. 1999, Vol.5, No.2, ss. 1-32. https://doi.org/10.2202/1554-8597.1022 (22 Kasım 2020).

Polachek, Solomon W. "Conflict and Trade", *Journal of Conflict Resolution*. 1980, Vol.24, No.1, ss. 55-78. https://doi.org/10.1177/002200278002400103 (22 Kasım 2020).

Ripsman, Norrin M. ve Jean-Marc F. Blanchard. "Commercial Liberalism under Fire: Evidence from 1914 and 1936", *Security Studies*. 1996, Vol.6, No.2, ss. 4-50. DOI:10.1080/09636419608429305 (22 Kasım 2020).

Rosecrance, Richard ve Peter Thompson. "Trade, Foreign Investment, and Security", *Annual Review of Political Science*. 2003, Vol.6, No.1, ss. 377-398. doi:10.1146/annurev.polisci.6.121901.085631 (22 Kasım 2020).

Rugman, Alan M. "Internalization is Still A General Theory of Foreign Direct Investment", *Weltwirtschaftliches Archiv*. 1985, Vol.121, No.3, ss. 570-575. doi:10.1007/bf02708194 (22 Kasım 2020).

Russett, Bruce M. "Pearl Harbor: Deterrence Theory and Decision Theory", *Journal of Peace Research*. 1967, Vol.4, No.2, ss. 89-105. doi:10.1177/002234336700400201 (22 Kasım 2020).

Sayrs, Lois W. "Trade and Conflict Revisited: Do Politics Matter?", *International Interactions*. 1989, Vol.15, No.2, ss. 155-175. 10.1080/03050627908434726 (22 Kasım 2020).

Stein, Arthur. "Governments, Economic Interdependence, and International Cooperation", *Behavior, Society, and Nuclear War*. Philip E. Tetlock vd. (ed.). Oxford University Press, 1993, Vol.3, ss. 241-325.

Tetreault, Mary Ann. "Measuring Interdependence", *International Organization*. 1980, Vol.34, No.3, ss. 429-443. doi:10.2307/2706497 (22 Kasım 2020).

Vernon, Raymond. "The Product Cycle Hypothesis in A New International Environment", *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*. 1979, Vol.41, No.4, ss. 255-267.

http://tarjomefa.com/wp-content/uploads/2017/05/6692-English-TarjomeFa.pdf (22 Kasım 2020).

Wagner, Harrison R. "Economic Interdependence, Bargaining Power, and Political Influence", *International Organization*. 1988, Vol.42, No.3, ss. 461-483. doi:10.1017/S0020818300027703 (22 Kasım 2020).

Wallensteen, Peter ve Margareta Sollenberg. "Armed Conflict, 1989-2000", *Journal of Peace Research*. 2001, Vol.38, No.5, ss. 629-644. https://www.jstor.org/stable/424782 (22 Kasım 2020).

Whitman, Marina V. N. "Economic Openness and International Financial Flows", *Journal of Money, Credit and Banking*. 1969, Vol.1, No.4, ss. 727–749. doi:10.2307/1991448 (22 Kasım 2020).

Yang, Gongyan, Tingfeng Tang, Beibei Wang ve Zhen Qi. "Money talks?: an analysis of the international political effect of the Chinese overseas investment boom", *Review of International Political Economy*. 2020, ss. 1-29. https://doi.org/10.1080/09692290.2020.1806094 (22 Kasım 2020).

Veri Tabanı

https://data.worldbank.org/?locations=XM-XD-XP (22 Kasım 2020).

https://data.worldbank.org/indicator/NE.TRD.GNFS.ZS \ (22 Kasım 2020).

https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519 (22 Kasım 2020).

https://ourworldindata.org/democracy (22 Kasım 2020).

https://ucdp.uu.se/downloads/ (22 Kasım 2020).

UCDP/PRIO Armed Conflict Dataset Codebook, v.20.1. https://ucdp.uu.se/downloads/ (22 Kasım 2020).